

บทที่ ๕

แปลคัมภีร์สาวกนิพพานเป็นภาษาไทย

๑. กล่าวด้วยการนิพพานของพระกัจจายนเถระ

ดังได้สดับมา ในสมัยหนึ่ง มีพระมหาเถระรูปหนึ่งชื่อว่าพรหมบุตร เป็นผู้ประกอบด้วยศีลสมาธิและปัญญา เข้าไปอาศัยพระนครชื่อว่าเหมภุมิ อยู่ในอาวาสชื่อว่าสุนทรวัน ไกลภูเขาคือว่าปัสชลิตะ เป็นพระมหาสาวกผู้หนักในธรรม มีธรรมอันงาม เป็นผู้ปรากฏดีแล้วในหมู่มหาสาวก ๘๐ รูป อันทวยเทพและหมู่มนุษย์บูชาแล้ว ได้รับสักการะของพระมหาสาวก เป็นผู้สำเร็จกิจทุกอย่าง มีปัญญามาก เป็นผู้ทรงกำลังแห่งฤทธิ์ ถึงพร้อมด้วยความเอ็นดูต่อสรรพสัตว์ มีรูปงาม เว้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงไม่มีพระเถระรูปอื่นที่ชื่อว่าเช่นกับพระเถระ ๫ พระเถระเดินทางถึงประเทศใด ๆ ทวยเทพและหมู่มนุษย์ก็พากันสรรเสริญท่านว่า พระบรมศาสดาของพวกเราเสด็จมาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ๫ พระเถระฟังคำของทวยเทพและหมู่มนุษย์เหล่านั้น จึงคิดว่า มหาชนย่อมสรรเสริญเรา บัดนี้ เราจักเปลื้องภุมิอันมิใช่ของสัตบุรุษ เอาเถิด เราจักเนรมิตเพศอื่น กระทำให้เป็นรูปประดุจตน ๫ เพราะฉะนั้น ความสำเร็จกิจทุกอย่าง ย่อมมีแก่พระเถระจนเท่าทุกวันนี้ ๫ พระเถระในครั้งก่อนชื่อว่าพรหมบุตร ๫ ในกาลนี้ ผู้คนเรียกท่านว่า คัมปติ ได้อย่างไร ๫ เพราะพระเถระยังธรรมให้กำเริบแก่สรรพสัตว์ด้วยคำไพเราะ ฉะนั้น จึงถูกขนานนามว่าคัมปติ ๫

ในกาลต่อมา พระเถระตรวจดูอายุสังขาร รู้ว่าอายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว คิดว่า เราจักอำลาพระบรมศาสดาแล้วปรินิพพาน จึงถือบาตรและจีวร มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ออกจากอาวาสชื่อว่าสุนทรวัน ถึงพระเชตวันตามลำดับ ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้ว กราบทูลว่า อายุสังขารของข้าพระองค์เสื่อมลงแล้ว ข้าพระองค์จะกราบทูลลาพระพุทธรองค์ ๫ พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงอนุญาตพระเถระ ๫ พระเถระมาที่อาวาสชื่อว่าสุนทรวันอีกนั้นแล กล่าวสอนเหล่าศิษย์และเหล่าอุบาสก ด้วยธรรมอันไพเราะที่ประกอบด้วยนัยต่าง ๆ อ่าลानิสิตและอุบาสกทั้งปวง แล้วคิดอยู่อีกว่า บรรดาอุบาสกผู้เป็นอุปัฏฐากของเรา อุบาสกคนหนึ่งของเราชื่อว่าสัมพละ แข็งกระด้าง เป็นคนตระหนี่ ฝึกได้ยาก เป็นมิจฉาทิฐิ อันเราตามสอนและแสดงแล้ว ก็ไม่เอื้อเฟื้อ โดยอันล่วงไปแห่งเรา ใครจะมีความสามารถฝึกสัมพละอุบาสกนั้นได้ เว้นเราแล้ว บัดนี้เขาก็ไม่ได้รับคำสอน ในภายหลังพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงเป็นผู้ฝึกอุบาสก อีกอย่างหนึ่ง ธรรมดว่าในเวลาใกล้ตายชื่อว่าพวกมนุษย์ย่อมระลึกถึงอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ที่ตนบูชาเป็นต้น ในกาลทุกเมื่อ เพราะฉะนั้น ควรที่เราจะสอนอุบาสกในกาลบัดนี้ ดังนี้แล้ว จึงให้คนเรียกอุบาสกมาแล้วกล่าวว่า คุณก่อนอุบาสกผู้เจริญทั้งหลาย หากว่าพวกเธอทุกคนเป็นอุบาสกของเราจริง พวกท่านจงใส่ใจคำพูดของเราไว้ จงไหว้ทิศทั้งหลายโดยอันล่วงไปแห่งเรา ส่วนเราจะอำลาพวกท่านทั้งหลาย ๫ เหล่าศิษย์และอุบาสกทั้งหมดจึงถามพระเถระว่า ท่านจะไปไหนขอรับ ๫ พระเถระกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย เราจะไปสู่ปากแห่งความตาย จักปรินิพพานในบัดนี้ ๫ พวกนิสิตและอุบาสกทั้งหมด ฟังคำของพระเถระแล้ว

เป็นผู้สลับ ย่อมเสว้าโศกประหนึ่งว่ากาลน้ำแห่งดาตังแสนหยดไหลออกแล้ว ฯ อาวาสชื่อว่าสุนทรวันทั้งสี่ของพระเถระ ประหนึ่งว่าป่าสาละที่ถูกลมประลัยกัลป์พัดพาแล้ว ฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

ลูกศิษย์คนใกล้ชิดของพระเถระ ก็พากันนอนอยู่ที่อาศรมนั้น เหมือนกับป่าไม้ร้าง อันต้องลมพายุใหญ่ก็ล้มลงไปด้วยกับลม ฯ หญิงที่เป็นอุปัฏฐากทั้งหมด นางเทพอัปสร ก็ประคองแขนคร่ำครวญว่า เพราะเหตุอะไร ท่านจักทอดทิ้งพวกเราไป กลุ่มนางทาสีผู้ที่อยู่คณาคาม เป็นดุจเทพกัญญาในนั้นทวนะ ก็ประคองแขนคร่ำครวญว่า เพราะเหตุอะไร ท่านจักทอดทิ้งพวกเราไป ฯ พวกศิษย์ที่เป็นบริวารของพระเถระเป็นต้น มารวมกันแล้ว ก็ประคองแขนคร่ำครวญว่า เพราะเหตุอะไร ท่านจักทอดทิ้งพวกเราไป ฯ พระเถระเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม มีปกติกล่าวธรรม เคารพในธรรม ยินดีในธรรมยกย่องธรรมตามสมควรแก่ธรรม เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ในผู้ที่ประพฤดิธรรมทั้งหลาย และเป็นผู้รู้แจ้งอรรถ ในธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุอะไร ท่านจักทอดทิ้งพวกเราไป ฯ

พระเถระฟังการบ่นเพื่อของพวกอุบาสกและอันเดวาลิกเหล่านั้น แล้วจึงห้ามพวกอุบาสกด้วยอนิจจกถา กล่าวคาถาว่า

พระเถระกล่าวว่าพวกท่านอย่าเสว้าโศก อย่าร้องไห้แม้เพราะความมีทุกข์อย่างเดียว บุคคลบางคนที่เป็นนอมตะ ย่อมไม่มีร้องไห้อยู่ ก็ไม่มาอีกแล้ว ย่อมไม่มี ภาวะคือความตายของสัตว์ จะมีแม่ในบ้านหนึ่ง และแม่ในเรือนหลังหนึ่งก็หามิได้อีกอย่างหนึ่ง ความตายจะมีในรัฐหนึ่ง ก็หามิได้โดยสภาพสังขารทั้งปวงเป็นสภาพไม่เที่ยง อันพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ ทรงแสดงไว้แล้ว ครั้นเกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับ อนึ่ง ธรรมทั้งหลายของหมู่สัตว์ก็ฉนั้น เปรียบเหมือนก้อนดินตามที่ขว้างไปในท้องฟ้า ตกลงมาที่ภาคพื้นเป็นแน่แท้ ความตายของเหล่าชนผู้มีชีวิตนั้นแล เป็นของยั่งยืนแก่สัตว์โลก ทั้งปวงฉะนั้น น้ำที่ตกลงจากภูเขาไหลไปอยู่ ย่อมไม่กลับมา ฉนใด ความตายของมนุษย์ผู้มีอายุ ก็ไปไม่กลับฉนั้น อีกอย่างชนเหล่าใดเป็นคนหนุ่มก็ตาม เป็นคนแก่ก็ตาม เป็นคนพาลก็ตาม เป็นบัณฑิตก็ตาม ทั้งเป็นคนบอดและเป็นคนขัดสน ชนเหล่านั้นทั้งหมด ก็มีความตายเป็นไปในเบื้องหน้าเช่นกัน ความตายครอบงำ

สัตว์ทั้งหลายนั้นเที่ยว คือพวกพราหมณ์ พวกกษัตริย์ พวก แพศย์ พวกศูทร พวกจัณฑาล และพวกกรรมกร คนเขยยะ ไม่เว้นใคร ๆ บดขยี้ไปหมดทั้งนั้น ในความตายนั้น ชัยภูมิ สำหรับพลช้างก็ไม่มี สำหรับพลรถก็ไม่มี สำหรับพลราบก็ไม่มี และใคร ๆ เอาชนะไม่ได้ด้วยการรบ การใช้มนต์ หรือด้วย ทรัพย์ การผลัดเพี้ยนความตาย ย่อมไม่มี สัตว์ทั้งปวง มีความ ตายเป็นเบื้องหน้า เศรษฐีเหล่านี้คือ โชติยะ ชฎิละ อุคคะ เมณฑกะ ปุณณกะ และบุคคลทั้ง ๕ เหล่านั้นใด ที่ปรากฏว่า เป็นผู้มียุญมากในโลก ท่านทั้งปวงก็ยังคงถึงความตาย ฯ ท่าน เหล่าอื่นจะไม่ถึงความตายได้อย่างไร ดังพาลเทพ พระกิมเสน เทพ พระสุริยเทพ ผู้มีฤทธิ์มาก พระจันทรเทพ ผู้ดำรงอยู่ในการ ยุทธ์ นักมวยปล้ำใหญ่ แม่ทั้ง ๔ ที่ปรากฏว่าเป็นผู้มีเดชมาก ท่านทั้งหมดก็ยังคงถึงความตายไปทั้งสิ้น จะกล่าวถึงคนอื่น ๆ ทำไมที่หลุดพ้นทุกอย่างแล้ว ความสุขเพราะให้ทรัพย์ร้อยโกฏิ เป็นประมาณ เพราะครอบครองแผ่นดินทั้งสิ้น ก็ยังคงความ เป็นใหญ่แห่งความตาย ในที่สุดความตายครั้งหนึ่งไม่ได้ เพราะเหตุที่นั่นนั่นเที่ยว เทพในนั้นทวนเมื่อบุญมาสิ้นไป ก็ย้าย หน้าต่อความตาย แม้แต่พระเจ้าอโศกนั้น ก็ยังคงภาวะหน้าเศร้า ใจไป (ฉะนั้น) ฯ

ก็พระเถระกล่าวสอนอุบาสกด้วยมรรณธรรมอย่างนี้ เมื่อจะกล่าวสอนมุ่งถึงกายนี้ จึงกล่าว คาถาทิ้งหลายเหล่านี้ว่า

ร่างกายนี้ทุพพลภาพหนอ อีกอย่างหนึ่ง เป็นของสาธารณะ ร่างกาย นี้ ถูกโจรคือชราปล้นแล้ว เป็นที่อยู่ของเสือโคร่งคือพยาธิ เป็นตัว ทรงความโศกและความตายไว้มากกว่านั้น ร้องไห้อยู่ เป็นผู้มาก ไปด้วยบาป มีความคร่ำครวญและอุปัทวะอยู่มาก ถูกกลุ่มแห่ง โมหะข้ามแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้อยู่ฝ่ายตรงกันข้ามเล่า กายนี้มี กลิ่นเหม็น เปรียบเหมือนซากศพ เปรียบเหมือนหลุมคูถ เป็นร่างกายที่ท่านผู้มีจักขุทั้งหลายติเตียนแล้ว คนโง่ชอบน้ก กาย ใดเล่ามีหงส์สดปิดหุ้มไว้ มีแปลใหญ่ถึง ๙ ช่อง มีช่องสกปรก มีกลิ่นเน่าไหลซึมออกรอบไป ถ้าข้างในร่างกายนี้พึงเป็นข้างนอก ไซ้ บุคคลก็จะพึงถือเอาไม้ไว้คอยป้องกันกาและสุนัขไว้แน่ พวก ท่านจงอย่าดูกายนี้ อันไม่มีสาระ อันบุคคลจะเอาชนะได้ด้วยของ สะอาด ฯ ก็บุคคลใด อาศัยกายนี้กระทำบาป บุคคลนั้นจะพึงอยู่

นรกโดยส่วนเดียว ถ้าพวกท่านมีความรักในเราจริง จงอย่า
 คร่ำครวญ จงรักษาศีลบำเพ็ญทาน กระทำกรรมสะอาด ตั้งอยู่ใน
 ความเคารพต่อสมณะและพราหมณ์ในกาลทุกเมื่อ และอย่าพึง
 เบียดเบียนสัตว์ตัวมอมอ้วน ใหญ่ เล็ก และเบา ในกาลนั้น
 พึงเจริญเมตตา ในกาลทุกเมื่อ จงกระทำตามคำของเรา สัตว์อื่น
 เกลียดทุกข์และรักตนฉันใด ก็ไม่พึงเบียดเบียนสัตว์ตัวมีชีวิต
 พึงกระทำให้เป็นทีรักฉันนั้น ก็พึงเสวยทุกข์ใหญ่ การประสบกับ
 สิ่งอันไม่เป็นที่รัก และการพลัดพรากจากสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การ
 ประสบกับสุขและทุกข์เป็นต้น ก็เป็นเหตุนำมาซึ่งสุขและทุกข์
 บุคคลจักหว่านพืชอันเป็นที่รักแก่สัตว์ อันมีชีวิตอื่นเช่นใด ก็จัก
 ได้รับความเช่นนั้น ฉะนั้นท่านอย่าเบียดเบียนสัตว์ไหน ๆ
 แม้ทรัพย์สินของผู้อื่น ควรกระทำให้แก่เจ้าของ ไม่ควรกระทำ
 ให้แก่ผู้ที่ไม่ใช่เจ้าของ พึงเว้นนรก และไม่ควรมิดกรรยาของผู้อื่น
 ในหลายร้อยชาติจักต้องเห็นต้นไม้อันมีพิษ กับทั้งไม่พึงประพฤดิ
 ผิดในลูกเมียของผู้อื่น ผู้ผิดลูกเมียผู้อื่นนั้น พึงประสบภัยในโลกทั้ง
 ๒ คือทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือร่างกายก็จักพินาศ ในภายหลัง
 ย่อมบังเกิดในนรกอันร้อนรุ่มโดยไม่ต้องสงสัย ไม่พึงกล่าวเท็จ
 เพราะว่าเมื่อกระทำวิญญานให้เพลากำลังลง เพราะเหตุใด ๆ
 แล้ว เบียดเบียนสัตว์ ผู้มีกำลังอันเพล่า เพราะเหตุแห่งทรัพย์
 พึงตกนรกอันหาที่สุดไม่ได้ แม้ในกาลภายหลัง ก็จักเป็นผู้เพล่า
 กำลังสิ้น ๕๐๐ ชาติ โดยอาการทั้งปวง ถ้าว่าพึงเบียดเบียนสัตว์โดย
 ประการทั้งปวงไซ้ ก็พึงได้เสวยทุกข์อันใหญ่ นรชนใดประมาทดื่ม
 สุราและเมรัย เกิดเป็นนักษ ๕๐๐ ชาติ เป็นคนบ้า เป็นคนมึดบอด
 อันหาที่สุดไม่ได้ตลอด ๕๐๐ ชาติ โทษของการดื่มสุราหาประมาณ
 มิได้ ฯ

พระเถระครั้งกล่าวสอนอันเตวาลิกเป็นต้นที่เป็นอุปัฏฐากด้วยสามารถแห่งศีล ๕ เป็นต้น
 แล้ว ก็เมื่อจะกล่าวสอนด้วยสามารถโลกัตถจริยา จึงได้กล่าวคาถาทั้งหลายว่า

ท่านจงกระทำพาณิขกรรมและกสิกรรม ในธรรมทั้งหลายในกาล
 ทุกเมื่อ จงอย่ากระทำโดยอธรรม พึงงดเว้นนรกโดยแท้ ถ้าว่า
 พวกท่านกระทำกรรมทั้งปวง อันเป็นการนับโกง การตวงโกง
 นั้นเป็นโจรกรรม พึงงดเว้นนรกโดยแท้ อย่ากระทำกสิกรรมโดย
 อธรรม พึงอย่าเบียดเบียนนระ โค และกระบือ ทาส และทาสี
 พึงเว้นนรกโดยแท้ บุคคลขอตามกาลที่ควรขอ พึงพันตามกาลที่

ควรพัน ฟังอย่าให้บุตรตีมน้ำนมแห้งโค และกระเบื้องเหล่านั้น ฟังเว้นนรกแท้ และในภายหลัง ก็ฟังเว้นจากนรกแท้ ในภายหลัง สัตว์เหล่านั้นเมื่อจะทำความไพบุลย์ให้เกิดขึ้นอยู่แม้ยงนี้ เพราะฉะนั้น เธอจงอย่ากระทำความเบียดเบียนสรรพสัตว์ ก็จะได้ความสุข ฯ

พระเถระนั้นครั้งกล่าวสอนอุบาสกอย่างนี้แล้ว เมื่อจะกล่าวสอนเรื่องจริตและจรณะของ พระราชา จึงได้กล่าวคาถาทิ้งหลายว่า

เหล่าพระและนารี ผู้ปรารถนาความสุขในโลก ย่อมคบพระราชา เพื่อการรับใช้ด้วยจิตอันบริสุทธิ์ในกาลทุกเมื่อ เธอจงอย่า กระทำกรรมอะไร ๆ ในราชกิจด้วยความประมาท ย่อมคบ พระราชาเพื่อการรับใช้ เพื่อประโยชน์สุขของพระราชา สมบัติที่ ประเสริฐ ย่อมให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ในภายหลัง เขาทั้งหมดชื่อว่าเป็นผู้ให้ พวกท่านอย่าได้ดูถูก จักได้ความ พินาศอย่างใหญ่ เหมือนเปลวไฟที่ลุกโพลง จะเผาไหม้แม้ต้นไม้ ในป่า ชาวเมืองเหล่าใดย่อมดูหมิ่นพระราชอาชญาในราชกิจ ทั้งหลาย ชาวเมืองเหล่านั้นก็จักพินาศไป ในเพราะเกิดมีการโง่ ชื่นอีก พระราชาผู้เป็นท้าว ผู้มีเดชมากในภายหลัง เขาทั้งหมด ชื่อว่าเป็นผู้ให้ เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นผู้ปรากฏแล้วในโลก ทั้งปวง ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารถนาสุข ก็อ่อนหวานต่อเทพเจ้า ในกาลที่น้อมไปด้วยพลีกรรมทั้งปวง ย่อมได้ประโยชน์ทั้งปวง แม้กระทั่งได้ทรัพย์ในกาลทุกเมื่อ พระราชาก็เป็นที่รัก ท่าน ทั้งปวงก็ย่อมได้โภคะใหญ่ ทรัพย์มากในภายหลังนั้นเที่ยวตาม ปรารถนาโดยไม่ต้องสงสัย เพราะเหตุนี้พวกท่านทั้งหลายจง กระทำตามคำสั่งสอนของเราด้วย จิตใจอันบริสุทธิ์ในราชเสนา ในที่ทั้งปวงในกาลทุกเมื่อ เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ก็จะไปบรรเทิงใน สวรรค์ เพราะผลคือความกักดีต่อเจ้านาย ฯ

พระเถระครั้งโอวาทแก่เหล่าอุปัฏฐากอย่างนี้แล้ว จึงคิดอีกว่า แน่พ่อ บัดนี้ สัมพลอุบาสก นี้ เธอจงไหว้ทิศที่เราบอกอยู่ แน่พ่อ ทิศอะไรบ้างคือทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องสูง ทิศเบื้องบน ฯ เพราะเหตุอะไร ฯ พระเถระคิดว่า สัมพลอุบาสกนี้เป็นมิจฉาทิฐิ ฯ พระควัมปติเปล่งเสียงอันไพเราะจับใจ มีกลิ่นเพียงดังดอกกมลอันกลั่นลงแล้ว เมื่อท่านอำปากแล้ว จึงกล่าวว่า

**มารดาและบิดา เป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา หมู่
ญาติเป็นทิศเบื้องหลัง ภริยาและบุตร เป็นทิศเบื้องสูง ทาสและ
กรรมกร เป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน ฯ**

พระเถระกล่าวว่า แน่พ้อ เพราะเหตุไร มารดาและบิดา ท่านจึงเรียกว่าเป็นทิศเบื้องหน้า เหตุเป็นผู้กระทำอุปการะก่อน เพราะวามารดาและบิดากระทำบุญในกาลก่อน ตั้งความปรารถนาไว้ว่า พวกเราจักได้บุตรที่น่าพ้อในเพราะบุญนั้น ฯ ถามว่า เพราะเหตุไร มารดาและบิดา ท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องหน้า ฯ ตอบว่า เพราะวามารดาบิดาเมื่อให้กำเนิดบุตร ย่อมรักษาประคองประห่มบุตรก่อน ย่อมแนะนำบุตรในประโยชน์ ย่อมแสดงบุตรในการงานที่ควร และย่อมให้ผ้าและเครื่องประดับแก่บุตรก่อน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกรมารดาบิดาว่าเป็นทิศเบื้องหน้า ฯ เพราะเหตุไร อาจารย์ท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องขวา ฯ เพราะว่าอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา อาจารย์ชื่อว่าทิศเบื้องขวา เพราะอาจารย์ย่อมยังศิษย์ที่ไม่รู้ให้รู้สิ่งที่ดีและไม่ดีนั้น ย่อมให้ศิษย์ที่ไม่รู้ให้รู้เนื้อความที่ลึกซึ่ง อาจารย์ยังศิษย์ที่ไม่รู้ให้รู้กองแห่งศีล วิมุตติญาณทัสสนะ และนิพพานกิจ เพราะเหตุนั้น อาจารย์ท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องขวา ฯ เพราะเหตุไร ญาติท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องหลัง ฯ เพราะหมู่ญาติ ย่อมเกื้อกูล ดูแลรักษา ภายหลังมารดาผู้ให้กำเนิด เพราะเหตุนั้น หมู่ญาติท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องหลัง ฯ เพราะเหตุไร บุตรและภริยาท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องสูง ฯ เพราะบุตรและภริยา ย่อมได้เฉพาะซึ่งธรรมอันสูงกว่า ฯ อย่างไร ฯ ก็พระโพธิสัตว์บำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ แล้วจึงให้บุตรเป็นทานและภริยาเป็นทาน แก่คนยากจน ทรงบำเพ็ญพระบารมีให้เต็มอยู่ เพราะบุตรและภริยา ฯ ก็พระโพธิสัตว์ได้เฉพาะซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ เพราะบุตรและภริยา เพราะเหตุนั้น บุตรและภริยา ท่านจึงเรียกว่า ทิศเบื้องสูง ฯ เหมือนกัน ทาสและกรรมกรท่านจึงเรียกว่าทิศเบื้องต่ำ ฯ เพราะทาสและกรรมกรพึงนั่งแต่ที่เบื้องต่ำ พึงกินแต่ที่เบื้องต่ำ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ฯ เจ้าของ (เจ้านาย) ย่อมได้เฉพาะซึ่งทรัพย์ เพราะทาสเป็นเหตุ ย่อมได้เฉพาะซึ่งธรรมอันยอดเยี่ยม เพราะทาสเป็นเหตุ ฯ ก็พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาทานร้อยครั้ง (เช่น) ให้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแก่ทาสทั้งหมด เว้นคนหนึ่ง เสียยอมไม่เต็มรอบ ฯ พระโพธิสัตว์ยอมได้เฉพาะซึ่งธรรมอันยอดเยี่ยม เพราะทาสเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น ทาสและกรรมกรท่านจึงเรียกว่าเป็นทิศเบื้องต่ำ ฯ สมณพราหมณ์ท่านเรียกว่าทิศเบื้องบนอย่างไร ฯ สมณพราหมณ์ท่านเรียกว่าทิศเบื้องสูง เพราะแสดงสมณพราหมณ์ ด้วยสมบัติในเทวโลกชั้นสูง เพราะสามารถแสดงพรหมสมบัติชั้นสูง และนิพพานสมบัติชั้นสูงขึ้นไปได้ ฯ

พระควัมปติเถระเมื่อแสดงธรรมแก่อุบาสกแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ดูก่อนอุบาสกผู้เจริญ บุตรที่มารดาและบิดาเหล่านั้นรักษาด้วยธรรม และบุตรพึงรักษามารดาบิดาด้วยธรรมเหมือนกัน ฯ มารดาบิดาชื่อว่ารักษาบุตรอย่างไร ฯ มารดาบิดาย่อมแนะนำบุตรในกุศลทั้งหลายว่า แน่พ้อคุณแม่มุ่คุณทั้งหลาย พวกเธอจงรักษาศีล จงให้ทาน ห้ามจากบาปทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นอันรักษาบุตรด้วยธรรม ฯ และบุตรชื่อว่ารักษามารดาบิดาด้วยธรรมอย่างไร ฯ ธรรมดามารดาบิดามีอุปการะมากแก่บุตร เพราะเหตุแห่งบุตร ก็มารดาบิดาย่อมปรารถนาบุตร ด้วยการอ้อนวอนเทวดา ด้วยพลีกรรมเงิน หรือของอย่างอื่นเพื่อต้องการบุตร ฯ มารดาบิดาย่อมแสดงทรัพย์ที่ยิ่งเกิน เพื่อความเป็นอยู่ของบุตร เมื่อบุตรอยู่ในท้องของตน มารดายอมเสวยทุกข์ใหญ่ ในครรภ์ที่เกิดจากเครื่องผูกที่ผูก

แล้ว ๕ ในกาลบางคราว มารดามีกายเหนียวล้า ผิวพรรณทราม สรีระทั้งร่างชุ่มผอม เศร้าหมอง ๕ ในครั้งแรกที่บุตรเกิด เสวยทุกข์ที่หนักมากถึงทุกข์ปางตาย เพราะความรักในบุตร ๕ ในกาลบางคราว มารดาหมดสติ มีร่างกายเปื้อนเลือด มารดาที่ให้บุตรเกิดเสวยทุกข์ ย่อมเจ็บปวดเห็นปานนี้ เพราะความรักในบุตร มารดาอุ้มบุตรที่เปื้อนเลือด ด้วยกล่าวว่า บุตรฉันไปไหน ให้ลูกนอนแนบอก ให้ดีมีนม น้าอัครรรักษ์ มารดามีอุปการะมากแก่บุตร ในกาลบางคราว ในเวลาที่มารดาบริโภคน้ำ บุตรถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะลงในภาชนะ มารดาก็ไม่รังเกียจ เพราะความรักในบุตร บางคราวถ่มน้ำลายหรือน้ำมูกลงในภาชนะ ๕ มารดาก็ไม่รังเกียจ บริโภคภัตที่เปื้อนด้วยมูตรและกรีสและน้ำมูก ๕ สรีระของมารดาเจือด้วยมลทินและเสมหะของบุตรเป็นต้นอยู่ทุกเมื่อ ๕ มารดาไม่รังเกียจอาหารของเราผู้เป็นบุตร ที่เจือด้วยสิ่งสกปรกของบุตรเหล่านั้น ๕ โอ มารดามีอุปการะมากแก่บุตร เมื่อบุตรพูดได้ หรือเมื่อโรคเกิดขึ้นแล้ว มารดามีหทัยแตกตื่น นอบน้อมเทวดา บูชาด้วยทองเงิน ทรัพย์สินหรือกระทำพิธีกรรมเป็นต้น เอ็นดูบุตรของตนตลอดกาล ๕ มารดานั้นมีอุปการะมาก ๕ เพราะฉะนั้น เราจึงกล่าวว่า มารดามีอุปการะมากแก่บุตรทั้งหลาย ๕ ใครก็ตาม มีฤทธิ์มาก มีอำนาจใหญ่ พึงถือเอามณฑลแผ่นดินใหญ่ทั้งสิ้น มอบให้สมบัติแก่มารดาบิดา ยังไม่ชื่อว่ากระทำตอบแทนมารดาบิดาเหล่านั้นได้ ๕ ถ้ามารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ บุตรทั้งหลายจะเอาศีรษะรองรับเท้าของท่านแล้ว ๕ บิดาเป็นพระราช แต่ขอด้วยข้าวผ้าหรือโดยประการทั้งปวงมีเสนาสนะเป็นต้น บุตรย่อมดูแลรักษาแม้ด้วยวิัจจกรรม ๕ บุตรย่อมยังมารดาและบิดาให้เจริญก้าวหน้า ๕ บุตรย่อมชักนำมารดาบิดาไว้ในกุศลทั้งปวง ถ้ามารดาบิดาถือมิจฉาทิฐิ ให้ตั้งในสัมมาทิฐิ ๕ ถ้าเมื่อมารดาบิดาไม่มี พวกบุตรย่อมรักษาศีลเอง ย่อมให้ท่าน สร้างพระพุทธรูป ปลูกต้นไม้ สร้างสถูป วิหาร กุฎี หรือกรรมอันดีทั้งปวง แล้วอุทิศผลให้แก่มารดาบิดาเหล่านั้น ๕ ถ้าบุตรกระทำกรรมดีทั้งหมดอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นอันรักษามารดาบิดาด้วยธรรม ๕ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสไว้แล้วว่า

ก็พวกบุตรที่ตอบแทนมารดาบิดาด้วยธรรม หมู่บัณฑิตย่อมสรรเสริญบุตรเหล่านั้นในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ ก็ทวยเทพประจำอากาศ ประจำภาคพื้น ประจำสาคร ย่อมคุ้มครองพระเจ้าผู้เลี้ยงมารดาและบิดา เหล่าเทวดามีพระอินทร์ และพระพรหมเป็นต้น เทวดาผู้อาศัยอยู่ในหมู่เทวดาย่อมรักษามารดาผู้เลี้ยงมารดาและบิดาก็จะได้สิ่งที่ปรารถนาในโลก ๕

อาจารย์และพระอุปัชฌาย์พึงรักษาสัตถุวิหริกด้วยธรรมอย่างไร พระอุปัชฌาย์ให้สัตถุวิหริกตั้งอยู่ในศีล ให้ศึกษาเรื่องบุญ บอกกัมมัฏฐาน ห้ามจากบาป ๕ พระอุปัชฌาย์ยอมให้สัตถุวิหริก ศึกษาพระธรรมวินัยที่ยังไม่ศึกษา ยังศิษย์ให้เห็นธรรม อรรถที่ลึกซึ้งที่ยังไม่เห็นด้วยตน ให้สัตถุวิหริกเห็นพระนิพพานที่ยังไม่เห็น รักษาสัตถุวิหริกด้วยประการต่าง ๆ ให้เป็นเหมือนบุตร โอ พระอุปัชฌาย์มีอุปการะมากแก่เหล่าศิษย์ ชื่อว่าเป็นอันรักษาศิษย์ด้วยธรรม ๕ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสไว้แล้วว่า

**อาจารย์พึงรักษาสัททิวาหาริกโดยชอบธรรม ในกาลทุกเมื่อ
พระพุทธรเจ้าเป็นต้น ก็ย่อมทรงสรรเสริญ แม้ในภายหลัง
อาจารย์และพระพระอุปัชฌาย์เหล่านั้น ก็จักไปสู่บทอันอมตะ
ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น ฯ**

สัททิวาหาริกพึงรักษาอาจารย์ด้วยธรรมอย่างไร ณะพึงปรนนิบัติอาจารย์ด้วยความ
ประพฤติกายและวาจา หรือด้วยเภสัช แม้หรือว่าพึงตั้งไว้ในฐานะเหมือนพระพุทธรเจ้าพึง
ปรนนิบัติโดยชอบเถิด ถ้าครั้นเมื่ออาจารย์และพระอุปัชฌาย์เป็นผู้แก่ ศิษย์พึงดูแลเอง ฯ
ถ้าพระอุปัชฌาย์ไม่ให้งามมัญฐาน ศิษย์พึงบอกพระอุปัชฌาย์ด้วยตนเอง ถ้าพระอุปัชฌาย์แก่แล้ว
ศิษย์ที่เป็นสัตบุรุษย่อมดูแลสุขทุกข์ของพระอุปัชฌาย์ด้วยคิดว่า ในบัดนี้ พระอุปัชฌาย์ของเรามี
อุปการะแก่เรามาก คร่ำคร่าแล้ว มีสุขภาพอ่อนแอ ชราภาพแล้ว ฯ ศิษย์พึงเอาข้าวน้ำผ้าและ
เสนาสนะปรนนิบัติท่าน รับเอาการงานทั้งปวงของพระอุปัชฌาย์มาเป็นภาระของตน ฯ ถ้าเมื่อพระ
อุปัชฌาย์ไม่มีอยู่ ศิษย์ย่อมรักษาศีลเอง ย่อมให้ทาน ย่อมกระทำพุทธรูปหรือสถูป ถ้าว่าปลุกต้น
โพธิ์ ถือนอกุศลทั้งปวง ให้ส่วนบุญแก่พระอุปัชฌาย์ เพราะเหตุนั้น กรรมนั้นชื่อว่าเป็นการงานอัน
รักษาด้วยธรรม ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

**มหาชนผู้เจริญ ศิษย์คนใด ๆ รักษาอาจารย์ ด้วยธรรมในกาลทุก
เมื่อด้วยเมตตา เหล่าทวยเทพย่อมสรรเสริญศิษย์แม้ทั้งปวงใน
โลกนี้ ย่อมได้ทิพย์สุขในภายหลัง ฯ**

บุคคลพึงรักษาญาติทั้งหลายด้วยธรรมอย่างไร ณะผู้พระราชาก็พึงแนะนำในกรรมอันดีด้วย
กรรมนั้น คือ พึงห้ามจากกรรมอันเป็นอกุศล เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าเป็นอันรักษาญาติด้วยธรรม ฯ
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

**ชนเหล่าใดรักษาหมู่ญาติโดยชอบธรรม ด้วยจิตอันประกอบด้วย
เมตตา ชนเหล่านั้นย่อมได้สุข ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ในภายหลัง
ทุกเมื่อ ฯ**

สามีพึงรักษาภริยาด้วยธรรมอย่างไร พึงให้ผ้า เครื่องอาภรณ์ หรือข้าวน้ำเป็นต้น พึงห้าม
จากบุรุษที่ชั่ว พึงแนะนำหญิงทั้งปวงในศีลปะด้วยอาหาร พึงแนะนำในกุศลมีศีลและทานเป็นต้น
กระทำให้เป็นเหมือนมารดาของท้าวสักกะ เป็นเหมือนพี่น้องตน เป็นเหมือนเด็กที่เกิดจากมารดา
เดียวกัน ก็ชื่อว่าเป็นการรักษากษัตริย์ด้วยธรรม ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

**คฤหัสถ์เหล่าใดสร้างบุญมาก เป็นผู้มีศีลในมนุษยโลก เป็นอุบาสก
ผู้มีศีลเลี้ยงทาเรอยู่โดยธรรม เราย่อมมอบห้อมคฤหัสถ์เหล่านั้น
พระอริยะย่อมสรรเสริญในโลกนี้ ในภายหลัง อุบาสกเหล่านั้นย่อม
ไปสู่สุคติเท่านั้น ฯ**

ภริยาพึงรักษาสามีโดยชอบธรรมอย่างไร ภริยาพึงรักษาสามีโดยชอบธรรม คือปรนนิบัติ
สามีโดยชอบ ฯ ภริยาที่เคยอยู่ร่วมกันในก่อน (เป็นอย่างไร) ในภายหลังก็มีความประพฤติอ่อน
น้อม ประพฤติเป็นที่พอใจ มีปกติกกล่าวคำอันเป็นที่รัก ปฏิบัติต่อสามีด้วยคำอันเกื้อกูลแก่สามี

ไม่ปรารถนาบุรุษอื่นที่จะนอกใจสามี กระทำให้เป็นเหมือนบิดาของตน เป็นเหมือนพี่ชายใหญ่ พึงช่วยภรรยาของสามีในกาลทุกเมื่อ ไม่ล่วงเกินถ้อยคำของสามี ปรนนิบัติโดยประการทั้งปวง มีข้าวและประโยชน์อย่างอื่นเป็นต้น ฯ ถ้าสามีไม่ประกอบด้วยธรรม ภริยาพึงแนะนำสามีของตน ให้รักษาศีล ให้กระทำกุศลทั้งปวง นั้นชื่อว่าเป็นการรักษาสามีด้วยธรรม ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

หญิงใดเป็นคนเอื้ออาทรต่อสามีหญิงนั้น ย่อมได้โภคะใหญ่ในโลก ย่อมได้สามีเป็นที่พึงยามที่ต้องการ โดยไม่ต้องสงสัย ฯ เพราะเหตุนี้ จงกระทำตามคำสั่งสอนของเรา ด้วยจิตอันบริสุทธิ์ เพื่อคำจ้างสามี ในที่ทั้งปวง ในกาลทุกเมื่อ พวกเธอจงกระทำความเคารพในสามี ตามคำที่เราพร่ำสอน ในกาลทุกเมื่อ ละไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ ย่อมเป็นผลคำจ้างของสามี ฯ

นายพึงรักษาทาสด้วยธรรมอย่างไร นายอย่าให้ทาสกระทำงานไม่เป็นเวลา มารดาได้กระทำกรรมที่ลำบากพึงคิดถึงสุขทุกข์ นายพึงประพฤติโดยชอบกับทาสของตนด้วยข้าวน้ำและผ้าเป็นต้น เหมือนบุตร นั้นชื่อว่าเป็นอันรักษาทาสด้วยธรรม ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

แม้ชนพวกใดรักษาทาส ทาสี และกรรมกรไว้โดยชอบธรรม พระอริยะเจ้าทั้งหลายย่อมสรรเสริญทาสและกรรมกรของตน ฯ

ทาสและกรรมกรพึงรักษานายของตนด้วยธรรมอย่างไร ทาสเกื้อกูลเจ้านาย กระทำทรมณ์ให้เกิดแก่เจ้านาย กล่าวแต่คำที่ชอบ เกื้อกูลนายเหมือนกับมารดาบิดา นั้นเป็นการรักษานายด้วยธรรม ฯ ชอบธรรมอย่างไร สมณะและพราหมณ์พึงรักษาชาวโลกทั้งหมดโดยชอบธรรม ยังเมตตาจิตให้เจริญในกาลทุกเมื่อ พึงให้ผลแก่ชาวโลก เจริญภาวณา พึงให้บุญแก่ชาวโลก ฯ สมณะพราหมณ์ พึงให้ฟังธรรมที่ไม่ได้ฟัง พึงให้เล่าเรียนธรรมนั้น แม้สมณะและพราหมณ์พึงแนะนำในกุศล พึงห้ามจากบาป พึงห้ามการถึงอคติ พึงรักษาสัตว์ทั้งปวงให้เสมอชีวิตของตน นั้นเป็นการรักษาชาวโลกด้วยธรรม ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้แล้วว่า

สมณะและพราหมณ์ก็รักษาชาวโลกโดยชอบธรรมในกาลทุกเมื่อ โดยประการทั้งปวง ฯ ส่วนมนุษย์ผู้เกิดแล้ว พึงรักษาสมณะพราหมณ์ด้วยธรรมอย่างไร ฯ พวกมนุษย์พึงคิดถึงสุขและทุกข์ของสมณะพราหมณ์ รักษาสมณะพราหมณ์ ผู้มีศีล ผู้เป็นพหูสูต ด้วยธรรม มนุษย์เหล่านั้นย่อมได้สุขในกาลทุกขเมื่อ ฯ พวกท่านอย่าดูหมิ่นสมณะและพราหมณ์ โทษนั้นจะมาถึงพวกเธอทั้งหมด นั้นเป็นสิ่งยั่งยืน ฯ เหมือนอย่างรถที่พลาดตกไปย่อมกลิ้งไปรอบแก่บุรุษ ฉนใด ชนเหล่านั้นย่อมสำคัญพวกเธอที่ถูกกระทำร้าย จักษุในกาลนั้น ฯ โทษทั้งปวงในสมณะ และพราหมณ์ผู้ไม่มีโทษ มาในโลกนี้และโลกอื่นอีก ฉนนั้น ฯ พวกเธออย่าดูหมิ่นบาปว่ามีประมาณน้อยกว่าจักไม่มาถึง หม้อน้ำย่อมเต็มด้วยการตกลงแห่ง

หยาดแห่งน้ำ ฉันทิ บุคคลเมื่อกระทำบาปน้อยหนึ่ง แม้หน่อย
หนึ่ง ย่อมเต็มด้วยบาปฉันทิ ๗ บาปย่อมไม่ผลัดผลเพียงใด
คนพาลย่อมสำคัญว่าดีเพียงนั้น เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้นคน
พาลนั้น ย่อมประสบทุกข์ใหญ่ ๗ มารดาบิดาหรือมิใช่มารดา
เป็นที่พึ่งไม่ได้ มิตร ตระกูล และพวกพ้องก็เป็นที่พึ่งไม่ได้ เมื่อ
บุคคลนั้นถูกที่สุดแห่งความตายครอบงำ ๗ มารดาบิดา
พี่น้องชาย มิตรตระกูลและพวกพ้องก็ไม่มี บุตรและหลานก็ไม่มี
บาปที่ตนกระทำแล้ว ชนเหล่านั้นย่อมเสวยด้วยตน บุตรหรือคน
อื่นหาเสวยไม่ กุศลที่ตนกระทำแล้ว ตนย่อมได้สุขเอง ๗ บุคคล
พึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต
คนผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้และโลก
หน้า ๗ อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดทรงธรรม ยินดีในธรรม ธรรมย่อม
รักษาผู้นั้น ผู้ใหญ่หรือ ในภายหลังย่อมถึงพระนิพพาน ๗

สัมพลอุบาสก พึงธรรมอันประเสริฐของพระควัมปติเถระ อันมากและลึกซึ้งเป็นอย่างยิ่ง
ที่สามารถข่มจิตใจทั้งสิ้น มีใจเต็มไปด้วยปีติ ปราศจากความตระหนี่อันเป็นไปในจิตใจ ให้พระเถระ
อดโทษ แล้วไหว้ที่เท้าของพระเถระด้วยความเอื้อเฟื้อแห่งศรัทธาของตน กล่าววาทานผู้เจริญ
ข้าพเจ้าได้ถึงโทษล่วงเกินแล้ว ขอท่านจงอดโทษนั้น ข้าพเจ้าถูกความมืดและอาชวาระอันผิดพลาด
ปกปิดแล้ว คนที่มีอาชวาระพลาดจึงไม่รู้คุณอันใหญ่ของท่าน ในกาลอันมีในวันนี้ ข้าพเจ้าขอถึงท่าน
ว่าเป็นที่พึ่ง ขอดึงพระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ลุกขึ้นแล้ว ได้รู้แล้วประคองแล้วนั่งลง ๗
พระควัมปติพรหมบุตรจึงอำลาเหล่าอุบาสกและศิษย์แล้วปรินิพพาน ๗

เพราะเหตุานั้น บทอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่าพระนิพพาน ๗ ที่ชื่อว่าพระนิพพาน
เพราะอรรถว่าเย็น เหมือนพระจันทร์ ที่ชื่อว่าพระนิพพาน เพราะอรรถว่ายังสงสารให้สูญสิ้นไป
เหมือนพระอาทิตย์ ที่ชื่อว่าพระนิพพาน เพราะอรรถว่าเป็นที่ประดิษฐาน เหมือนกับแผ่นดิน ที่ชื่อ
ว่าพระนิพพาน เพราะอรรถว่าไม่หวั่นไหว เหมือนกับศิลา ที่ชื่อว่าพระนิพพาน เพราะอรรถว่ามีอยู่
ตลอดกาลแห่งรัตนะทั้งหลาย เหมือนกับมหาสมุทร ที่ชื่อว่าพระนิพพาน เพราะอรรถว่าเป็นที่
ประชุมกัน เหมือนกับธรรมสภาของพระเถระทั้งหลาย แผ่นดินก็ไม่มี น้ำก็ไม่มี ไฟก็ไม่มี ความเย็น
ก็ไม่มี ความร้อนก็ไม่มี ความเที่ยงแท้ก็ไม่มี ความอยากก็ไม่มี ไม่มีชาติ ไม่มีชราและพยาธิ ไม่มี
มรณะ พระนิพพานเป็นที่เกษมสุข เป็นที่สุดแห่งทุกข์ มีสุขเป็นอย่างยิ่ง พระนิพพานจัดเป็นปัญจ
มหานครอย่างนี้ ๗ พระนิพพานจัดเป็นมหานครอย่างนี้ คือ มีกำแพง มีประตู มีหอรบ มีคู มีถนน
มีร้านตลาด มีเสาไม้แก่น มีห้อง มีที่นอน มีบัลลังก์ มีประตูที่ปกคองส่องสว่าง มีสระโบกขรณี มีน้ำ
บริบูรณ์ มีทรายอ่อน มีหมู่ภุมร เป็นที่ชุมนุมแห่งหมู่ปักษีมีทั้งนกยาง นกตระกูล นกโพระดก
นกดูเหว่า นกกระเรียน พระนิพพานจัดเป็นมหานครอย่างนี้ ๗ เมืองพระนิพพานนั้น มีอาคารใหญ่
คือมีกำแพงคือศีล มีอะไรเป็นประตู มีองค์แห่งโพชฌงค์ ๗ เป็นประตู เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไร
เป็นหอรบ มีสมาธิเป็นหอรบ เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นคูเมือง มีมรรคคือองค์ ๘ เป็นคูเมือง

พระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นถนน มีสติปัญญา ๔ เป็นถนน เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นร้านค้า ตลาด มีโพธิปักขิยธรรม เป็นร้านค้า เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นเสนา มีวิปัสสนาเป็นเสนา เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นห้อง มีภรณ์แห่งพระอภิธรรมเป็นห้อง เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นที่นอน มีที่นอนคือปณิธาน เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นบัลลังก์ มีเนกขัมมะเป็นบัลลังก์ เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นที่ปส่องสว่าง มีที่ปคือดวงปัญญาส่องสว่าง เมืองพระนิพพานนั้น มีอะไรเป็นสระโบกขรณี มีวิริยภาวนาเป็นสระโบกขรณี เมืองพระนิพพานนั้น มีน้ำบริบูรณ์ มีทรายอ่อน มีพุทธญาณ ๑๘ ประการ เป็นทรายอ่อน เมืองพระนิพพานนั้น มีหมู่ภุมม มีพระชีณาสพเป็นหมู่ภุมม เมืองพระนิพพานนั้น เป็นที่ชุมนุมแห่งหมู่ปักษีมีทั้งนกยาง นกตระกูล นกโพระดก นกดูเหว่า นกกระเรียน มีพระอรหันต์ คือ ผู้ไม่มีโทษคือกิเลส ๗ เพราะเหตุนั้น พระนิพพาน ท่านจึงเรียกว่า เป็นมหานคร

**ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ที่หลุดพ้นจากกิเลสชื่อว่าวานะ ย่อมกล่าว
ว่าบทที่ไม่มีจืด มีที่สุดเป็นอย่างยิ่ง เป็นอสังขตะ ไม่มีสิ่งอื่นที่ยิ่ง
กว่า ก็คือพระนิพพาน ๗**

พระควัมปติเถระมีปรากฏแล้ว ในพระนิพพาน ๗ ในขณะนั้น พวกกษัตริย์ พรหมณ์ แพศย์ และศูทรเป็นต้น พวกอุบาสกและอุบาสิกาเป็นต้น ชาวชมพูทวีป ประชุมกันกระทำการบูชา พระเถระตลอดทั้งคืน พระชีณาสพทั้งหมดได้กระทำการสาธยายภรณ์ ๗ ตลอดทั้งราตรี ๗ ในวันรุ่งขึ้น วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น เนรมิตเรือนยอด อันขจิตด้วยรัตนะ ๗ ๗ ทำวสัฏกะกระทำเชิงตะกอน เตียงทอง อันขจิตด้วยรัตนะ ๗ อย่าง ครั้นยกพระเถระขึ้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าที่พระชีณาสพหลายพันรูปแวดล้อมแล้ว เสด็จมายังสรีระกิจของพระเถระให้เสร็จแล้ว ๗ ผุงเทพดาและอสูร คันธรรพ สุบรรณ นาค ครุฑ และยักษ์ ฤาษี นักสิทธิ์ พิทยาธร กิณกรินรี ก็ได้ชวนชวายเป็น เพื่อแสดงสรีระของพระเถระ ๗ ในกาลนั้น ความโกลาหลอันเดียวกันได้มีแล้ว ตั้งแต่พรหมโลก จนถึงพื้นแผ่นดินในภายใต้ ๗ หมู่เทพเหล่าอื่นที่มีฤทธิ์มีอำนาจมาก กระทำจักรวาลหนึ่งให้เต็มแล้ว เพื่อจะเห็นสรีระของพระเถระ ๗

ครั้งนั้น พวกยักษ์ยืนอยู่ในระหว่างเทพ โดยลำดับต่อนั้น ๗ พวกคันธรรพอยู่ในระหว่างพวกยักษ์ พวกเวณเดยยะอยู่ในระหว่างพวกคันธรรพ พวกกิณรและกิณรียอยู่ในระหว่างพวกเวณเดยยะ พวกกิณบุรุษอยู่ในระหว่างพวกกิณรและกิณรีย พวกสัตว์อยู่ในระหว่างพวกกิณบุรุษ พวกสุวรรณจามรอยู่ในระหว่างพวกสัตว์ พวกถือธงชัยอยู่ในระหว่างพวกสุวรรณจามร ๗ พวกถือธงแผ่นผ้าอยู่ในระหว่างพวกถือธงชัย ๗ ครั้งนั้น ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งการฌาปนสรีระของพระเถระ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับสั่งให้หมู่แห่งภิกษุถือเอาพระธาตุไปยังมหานครไพสาลี ตั้งพระธาตุของพระเถระไว้ในโฆสิตาราม ๗ พระราชาทุกพระองค์ และมนุษย์ชาวพระนคร และชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น กระทำสถูปบรรจุพระธาตุของพระเถระอันขจิตด้วยทองรัตนะในโฆสิตาราม ๗ ครั้งนั้น เหล่าศิษย์และอุบาสก ระลึกถึงคุณของพระเถระ ร้องให้คร่ำครวญคิดว่า โอ พระอุปัชฌาย์ของเรา ประกอบในธรรมอันยอดเยี่ยมด้วยปัญญาของตน ๗ ในเวลาเย็น จึงช่วยกันถือเอาสักการะมี

เทียนและรูปเป็นต้น เป็นหมุกกันไปยังวิหาร ๕ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาเย็นทรงนั่งบน
ธัมมาสน์อันประเสริฐอันประดับด้วยรัตนะ ๗ ทรงยังธรรมอันไพเราะให้เป็นไป ๕

ในเวลาจบเทศนา ธรรมเทศนาอันประกอบด้วยประโยชน์ ชนทั้งปวงก็บรรลุอุริยผลมี
โสดาปัตติผลเป็นต้นพร้อมแล้ว ๕ จำเดิมแต่กาลนั้น แม้อุบาสก แม้อุบาสิกา คนอุปัฏฐากของพระ
เถระรูปนั้น ก็เกลี้ยทัพพหยาหลายโกฏิในพระพุทธศาสนา สละแล้ว กระทำบุญยิ่งเกิน บวชในพระ
ศาสนา เจริญสมณะและวิปัสสนา ๕ ฝ่ายสัมพลอุบาสกบรรลุพระอรหัต ปรินิพพานด้วยนิพพานชาติ
ด้วยเศษวิบากแห่งรูปชั้นธัมมอันเกิดแต่กรรม ๕ ควัมปติสุตรจบแล้ว ๕

๒. กล่าวว่าการนิพพานของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ

ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่พระราชทาน
เหยื่อแก่กระแต เขตพระนครราชคฤห์ ๕ ครั้งนั้นแล ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้
มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ต่อกาลนานนักทีเดียว ครั้นแล้วได้หมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ ของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วเออปากจวบพระบาททั้ง ๒ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเอามือ
ทั้ง ๒ นวดพื้นและประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ชื่อว่าโกณฑัญญะ ข้าแต่
องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์ชื่อว่าโกณฑัญญะ ๕

ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะมีความคิดว่า ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะนี้ นานนักทีเดียว
จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเข้าไปแล้ว ได้หมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ ของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า แล้วเออปาก จวบพระบาททั้ง ๒ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเอามือทั้ง ๒
นวดพื้น และประกาศชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ชื่อว่าโกณฑัญญะ ข้าแต่องค์
พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์ชื่อว่าโกณฑัญญะ อย่างกระนั้น ข้าพระองค์พึงชมเชยท่านพระ
อัญญาโกณฑัญญะ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคาถาทั้งหลายตามสมควร
เถิด ๕ ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะพอลุกขึ้นจากอาสนะแล้ว ก็ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าประทับแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เนื้อความนี้ย่อม
แจ่มแจ้งกับข้าพระองค์ ข้าแต่องค์พระสุคตเจ้า เนื้อความนี้ย่อมแจ่มแจ้งกับข้าพระองค์ ๕ พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ตรัสว่า เนื้อความนั้นจงแจ่มแจ้งกับเธอเถิด วังคีสะ ๕ ครั้งนั้นแล ท่านพระวังคีสะได้
ชมเชยท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายอัน
สมควรว่า

พระโกณฑัญญะเถระนี้ เป็นผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธองค์ เป็นผู้มีความ
เพียรเครื่องก้าวหน้าอย่างแรงกล้า เป็นผู้ได้ธรรมเครื่องอยู่
เป็นสุขทั้งหลาย อันเกิดแต่วิเวกเนื่องนิตย์ พระคุณอันใดอันพระ
สาวก ผู้กระทำตามคำสอนของพระบรมศาสดา พึงบรรลุพระคุณ
อันนั้นทุกอย่าง อันท่านพระโกณฑัญญะเถระรูปนั้น เป็นผู้ไม่
ประมาท ศึกษาอยู่ บรรลุแล้วโดยลำดับ พระโกณฑัญญะ พระ
โกณฑัญญะเถระ เป็นผู้มีอานุภาพมาก เป็นผู้ได้วิชชา ๓ เป็นผู้

ฉลาดในเจโตปริยญาณ เป็นทายาทของพระพุทธองค์ ใหว่พระ
บาททั้ง ๒ ของพระบรมศาสดาอยู่ ฯ

ชื่อว่าโกณฑัญญสูตร ท่านสังคายนาไว้แล้ว ในวงศ์สังยุตต์ที่ ๘ แห่งสคาถวรรค
ในสังยุตตนิคาย ในนวกัฏฐาน ฯ

ในโกณฑัญญสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ บทว่า อัญญาโกณฑัญโญ ได้แก่ พระเถระที่
ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะรู้ทั่วถึงธรรมก่อน (ผู้อื่นทั้งหมด) ฯ บทว่า สุจิรสฺเสว ได้แก่ ต่อกาลนาน
เท่าไร ฯ ตลอดระยะเวลาประมาณ ๑๒ ปี ฯ ถามว่า อยู่ในที่ไหนใช้เวลาเท่านี้ ฯ ตอบว่า
อยู่ในสถานที่อยู่แห่งพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ใกล้สระมันทากินีโปกขรณี ในถิ่นช้างตระกูล
ฉัททันต์ ฯ เพราะเหตุไร ฯ เพราะเคารพในวิหารธรรม ฯ ก็ท่านเป็นพระมหาสาวกผู้มีบุญ ฯ
พระคุณของท่านแผ่ไปในภายในเทวดาและพวกมนุษย์ ในหมื่นจักรวาล เหมือนอย่างพระคุณของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าฉะนั้น ฯ เทวดาและพวกมนุษย์ไปยังสำนักของพระตถาคต กระทำการบูชา
ด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น ถัดไปจึงเข้าไปหาพระเถระแล้ว จึงบูชาด้วยของหอมและดอกไม้
เป็นต้น ด้วยอันคิดว่า ท่านเป็นพระสาวกที่แทงตลอดธรรมอันเลิศ ฯ จริงอยู่ ธรรมดาว่าผู้ที่มาสู่
สำนักท่าน เป็นอันท่านต้องกระทำธรรมกถาหรือการปฏิสันถารเห็นปานนั้น ฯ ก็พระเถระเป็นผู้
หนักในวิหารธรรม ด้วยเหตุนี้ ธรรมนั้นของท่านจึงปรากฏประหนึ่งว่าเนิ่นช้า ฯ เพราะเป็นผู้
เคารพในวิหารธรรม ดังกล่าวมานี้ จึงไปอยู่ในที่นั้น ฯ อีกเหตุหนึ่ง ก่อนอื่นในเวลาภิกขุจาร
พระสาวกทั้งปวงย่อมไปตามลำดับพรรษา ฯ ก็ในเวลาแสดงธรรม เมื่อพระบรมศาสดาประทับนั่ง
บนพุทธอาสน์ที่เขาตกแต่งไว้ตรงกลาง พระธรรมเสนาบดีนั่ง ณ ข้างพระหัตถ์เบื้องขวา พระ
โมคคัลลานะนั่ง ณ ข้างพระหัตถ์เบื้องซ้าย ฯ ส่วนเบื้องหลังแห่งพระสาวกทั้ง ๒ นั้น เขาปูลาด
อาสนะไว้สำหรับพระอัญญาโกณฑัญญะ ฯ เหล่าภิกษุที่เหลือก็นั่งแวดล้อมท่าน ฯ พระอัครสาวก
ทั้ง ๒ มีความเคารพในพระเถระ เพราะท่านแทงตลอดธรรมอันเลิศและเป็นพระเถระผู้เฒ่า ภิกษุ
ทั้งหลายจึงสำคัญพระเถระเหมือนกับท้าวมหาพรหม เหมือนกองไฟ และเหมือนอสริพิษ นั่งอาสนะ
ในที่ใกล้ ก็ละอายอยู่ เกรงใจอยู่ ฯ พระเถระคิดว่า ก็ภิกษุเหล่านี้บำเพ็ญบารมีสิ้นอสงไขยก่าไร
แสนกัปปี เพื่อต้องการอาสนะใกล้ บัดนี้ ท่านเหล่านั้นนั่งในอาสนะใกล้อยู่ จึงยำเกรง ละอายใจต่อ
เรา เราจะให้ภิกษุเหล่านั้นอยู่โดยความสำราญ ฯ พระเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลา
อันสมควรแล้ว จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาจะอยู่ในชนบท ฯ พระ
บรมศาสดาก็ทรงอนุญาตแล้ว ฯ พระเถระจึงเก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวร ไปยังริมสระมันทากินี
โปกขรณี ถิ่นช้างตระกูลฉัททันต์ ฯ เมื่อกาลก่อน โขลงช้างตระกูลประเสริฐประมาณ ๘,๐๐๐ เชือก
เคยชำนานูการปรนนิบัติพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย พอเห็นพระเถระคิดว่า บุญเขตของพวกเรา
มาถึงแล้ว จึงเอาเล็บเขี้ยวที่จงกรม เอาหญ้าออก นำกิ่งไม้เครื่องกีดขวางออก จัดแจงที่อยู่ของพระ
เถระ กระทำวัตรทั้งหมด ประชุมปรึกษาหารือกันตั้งเวรไว้ว่า ก็ถ้าเราจะเสียสละว่า ผู้นี้จักกระทำกิจ
ที่ควรกระทำแก่พระเถระไซ้ พระเถระทั้งที่มีบาตรเปล่า จักไปเหมือนกับไปบ้านญาติโยมเป็นอัน
มาก โดยวาระใด ๆ เราก็จักปรนนิบัติโดยวาระนั้น ๆ แต่เมื่อเวรของช้างหนึ่งมาถึงเข้า แม้พวก
นอกนั้นก็สมควรละเลยหน้าที่ ฯ ช้างตัวที่อยู่เวร ดั่งน้ำบ้วนปากและไม่สีฟัน กระทำวัตรถวายแก่

พระเถระแต่เข้าดู ๆ ก็สระโปกขรณี่ชื่อมันทากินี่นี้กว้าง ๕๐ โยชน์ ๆ สระนั้นไม่มีสาหร่ายหรือจอก
 แหนในที่ประมาณ ๒๕ โยชน์ ๆ น้ำนั้นแล ย่อมใสเหมือนสีแก้วผลึก ๆ ต่อแต่นั้น มีดงปทุมขาวแผ่
 ขยายกว้างไปถึงโยชน์ ในน้ำแคสะเอวตั้งล้อมสระ ๕๐ โยชน์ ๆ ถัดจากนั้น อันดับแรกมีดงปทุม
 แดงขนาดใหญ่ ถัดจากนั้นมีดงกุ่มทแดง ถัดจากนั้นมีดงกุ่มทขาว ถัดจากนั้นมีดงอุบลเขียว
 ถัดจากนั้นมีดงอุบลแดง ถัดจากนั้นมีดงข้าวสาสีแดง มีกลิ่นหอม ถัดจากนั้นมีผลเกิดแต่ต้นไม้เถา
 มีรสอร่อยมีพื้ทอง น้ำเต้าและพื้เขียวเป็นต้น ถัดจากนั้นมีดงอ้อยแผ่ขยายไปถึงโยชน์ ในดง
 อ้อยนั้นมีอ้อยแต่ละต้นขนาดเท่าต้นหมาก ถัดจากนั้นมีดงกล้วย ที่มีคนกินผลสุกถึง ๒ ผลย่อม
 ลำบาก ๆ ถัดจากนั้นดงขนุนมีผลขนาดตุ่มน้ำ ถัดจากนั้นมีดงมะม่วง ป่าขมพู่ ดงมะขวิด ๆ
 ว่าโดยสังเขป ขึ้นชื่อว่าผลไม้ที่กินได้ ในสระนั้น ไม่พึงกล่าวว่ามี ๆ ในเวลาดอกไม้บาน ลมหอม
 ละอองเกสรเป็นเกลียวไปไว้บนใบกอบปทุม ๆ ในใบกอบปทุมนั้นหยาดน้ำตกเป็นหยด ๆ ๆ สุกด้วย
 แสงพระอาทิตย์แผดเผา ย่อมเป็นเหมือนน้ำตาลเคี้ยว ๆ นี้ชื่อว่าโปกขรมธุคือน้ำหวานบนใบบัว ๆ
 ช้างทั้งหลายนำไปกอบปทุมนั้นมาถวายพระเถระ ๆ รากบัวมีขนาดเท่าหัวไก่ แม้รากบัวนั้นช้าง
 ทั้งหลายก็นำมาถวาย ๆ เหง้าบัวมีขนาดเท่ากลองและใบบัวใหญ่ ในเหง้าบัวนั้นแต่ละข้อ มีน้ำนม
 ประมาณหม้อหนึ่ง ๆ เหง้าบัวนั้นช้างทั้งหลายก็นำมาถวาย ๆ ช้างทั้งหลายปรุงเมล็ดบัวกับน้ำตาล
 กรวดถวาย ๆ เอาอ้อยวางบนแผ่นหินแล้วใช้เท้าเหยียบน้ำหวาน ๆ น้ำหวานไหลออกขังเต็มแอ่ง
 และบ่อ สุกด้วยอาทิตย์เผากลายเป็นนมก่อนตั้งก้อนหิน นมก่อนนั้นช้างทั้งหลายก็นำมาถวาย ๆ
 ในขนุน กล้วย มะม่วงสุกเป็นต้น ไม่จำต้องกล่าวเที่ยว ๆ เทพบุตรชื่อนาคทันตะอยู่ ณ เขา
 ไกรลาส ๆ พระเถระไปที่ประตูปริมาณของเทพบุตรนั้น บางครั้งบางครั้ง ๆ เทพบุตรนั้นเอาข้าว
 ปายาสที่ไม่มีน้ำ ปรุงด้วยเนยใสใหม่และผงบัวหวานบนใบบัว บรรจุเต็มบาตรถวาย ๆ

ได้ยินว่า ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ท่านได้ถวายสลากน้ำนมพร้อมด้วย
 เนยใสหอมระรื่นตลอดเวลาประมาณ ๒๐,๐๐๐ปี ๆ ด้วยเหตุนั้น โภชนะจึงเกิดขึ้นแก่ท่านด้วย
 อาการอย่างนี้ ๆ พระเถระอยู่อย่างนี้ตลอด ๑๒๐ ปี ตรวจดูอายุและสังขารของตนแล้วจึงรู้ว่าสิ้น
 แล้ว คิดว่า เราจักปรินิพพานที่ไหน เหาะไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคิดว่า ช้างทั้งหลาย
 บำรุงเราถึง ๑๒ ปี กระทำกิจที่กระทำได้ยาก เราจักขอพระบรมพุทธานุญาตปรินิพพานในที่ใกล้ ๆ
 ช้างเหล่านั้นเที่ยว ๆ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า สุจิรสเสว เยน ภควา เตนุปลงกมิ ๆ
 บทว่า นามญจ ความว่า พระเถระประกาศชื่อเพราะเหตุไร ๆ เพราะคนบางพวกจำพระเถระได้
 บางพวกจำไม่ได้ ๆ บรรดาคนเหล่านั้น พระเถระคิดว่า คนเหล่านี้ไม่รู้จักเรา จักคิดร้ายว่า พระแก่
 ศีรษะขาวโพลน หลังโก่ง ซี่โครงคด รูปนี้กระทำปฏิสันถารกับพระบรมศาสดา คนเหล่านั้นจักเต็ม
 ในอบาย ๆ แต่คนเหล่านี้ได้รู้จักเรา จักเลื่อมใสว่าเป็นมหาสาวกปรากฏในหมื่นจักรวาล เหมือนพระ
 บรมศาสดาคนเหล่านั้น จักเข้าถึงสวรรค์ เมื่อจะปิดทางอบาย เปิดทางสวรรค์สำหรับสัตว์เหล่านั้น
 จึงประกาศชื่อ ๆ บทว่า พุทธานุพุทโธ ความว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจจะ ๔ ก่อน พระเถระตรัสรู้
 ภายหลัง เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า พุทธานุพุทโธ ๆ บทว่า ติพพนิกกโม ได้แก่ มีความเพียร
 มั่น ๆ บทว่า วิเวกาน์ ได้แก่ วิเวก ๓ ๆ ด้วยบทว่า เตวิชโช เจโตปริยายโกวิทอ นี้ท่านกล่าวถึง

อภิญา ๔ ในบรรดาอภิญา ๖ ๕ อีก ๒ อภิญานอกนี้ แม้มิได้กล่าวถึงก็จริง แต่พระเถระก็ได้ อภิญา ๖ แน่นอน ๕

อนึ่ง ในเวลาจบคาถานี้ บริษัทหนึ่งประชุมกันแล้ว ๕ พระเถระรู้ว่าบริษัทประชุมกันแล้ว จึงกระทำปฏิสันถารกับพระบรมศาสดาทูลขออนุญาตกาลปรินิพพานว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อายุ และสังขารของข้าพระองค์สิ้นแล้ว ข้าพระองค์จักปรินิพพาน ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า โภคทัณฺฑะ เธอจักปรินิพพานที่ไหน ๕ พระอัญญาโภคทัณฺฑะจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ช้างทั้งหลายที่เป็นอุปัฏฐากของข้าพระองค์ ได้กระทำกิจที่กระทำไดยาก ข้าพระองค์จัก ปรินิพพานในที่ใกล้ ๆ ช้างเหล่านั้น ๕ พระบรมศาสดาจึงทรงอนุญาต ๕ พระเถระกระทำ ประทักษิณพระทศพลเจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การเห็นครั้งนั้น เป็นการเห็นครั้งแรกของข้าพระองค์ ครั้งนี้เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย เมื่อมหาชนร่ำครวญอยู่ ถวายบังคมพระบรม ศาสดาแล้วออกมายืนที่ซุ้มประตู สั่งสอนมหาชนว่า ท่านทั้งหลาย อย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย เป็นพระพุทฺธเจ้าก็ตาม เป็นพุทฺธสาวกก็ตาม สังขารที่เกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่าไม่แตกทำลายย่อมไม่มี เมื่อมหาชนกำลังเห็นอยู่นั้นแล ก็เหาะขึ้นไปยังเวหาส ลงที่ริมสระมันทากินี สรงน้ำในสระโบกขรณี นุ่งสบงและห่มจีวรเรียบร้อยแล้ว เก็บงำเสนาสนะแล้วจึงเข้าผลสมาบัติล่วง ๓ ยาม ปรินิพพาน เวลาจวนจะสว่าง ๕ ต้นไม้ทุกต้นในหิมวันตประเทศ ได้โน้มโน้มออกผลบุขุชาพร้อมกับเวลาพระ เถระปรินิพพาน ๕ ช้างตัวเข้าเวรไม่รู้ว่าพระเถระปรินิพพานอยู่ จึงจัดน้ำบัวปากและไม้ชำระฟัน กระทำวัตรปฏิบัติแต่เช้าตรู่ นำของควรเคี้ยวและผลไม้มายื่นอยู่ที่ท้ายที่จงกรม ๕ ช้างนั้นไม่เห็น พระเถระออกมาจนพระอาทิตย์ขึ้นคิดว่า นี้อะไรกันหนอ เมื่อก่อนพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงกรม ล้างหน้าแต่ เช้าตรู่ วันนี้อย่างไม่ออกจากบรรณศาลา จึงเขย่าประตูกุฎิแลดู เห็นพระเถระกำลังนั่ง จึงเหยียดวง ออกลูบคลำคันทาลมอัสสาสะปัสสาสะอยู่ จึงรู้ว่าลมอัสสาสะปัสสาสะขาด พระเถระปรินิพพานแล้ว จึงสอดวงเข้าไปในปากร้องเสียงดังลั่น ๕ ทิวหิมวันตประเทศได้มีเสียงบันลือลั่น เป็นอันเดียวกัน ๕ ช้าง ๘,๐๐๐ เชือก ประชุมกันแล้ว จึงช่วยกันยกพระเถระขึ้นนอนบนกระพองของหัวหน้าโขลง ถือกิ่งไม้ที่มีดอกบานสะพรั่ง แวดล้อมแห่ไปทิวหิมวันต์แล้วมายังที่ของตนตามเดิม ๕

ท้าวสักกะปริกษาพระวิสสุกรรมเทพบุตรว่า พ่อ พี่ชายผู้เจริญของพวกเราปรินิพพานแล้ว เราจักกระทำสักการะ เธอจงเนรมิตเรือนยอดขนาด ๘ โยชน์ สำเร็จด้วยรัตนะทุกอย่างเถิด ๕ พระวิสสุกรรมเทพบุตรกระทำตามเทวบัญชาแล้ว ให้พระเถระนอนในเรือนยอดนั้น ได้มอบหมาย ให้แก่ช้างทั้งหลาย ๕ ช้างเหล่านั้นยกเรือนยอดเวียนเข้าหิมวันต์ประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์ หลายรอบ ๕ พวกอากาศัญญูเทวดารับจากวงของช้างเหล่านั้นแล้ว เล่นสาธุกีฬาแสดงคารวะ ๕ ต่อแต่นั้นวิสสพลาหกเทวดา สิตพลาหกเทวดา วาดพลาหกเทวดา เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้น ดาวดึงส์ รวมความว่า เรือนยอดได้ไปจนถึงพรหมโลกโดยอุบายนี้ ด้วยประการฉะนี้ พวกพรหมได้ ให้เรือนยอดแก่พวกเทวดา ๕ พวกเทวดาได้ให้เรือนยอดแก่ช้างทั้งหลายตามเดิม โดยลำดับด้วย ประการฉะนี้อีก ๕ เทวดาแต่ละองค์ได้นำท่อนจันทน์ประมาณ ๔ องคุลีมา ๕ ได้มีจิตกาธาร ประมาณ ๘ โยชน์ ๕ พวกเทวดาช่วยกันยกเรือนยอดขึ้นสู่จิตกาธาร ๕ ภิษุประมาณ ๕๐๐ รูป เหาะมาสาธยายตลอดคืน ๕ พระอนุรุทธเถระแสดงธรรม ๕ เทวดาเป็นอันมากได้ตรัสรู้ธรรม ๕ วันรุ่งขึ้นเวลาอรุณขึ้นนั่นเอง เทวดาทั้งหลายให้ดับจิตกาธารแล้ว เอาพระธาตุมีสีดังดอกมะลิดูม

บรรจุผ้ากรองน้ำ นำมาวางไว้ในพระหัตถ์ของพระบรมศาสดา ในเมื่อพระองค์เสด็จออกถึงขุมประตู พระวิหารเวฬุวัน ฯ พระบรมศาสดาทรงรับผ้ากรองน้ำบรรจุพระธาตุแล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ไปที่ แผ่นดิน ฯ พระเจดีย์เหมือนฟองเงินซ่าแรกแผ่นดินใหญ่ออกมา ฯ พระบรมศาสดาทรงบรรจุ พระธาตุในพระเจดีย์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ ฯ ได้ยินว่า พระเจดีย์นั้นก็ยังดำรงอยู่จนถึงทุก วันนี้แล ฯ

กถาว่าด้วยเรื่องพระอัญญาโกณฑัญญะ จบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

คำว่า เอวํ คหิตนาโม ความว่า มีชื่อที่ท่านถือเอาแล้วอย่างนี้ มีชื่อว่าโกณฑัญญะ เพื่อให้พิเศษกว่าภิกษุรูปอื่น เพราะอาศัยพระดำรัสของพระบรมศาสดาว่า อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ ฯ ตลอดกาลนานคือ ๑๒ ปี ฯ คำว่า ฉทุกนุตทวเน ได้แก่ ในที่อันเป็นที่อยู่ของ พระยาช้างใกล้สระฉันทันต์ ฯ ชื่อว่าเป็นมหาสาวกผู้มีปัญญา เพราะเป็นผู้รักรัตริยาน ฯ คำว่า ทสสทสสุจกกวาเพ เถรมนุสสานํ ความว่า เทวดาในหมื่นจักรวาล ฯ ข้อว่า อิมสมิ จกกวาเพ เทวมนุสสานนฺติ วา ความว่า อาจารย์บางพวกย่อมกล่าวว่า เทวดาและมนุษย์ในหมื่นจักรวาล ด้วยประการอย่างนี้ คือ พวกเทวดาในหมื่นจักรวาล พวกเทวดาและพวกมนุษย์ในจักรวาลนี้ ฯ คำว่า อคคํ ได้แก่ แต่ต้น ฯ คำว่า ตตถ ได้แก่ ใกล้ฝั่งมันทากินี ฯ

คำว่า วสุสคฺเคน ได้แก่ ตามลำดับพรรษา ฯ คำว่า ตํ ได้แก่ พระอัญญาสิโกณฑัญญะ เถระ ฯ โลกียมนุษย์ย่อมพากันสำคัญท่านพระอัญญาโกณฑัญญะเถระนั้นเหมือนท้าวมหาพรหม ฯ ท่านพระเถระผู้เป็นหัวหน้าอยู่ในชนบทนั้นติดต่อกัน จึงเข้าไปฝั่งมันทากินีโดยลำดับนั้น เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวว่า อิจฺจามหํ ฆนฺเต ชนปเท วสิตํ ฯ

พระยาช้างเหล่านั้นเป็นผู้มีอายุทิพย์ ถึงพร้อมด้วยอายุภาพ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปุพฺเพ ปุจฺเจกพุทฺธานํ ปาจรียาย กตปริจยา ฯ นำกิ่งไม้ที่ขวางกัน ในที่ที่เป็นที่สัญจรของพระ เถระออกไปแล้ว ฯ ข้อว่า มุโขทกญฺเจว ทนฺตกญฺจ ฐเปติ ความว่า เอวํตถุมิไม้พินเป็นต้นสี กันและกันแล้ว ก่อไฟให้โพล่งขึ้นแล้ว กระทำให้แผ่นดิน ณ ที่นั้นให้ร้อนแล้ว ไซ้ท่อนไม้หมุนแผ่น หินเหล่านั้นแล้ว ใส่ลงที่ตระพังหินแห่งนี้ที่สระทั้งหลาย รู้ว่าน้ำร้อนแล้ว จึงน้อมไม้ชำระฟันชื่อว่า นาคลดดาเข้าไปถวาย และวางน้ำล้างหน้าไว้ ฯ ข้อว่า วตฺตํ กโรติ คือ เอากิ่งไม้ที่หักแล้วกวาดทั้ง ภายใต้อุ้งมือ ภายนอกบ้าง ที่เนินข้างอยู่ เมื่อน้อมอาหารเข้าไปถวายโดยที่กล่าวอยู่ ชื่อว่าย่อม กระทำวัตร ฯ

ข้อว่า ปตฺติฏฺฐปฺปมาเณ ได้แก่ โดยประมาณแห่งสะเอว ฯ อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีข้อนี้ก็ เหมือนกัน ฯ ข้อว่า ตาว มหฺนุตเมว คือ มีจำนวนมากเท่ากับป่าดอกปทุมขาว ฯ แม้ในป่าแห่ง ดอกโกมุทแดงเป็นต้น ก็มีน้อยในที่เหมือนกัน ฯ บทว่า ปกุกฺกปิโยมฺหิกา วีย คือ เหมือนกับความ หนาแห่งน้ำนมที่อันสุกดีแล้ว ฯ แต่ก็เป็นราวกะว่าน้ำผึ้งที่มีแมลงตัวอ่อน ๆ ที่ถูกใส่เข้าไปโดยว่า เป็นก้อน ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า เอตํ ปิภุขรมฺหํ นาม ฯ บทว่า มุพฺพาลํ คือ เหง้าอัน เป็นป่าแห่งดอกปทุมสีขาว ฯ บทว่า ภิสํ ได้แก่ เหง้าในดินของบัวเหล่านั้น ฯ ข้อว่า เอเกกฺสมิ ปุพฺเพ คือ ตรงระหว่างปล้องแต่ละปล้อง ฯ บทว่า ปาทมฺภกํ คือ จวนฝั่งโดยสัญฐาน ๔ ส่วน

แห่งโทณะหนึ่ง เพราะเหตุนั้น ข้าว่า ปาถมฏกุปปมาณ คือ มีประมาณคุมพะหนึ่ง ๕ ข้าว่า เอตโต โภชนํ ได้แก่ ของฉันผสมน้ำนมโดยไม่เจือปนน้ำตามที่กล่าวแล้ว ๕ พวกพระเถระบางพวกที่แก่กว่าก็ยอมจำได้ ๕ ข้าว่า เย นวา อจิรปพฺพชิตา ได้แก่ พวกภิกษุใหม่ที่บวชแล้วยังไม่นาน ๕

ข้าว่า พุทฺธานุพุทฺโธ ได้แก่ ผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้า ๕ ข้าว่า พาหุหิริโย ได้แก่ ผู้มีความเพียรที่สั่งสมไว้แล้วเป็นเวลานาน ด้วยอำนาจแห่งสัมมัปปธาน ๔ ประการ ๕ ข้าว่า ตินฺถุณํ วิเวกานํ ได้แก่ มีวาจาประกอบว่า เป็นผู้มีปกติได้วิเวก ๓ คือ กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปฺปวิเวก ๕ พระวังคีสะเถระยอมกล่าวอภิญญา ๔ ย่อมไม่กล่าวตอบเอง เพราะไม่มีอภิญญาที่เหลือ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อิตรา เป็นต้น ๕ ความก็ว่า บริษัทหนึ่งนั่งสงบด้วยภาวะที่เจียบสนิท ๕ พึงเห็นเนื้อความในคำนี้ว่า ข้าว่า อนุชานาเปสิ ได้แก่ ท่านไม่ได้ทุลลกาลเป็นที่ปรินิพพานของตนที่ตนเองรู้จักก่อนแล้ว ปรากฏแล้ว ให้พระบรมศาสดาทรงทราบแล้ว ๕

ข้าว่า ตํ ได้แก่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การเห็นครั้งที่ ๑ นั้น ได้แก่ การเห็นที่ป่าอิสิปตนะวันอาสาฬหปุณณมี หรือไม่ก็การบำรุงพระองค์ในการบำเพ็ญทุกรกิริยา ชื่อว่าการเห็นตั้งแต่ต้น ๕ ข้าว่า โอนตวินตา ได้แก่ ก้มลงและเอนลงแล้ว ในเบื้องล่างและเบื้องบน ๕ ข้าว่า กมุเปตฺวา ได้แก่ เพื่อให้ไหวแล้วจึงเห็นหน่อยหนึ่ง ๕ เพราะเสียงของพวกพญาช้าง พวกนาค ยักษ์ กุมภัณฑ์ และพวกเทวดาเหล่านั้น ชื่อว่ามีเสียงบันลือเป็นอันเดียวกัน ๕ เชื่อมความว่า พวกพรหมได้ให้แก่พวกเทวดา ๕

ข้าว่า สุขณายมกํสุ ได้แก่ เพื่อให้เกิดศรัทธาในบริษัทที่ประชุมกันแล้ว ด้วยสามารถความเลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส ๕ ข้าว่า ภควติ นิกฺขมิตฺวา ได้แก่ ออกไปจากพระคันธกุฎีพระผู้มีพระภาคเจ้า ๕ ข้าว่า ฐรติเยว ได้แก่ ถึงความเป็นผู้มีจิตมีโทษไม่ประทุษร้าย แล้วดำรงอยู่นั้นเทียว ๕

อรรตถกาโกณทัณฺณสุตฺต จบแล้ว ๕ นวมสุตฺต ฐีกาโกณทัณฺณสุตฺตตั้งว่ามานี้ ๕ อรรตถกาพระบาทอัญญาตโกณทัณฺณสุตฺต ๕

๓. กล่าวด้วยการนิพพานของพระมหากัสสปเถระ

ข้าว่า อจิรฺตฺวา ความว่า ท่านพระมหากัสสปเถระเมื่ออยู่ในเทวนารามนั้นนั้นเทียวปล่อยกาลเวลาล่วงเลยไปแล้วโอวาทอยู่ว่า พวกท่านจงปฏิบัติในศาสนาของพระศาสดาด้วยความไม่ประมาทเถิด ๕ เมื่อกาลเวลาผ่านไปแล้วยังนี้ พระเถระออกจากผลสมาบัติแล้วตรวจดูอายุสังขารของตน ในสมัยอันเป็นส่วนแห่งราตรี ๕ ใคร่ครวญแล้วว่า บัดนี้เราแลก็มีอายุ ๑๒๐ ปี อายุสังขารของเราจักเป็นไป ๕ ท่านรู้ว่าอายุสังขารของตนเสื่อมแล้ว คิดว่า เราจักปรินิพพานในกาลไรหนอแล ๕ เราจักปรินิพพานในวันนี้ เมื่อราตรีสว่างแล้วนั้นเทียว เราจักปรินิพพานในที่ไหนเมื่อตรวจดูภูมิประเทศรอบ ๆ เมืองราชคฤห์นั้นนั้นเทียว คิดแล้วอย่างนี้ว่า เราจักปรินิพพานระหว่างภูเขาค ๓ ลูกชื่อว่ากุกกุฏสัมปตตะ เมื่อราตรีสว่างแล้ว จึงชำระล้างสรีระแล้วให้หมู่ภิกษุ

๑. ทะนาน คนโหนด.

ประชุมกันแล้ว ได้กล่าวกันว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายจงยังกิจให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ผู้มีอายุ เราแลผู้มีอายุสังขารสิ้นรอบแล้ว จักปรินิพพานในระหว่างภูเขา ๓ ชื่อว่า กุกกุฏสัมปาดะในเวลาเย็น ในวันนี้แล ฯ พวกภิกษุผู้เป็นปฤชณรู้ข่าวว่าพระเถระปรินิพพานแล้ว ไม่อาจดำรงตนไว้ได้ ร้องไห้แล้วคร่ำครวญแล้วว่า พวกเราเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง พระบรมศาสดาแม้ทรงปรินิพพานแล้ว เมื่อพระผู้เป็นเจ้า (ของพวกเรา) ยังอยู่ สำคัญเหมือนพระบรมศาสดาทรงพระชนม์อยู่ บัดนี้พระผู้เป็นเจ้าจักปรินิพพาน ใครหนอจะให้การโอวาทปราสอนแก่พวกเรา ฯ ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแล้วแก่เหล่าพระชิวณาสพ ฯ พวกภิกษุกล่าวว่

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้น และความสิ้นไปเป็น
ธรรมดา เกิดขึ้นแล้วดับไป ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น
เป็นสุข โอ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ก็แปรยอมแปรเปลี่ยนสภาพไป ฯ

พระเถระยังหม่อมภิกษุให้เบาใจด้วยธรรมกถา อันปฏิสังยุตต์ด้วยอนิจจลักษณะเป็นต้นแล้ว จึงกล่าวว่

สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง อันพระพุทเจ้าทุกพระองค์ ทรงแสดงแล้ว
ชนจำนวนมากที่เห็นกันในเวลาเข้าย้อมปรากฏในเวลาเย็น
ชนจำนวนมากที่เห็นกันในเวลาเย็น ย้อมปรากฏในเวลาเช้า
โดยเร็ว พึงมีความเพียร เร่งกระทำหน้าที่ที่ควรในวันนี้ทีเดียว
ใครเล่าจะพึงรู้ได้ว่าความตายจะพึงมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความ
ผิดเพี้ยนกับความตาย ที่มีเสนาหมีใหญ่่นั้นไม่มี พวกเธออย่าคร่ำ
ครวญหนักเลย นั้นเป็นธรรมดาของโลก สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
อันพระพุทเจ้าทุก ๆ พระองค์ทรงแสดงไว้แล้ว ฯ

พระเถระกล่าวอยู่ว่ พวกคุณประสงค์จะเห็นการปรินิพพานของเรา จงประชุมกันดูที่
ภูมิภาคกุกกุฏสัมปาดะเถิด ฯ เมื่อสมัยบิณฑบาตถึงพร้อมแล้ว พระเถระลุกจากอาสนะแล้ว นุ่งผ้า
๒ ชั้น คาดประคตเอวอันเช่นกับสายฟ้าและดวงดาว ห่มผ้าบังสุกุลจีวรอันพระชินเจ้าประทานแล้ว
มีการให้ประเสริฐ ที่สามารถยั้งแผ่นดินให้ไหว มีเสียงเพียงดั่งเมฆ ไม่ขาดสาย อันรุ่งเรือง ถือบาตร
อันมีสีเพียงดั่งปีกอมร เพียงดั่งดอกอุบลเขียวอันแยมบาน เป็นดั่งมหานาคตัวฝึกแล้ว เป็นดั่ง
ราชสีห์ มีใจมั่นคง มีจิตใจสงบ เฟงมองดูเพียงชั่วแอก งามด้วยสิริแห่งบรรพชิต เทียวไปเพื่อ
บิณฑบาตยังเมืองราชคฤห์ แล้วจึงเป็นผู้ก้าวกลับจากบิณฑบาต ได้กระทำภัตตกิจแล้ว ฯ ในกาล
นั้น แม่หมีแห่งภิกษุ กระทำภัตตกิจแล้วด้วยคิดว่า พวกเราจักดูการปรินิพพานของพระเถระ เรียก
กันและกันมาแล้ว ช่วยถือเอาสักการะออกไปข้างนี้ด้วยข้างนี้ด้วย ประชุมกันแล้ว ฯ เทวดาและ
มนุษย์แม่เหล่าอื่น ฟังการปรินิพพานของพระเถระแล้ว จึงถือเอาเครื่องบูชาและสักการะมีของหอม
และระเบียบเป็นต้น ประชุมกันแล้วที่ภูมิภาคกุกกุฏสัมปาดะบรรพต ฯ ฝ่ายพระมหากัสสปเถระ
พอกระทำภัตตกิจแล้วคิดได้แล้วอย่างนี้ว่ เพราะว่าพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้ส่งบรรณาการจำนวน
มากแก่เรา เป็นผู้ถวายปัจจัย ๔ แก่พระสงฆ์ เป็นผู้ยกย่องพระพุทศาสนา จึงได้คิดอย่างนี้ว่

เราไม่ได้บอกกล่าวแล้ว จักไม่ปรีนิพพานก่อน ฯ พระเถระลุกขึ้นจากเสนาสนะแล้ว นุ่งห่มเรียบริบร้อย แล้วจึงเข้าไปสู่เมืองราชคฤห์ในสมัยเที่ยงวัน ฯ

พระราชสาเสวยแล้ว จึงเสด็จเข้าไปสู่ห้องอันมีสิริแล้วสำเร็จการบรรพต ฯ ลำดับนั้นผู้คนมีพระราชสาและอำมาตย์เป็นต้น ทอดสายตาเห็นพระเถระกำลังเข้าไปอยู่ ทรงดำริแล้วว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกเรา มาในช่วงเวลาเที่ยงวัน มีเหตุอะไรหนอแล ดังนี้แล้ว จึงไปต้อนรับพระเถระแล้วไหว้อยู่ ฯ พวกอำมาตย์ถามพระเถระแล้วว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย เดินทางมาเพราะเหตุอะไร ฯ พระเถระกล่าวว่า ดูก่อนอุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย ขอโอกาส อาตมภาพมาทูลลาพระราชสา ในวันนี้สั้นทีเดียว อาตมภาพจักปรีนิพพานในเวลาเย็น ฯ พระราชาตรัสถามว่า พระคุณเจ้าผู้เจริญ พระคุณเจ้าจักปรีนิพพาน ณ ที่ไหน ฯ พระเถระกล่าวคำมีประมาณเท่านี้ว่า อาตมภาพจักปรีนิพพาน ณ ระหว่างเชิงเขาทุกกุฏสัมปาดบรรพต ดังนี้แล้วจึงหลีกไป ฯ พระเถระได้ไปวิหารแล้วจึงถือเอาไม้กวาดไปกระทำกรณียวัตรมีการกวาดเป็นต้น มีหมู่ภิกษุหมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว จึงได้ออกไปยังทุกกุฏสัมปาดบรรพต ฯ

พระเถระรูปนั้นไปแล้ว ณ ที่นั้น ๆ นั้นทีเดียว เหาะขึ้นไปบนพื้นอากาศในกาลนั้น เพื่อนิพพานในที่นั้นนั้นทีเดียว กระทำกายให้ปรากฏอยู่บนพื้นแห่งอากาศมีประมาณ ๗ ชั่วโมง ลมพัดปล่อยท่อไฟออกจากกายเบื้องขวาก่อนแล้ว ฯ ปล่อยท่อน้ำออกจากกายเบื้องซ้าย ฯ ปล่อยสายไฟออกจากกายเบื้องซ้ายอีก ฯ ปล่อยสายไฟออกจากกายเบื้องขวานั้นอีก ฯ จากกายเบื้องล่าง จากกายเบื้องบนอีก ฯ ไฟจากกายเบื้องบน ฯ ในกาลหนึ่ง ปล่อยท่อไฟออกจากกายทั้งสิ้น ฯ ในกาลหนึ่ง ปล่อยท่อน้ำออกจากกายทั้งสิ้น ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปสาครอันมีพื้นอันรวมด้วยความขจัดแห่งดวงอาทิตย์และห้วงน้ำให้คลายแล้ว ที่เกลื่อนกล่นเมื่อไปแล้ว ตั้งขึ้นมากกว่านั้น ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปภูเขาหิมพานต์ที่เปิดและไม่เปิด หน้าและเบา ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปมหาสาครอันมีพื้นน้ำอันดาดดาษไปด้วยดอกปทุม ๕ ดอก อันบานบนน้ำทั้งสิ้น ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปมหาจักรพรรดิอันประกอบด้วยรัตนะทั้งปวง ที่มีเสนาแวดล้อมแล้ว อันมีองค์ ๔ เป็นปริมาตร ๑๒ โยชน์ ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปเทวราช อันมีนางเทพอัปสรแวดล้อมแล้วในภพชื่อว่าดาวดึงส์ อันประดับไปด้วยเครื่องอภรณ์ประมาณ ๓ คาจุด ฯ ในกาลหนึ่ง แสดงรูปคณะพรหมและรูปกองทัพพรหมโดยรอบ อันประกอบด้วยเครื่องประดับแห่งพรหมประมาณ ๓ โยชน์ ฯ

พระเถระ ครั้นแสดงปาฏิหาริย์ ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์มีอย่างต่าง ๆ อย่างนี้แล้วแสดงธรรมอยู่ จึงลงจากอากาศ กล่าวอำลาหมู่แห่งพระภิกษุแล้ว จึงเข้าระหว่างภูเขา ๓ ลูก คิดแล้วว่า เราจักปรีนิพพาน ณ ที่นี้ ฯ ลำดับนั้น พร้อมกับขณะแห่งการคิดของพระเถระนั้นนั้นทีเดียว หมู่เทวดาก็ช่วยกันปูที่นอนแล้ว ก็ยังหม้ออันเต็มไปด้วยดอกนิลบล ดอกโกมุท และดอกบุณฑริก ที่กระทำให้แวดล้อมแล้วโดยรอบเตียง ฯ ท่านนั้นถึงมุมทั้ง ๔ ของเตียงแล้ว ขึ้นสู่เตียงนอนนั่งเข้าสมาบัติแล้ว จึงออกจากสมาบัติ อธิฐานว่า ในกาลใด อายุและสังขารของเรา เสื่อมแล้ว ขอให้ภูเขาทั้ง ๓ ลูกนี้ จงมารวมกันและกันแล้ว ถือเอาที่นอนแห่งท้องตั้งอาการหงายแล้ว ขอดอกไม้เหล่านี้ จงอย่าแห้ง ขอเทียนทั้ง ๔ ดอกเหล่านี้ จงอย่าดับ ขอรูปเหล่านี้จงอย่าขาดหายไป ฯ อธิฐานแล้วอีกว่า ก็ในกาลใด พวกมนุษย์ มีอายุน้อยกว่า ๑๐๐ ปี พวกมนุษย์ก็จะมีอายุได้ ๑๐ ปี อาวาสะและวิวาหะก็จักมีแก่มนุษย์ ๒ พวกนั้น และจักกระทำแก่กันและกันเหมือนกับมิดสัตตัญญี ฯ ในกาลนั้น การฆ่าฟัน

กันตาย (สัดถันตรกับปี) จักมีแก่สัตว์ทั้งหลาย มือของมนุษย์ก็มีแต่อาวุธ ฯ มนุษย์เหล่านั้นแต่ละคนครั้งเดิมโตแล้ว จักฉิบหาย พวกมนุษย์ก็พากันหลบหนีไปแอบตามซอกเขาเป็นต้น อยู่คนเดียว ที่มีมากกว่านั้นก็จักพินาศไป ครั้นเมื่อ ๗ วันผ่านไปแล้ว ผู้ช่าก็จักเป็นเว่นจากปาวณาติบาต ก็ประพตีกุศล ด้วยจิตอันประกอบด้วยเมตตา มนุษย์ที่มีอายุ ๒๐ ปีก็ดี ๔๖ ปีก็ดี ๖๕ ปีก็ดี ๘๗ ปีก็ดี ๘๐ ปีก็ดี ๙๐ ปีก็ดี เมื่อมีอายุยิ่งกว่านั้นก็ประพตีสรรพกัมกับกันยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฯ คนที่มีอายุยิ่งกว่า ๒๐๐ ปี ก็ประพตีสรรพอยู่ คนที่มีอายุยิ่งกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ปี ก็ประพตีสรรพ ใคร ๆ คนที่มีอายุ ๑๐๐,๐๐๐ปี ก็ประพตีสรรพยิ่ง ๆ ขึ้นไป หมุ่สัตว์ที่มีอายุเป็นอสังเขยยปี ก็ยอมไม่รู้ชราและมรณะของตน แม้มนุษย์เหล่านั้นประมาทอีก อายุของมนุษย์พวกนั้นก็ยอมเสื่อมอีก มนุษย์ที่มีอายุเป็นอสังเขยย มีอายุ ๗๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ก็เสื่อมถอยลงมาเรื่อย ในกาลนั้น ชมพูทวีปนั้นก็มีความรุ่งเรืองไปในที่ทั้งปวงนั้นเทียว ไม่มีการแก่งแย่ง เหมือนกับการหุ้มกลองไว้ เรียบเหมือนกับแผ่นดินฉะนั้น ฯ

ในกาลนั้น พระอริยมตเตยย์จักอุบัติในโลก เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงยังธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว มีบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์ แวดล้อมแล้ว ถึงฐานะนี้แล้ว ยกศีระของเราขึ้นเองแล้ว ก็ให้ประดิษฐานไว้ที่บนฝ่ามืออันมีพื้นอันนุ่มที่ย่อมดีแล้ว ประกอบด้วยจักรลักษณะแล้ว จักแสดงในท่ามกลางแห่งภิกษุสงฆ์ว่า พวกท่านทั้งหลายจงดูพระเถระรูปนี้เถิด พระเถระรูปนั้นเป็นพี่ชายของพระตถาคตเจ้าของเรา เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า โคดม พระอริยสาวกรูปนี้มีนามว่ามหากัสสปะ เป็นผู้ทรงชุดงต์ ๑๓ คือ เป็นบึงสุกฺกิลชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวบึงสุกฺกิลเอง เป็นติจีวริกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวติจีวริกชุดงต์เอง เป็นปิณฑปาติกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวปิณฑปาติกชุดงต์เอง เป็นสปทานจาริกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวสปทานจาริกชุดงต์เอง เป็นเอกาสนิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวเอกาสนิกชุดงต์เอง เป็นปัตตปิณฑิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวปัตตปิณฑิกชุดงต์เอง เป็นขลุ้จฉภาตติกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวขลุ้จฉภาตติกชุดงต์เอง เป็นอรัญญิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวอรัญญิกชุดงต์เอง เป็นรุกขมุสิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวรุกขมุสิกชุดงต์เอง เป็นอัพโภภาสิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวอัพโภภาสิกชุดงต์เอง เป็นโสสานิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวโสสานิกชุดงต์เอง เป็นยถาสันทิจิกชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวยถาสันทิจิกชุดงต์เอง เป็นเนสัชชิกังคชุดงต์ เป็นผู้มีปกติกกล่าวเนสัชชิกังคชุดงต์เอง ฯ

จำเดิมแต่กาลที่ท่านบวชแล้ว พระมหากัสสปะเถระนั้น ไม่เหยียดหลังบนเตียง จนตราบเท่าการปรินิพพาน ฯ ลำดับนั้น พระเถระผู้เป็นฐตวาที เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย เป็นผู้มีความสันโดษ เป็นผู้มีความอันปรารถแล้ว เป็นผู้ไม่ติดขัดแล้ว ด้วยตระกูลหรือว่าด้วยคณะ มีใจอันไม่ได้อยู่ เป็นผู้มีอาชีวะอันบริสุทธิ์ ฯ ได้เป็นผู้ปรากฏแล้วในพระพุทธศาสนา เหมือนกับพระจันท์ในวันปลุณณมีปรากฏอยู่บนพื้นท้องฟ้า ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็จักประกาศคุณอันยิ่งใหญ่ของเรา กระทำให้ปรากฏเหมือนกับพื้นมหาปฐพี จักประกาศคุณอันลึกซึ้งยิ่งนักของเรา กระทำเหมือนกับการกระทำมหาสมุทรให้ตั้งขึ้นมาได้ จักประกาศพระคุณของเรา ให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป กระทำให้เหมือนกับเจ้าแห่งภูเขาชื่อสิเนรุบรรพต ฯ ในขณะนั้น เปลวไฟจากสรีระของเรา ตั้งขึ้นแล้ว จงไหม้สรีระของเรา ฯ ในกาลใด พระเจ้าอชาตศัตรูได้ฟังข่าวเรื่องการปรินิพพานของเรา เป็นผู้มีความต้องการจะไหว้เรา ก็จักมาถึงที่ตรงนี้ ภูเขา ๓ ลูกเหล่านี้จึงหลีกไป ในเวลาอวสานลงแห่งการบูชา

ของพระราชา ขอให้ภูเขาทั้ง ๓ ลูกนี้ จงมารวมกันเถิด ๒ พระเถระครั้นอธิษฐานแล้วอย่างนี้ จึงนอนบนเตียงอันเป็นที่นอนปรินิพพานด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ ๒ ในขณะที่นั้น ภูเขา ๓ ลูก ก็มารวมกันด้วยอำนาจของพระเถระได้รวมแน่นเป็นอันเดียวกัน มีอาการอันคว่ำลงแล้ว ๒ ลำดับ นั้น ภิกษุเหล่านั้นทั้งปวง และเทพดา พวกมนุษย์ ก็ปกปิดภูเขาไว้ ไม่ให้เห็นสระของพระเถระ พิโรธพร้อมกันแล้วทีเดียว ๒ เพราะการพิโรธพร้อมกันนั้นเทียว ปาฏิหาริย์อันน่าอัศจรรย์เป็นเอก ในที่บูชาสักการะในภายนอก ก็ได้ปรากฏแล้ว ๒ ในกาลนั้น พวกอำมาตย์ทั้งหลายในพระราช มณฑลเที่ยวปรึกษากันแล้ว ในเมื่อพระเถระปรินิพพานแล้ว ๒ ถ้าว่า พระราชาตื่นบรรทมขึ้นมาแล้ว รู้ข่าวว่าพระเถระปรินิพพานแล้ว ก็มีความโศกอันมีกำลัง เพราะอำนาจแห่งความรักอันมั่นคงใน พระเถระ ไม่อาจฝืนความเศร้าโศกได้ เป็นผู้มีพระหทัยหวาดหวั่นแล้ว ก็จักสวรรคตเสีย เอาเถิด พวกเราจักช่วยกันรักษาพระชนมชีพของพระราชาไว้ ดังนี้แล้ว ครั้นคิดแล้วอย่างนี้ ก็เรียกหมอ ทั้งหลายมาแล้ว ในขณะที่นั้นนั้นเทียว จึงบอกความเป็นไปทั่วนั้นว่า พวกเราพึงกระทำอะไรกัน ๒ ลำดับนั้น หมอทั้งหลายเหล่านั้น จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราจะจัดแจงการประกอบพระ โอสถ ๒ ในขณะที่นั้นนั้นเทียว พวกหมอเหล่านั้นถือเอาทะนานอันหนึ่งแล้วกระทำการเติมให้เต็มไป ด้วยรสแห่งน้ำอ้อย อีกทะนานหนึ่งก็เติมให้เต็มไปด้วยน้ำนม อีกทะนานหนึ่งก็เติมให้เต็มไปด้วยน้ำ ส้ม อีกทะนานหนึ่งก็เติมให้เต็มไปด้วยชันแห่งของหอม อีกทะนานหนึ่งก็เติมให้เต็มไปด้วยน้ำเย็น ทะนาน ๒ ในทะนาน ๗ ทะนาน ก็เติมให้เต็มประกอบไปด้วยพระโอสถ ๒

พวกอำมาตย์นั่งรอคอยเวลาที่พระราชาตื่นขึ้นจากบรรทมอยู่แล้ว ๒ อีกอย่างหนึ่ง พระราชา ทรงตื่นขึ้นมาแล้ว ออกแล้วจากที่นอนแล้ว จึงออกที่นั่น ประทับนั่งแล้ว ณ ราชบัลลังก์ ที่มีเศวตฉัตรอันยกขึ้นแล้วจากพื้นอันยิ่งใหญ่ ๒ ครั้งนั้น พวกอำมาตย์ กราบทูลแล้วแก่พระราชาว่า พระเถระเสด็จมาแล้ว ณ ที่นี้ เพื่อเป็นการอำลาพระองค์ ๒ (พระราชาตรัสถามว่า พระเถระไป แล้ว ณ ที่ไหน) พวกอำมาตย์กราบทูลแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระเถระท่านประสงค์ จะปรินิพพาน ๒ พระราชาตรัสว่า พระเถระจักปรินิพพาน ณ กาลไหนไร ๒ พวกอำมาตย์กราบทูล แล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระเถระจักปรินิพพาน ในเวลาเย็น ในกาลบัดนี้ ๒ พระราชา ครั้นทรงสดับความชื่อนั้นแล้ว ก็ไม่อาจทรงพระองค์ไว้ได้ ในขณะที่นึกถึงเท่านั้นนั้นนั้นเทียว ก็เพราะ อำนาจแห่งความรักอันมั่นคงในพระเถระ เป็นผู้มีพระวรกายอันร้อน ด้วยความสันดาปแห่งความ โศกอันมีกำลัง เป็นผู้สลดล้มลงแล้ว ๒

ลำดับนั้น พวกอำมาตย์เหล่านั้น จึงช่วยกันยกพระราชานันขึ้นแล้ว ให้บรรทมบนทะนาน อันเป็นรสแห่งน้ำอ้อย ๒ ครั้นยกพระราชานันขึ้นอีก จึงให้บรรทมในทะนานน้ำนม ๒ พระราชาได้ ความสบายพระทัยแล้วเพราะน้ำอันเจือด้วยน้ำนม จึงถามเหตุคือการมาของพระเถระอีก พวกอำมาตย์จึงทูลชี้แจงเหตุ ๒ พระราชาเกิดสลดอีก พวกอำมาตย์ยกขึ้นแล้ว ให้บรรทมใน ทะนาน ๒ โดยทำนองนั้นนั้นเทียว ให้บรรทมแล้วในทะนานแห่งนมส้ม ๒ ต่อจากนั้นให้บรรทม แล้วในทะนานของหอมอันเจือด้วยโคลนตม ๒ ลำดับนั้น พระราชาและพระเทวีในราชมณฑลเที่ยว คร่ำครวญอยู่ ตีอกอยู่คร่ำครวญอย่างหนัก ๒ ชาวพระนครทั้งสิ้นในเมืองราชคฤห์ทั้งหมดประชุม กันแล้ว ในท่ามกลางพระนคร คร่ำครวญแล้วกับด้วยพระราชา ๒ พวกอำมาตย์ยกพระราชานันแล้ว ให้บรรทมในทะนานโคลนตมดินเหนียว ๒ ต่อจากนั้นจึงให้บรรทมในทะนานน้ำอันเย็น ๒

พระราชาก็ได้สติคืนมา เพราะความเพียรคือการประกอบด้วยพระโอสถ จึงตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า แน่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระอุปัชฌาย์ของเรา ต้องการจะปรีนิพพาน ณ ที่ไหนกัน ๆ พวกอำมาตย์จึงกราบทูลว่า พระอุปัชฌาย์ของพระองค์ต้องการจะปรีนิพพานที่เชิงเขาฤกกุฏ สัมปาดบรรพต พระเจ้าข้า ๆ ในกาลนั้น พระราชาก็รับสั่งให้บุคคลไปข่าวประกาศไปทั่วพระราชนคร ถือเอาอุปกรณ์เครื่องบูชาหลายอย่างมีสังข์และบัณเฑาะก์เป็นต้น ด้วยฉัตรธงชัยธงปฏิภัก และกลองสงคราม ออกไปแล้วจากพระนครพร้อมกับด้วยเหล่าเสนาอันประกอบด้วยองค์ ๔ ไปแล้วสู่เชิงเขาฤกกุฏสัมปาดบรรพต ๆ พระราชาพระองค์นั้น ครั้นเห็นภูเขา ๓ ลูก ที่หนาทึบเป็นอันเดียวกันแล้ว จึงตรัสถามพวกมหาชนทั้งหลายว่า แน่พนาย พระอุปัชฌาย์ต้องการจะปรีนิพพาน ณ ที่ไหน ๆ พวกมหาชนกราบทูลแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระเถระจักปรีนิพพาน ณ ระหว่างแห่งภูเขาทั้งหลายเหล่านี้ ๆ แม้พระราชาก็ทรงดำริแล้ว พิจารณายุ่้นั้นเห็นว่า เพราะเหตุอะไรหนอแล พระอุปัชฌาย์ของเรา จักอาจเพื่อบูชาพระสรีระ ตั้งพระสังัจจกริยาไว้แล้วจึงทรงดำริว่า อุปนิสัยอย่างอื่นของเราย่อมไม่มี ดังนี้แล้ว จึงทางภูเขา ๒ ลูก ลูกพระเพลาลงกับพื้น ถวายพระอภิวัตด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ประคองอัญชลีแล้ว ให้ตั้งอยู่บนพระเศียร ได้กระทำพระสังัจจกริยาว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอเทพดาและพระสงฆ์ทั้งหลาย จงฟังคำ ถ้าว่ความสัตย์ของพระอุปัชฌาย์มีอยู่ ปีติอันมีกำลังของข้าพเจ้า มีอยู่ ในกาลทุกเมื่อ ขอภูเขา ๓ ลูกเหล่านี้ จงหลีกไป ๆ

ครั้งนั้น ด้วยอานุภาพแห่งการอธิฐานของพระราชาก็เห็น ภูเขาทั้ง ๓ ลูก ก็แยกออกจากกันไป เหมือนกับด้ามเพชรที่แตกแล้ว ฉะนั้น ๆ ต่อมากลุ่มมหาชนเห็นความอัศจรรย์อันนั้นแล้ว ก็ยังสาธุการพันหนึ่งมีการปรบมือเป็นต้น ในเพราะความสุขอันให้เป็นไปทั่วแล้ว ๆ พระราชาเกิดมีข้ออัศจรรย์ขึ้นมาแล้ว มีความเศร้าโศกอันเกิดขึ้นแล้ว และมีขนพองสยองเกล้าอย่างมีกำลังในพระวรกายเกิดขึ้นแล้ว เพราะการทอดพระเนตรเห็นการบูชาสักการะและสัมมานะที่พวกเทวดาพากันกระทำทำให้พระสรีระของพระเถระ ผู้ที่นอนแล้วบนเตียงอันเป็นที่นอน พระรูปทรงไว้ยังมีสายตาและสายน้ำอันหมุนไปรอบ ๆ แล้ว รวมอยู่แล้ว ทรงพระกรรมแสงถึงพระคุณเจ้าอยู่ เข้าไปหาแล้ว จึงแนบพระเศียรไปไว้ ณ เท้าของพระเถระ บูชาแล้วด้วยฉัตร ธงชัย ธงปฏิภัก ประทีป รูปของหอม และดอกไม้เป็นต้น ๆ พระราชาก็ทรงเล่นด้วยดีดลอดส์ปดาร์ ณ ที่นั้นนั้นเทียว ๆ พอครบสัปดาห์ ภูเขาทั้ง ๓ ลูก ก็มารวมเป็นแห่งอันเดียวกันอีก ๆ อีกอย่างหนึ่ง เพราะการเห็นพระสรีระของพระเถระ พระเถระจึงมีความโศกอย่างมากเกิดขึ้นพร้อมแล้วทรงพระกรรมแสงแล้วถวายอภิวัตแล้ว เข้าไปสู่พระนครแล้วพร้อมกับด้วยมหาชน เหมือนกับพระสุริโยทัยที่อัสดงคดลับเหลี่ยมเขาพระสุเมรุราชเบื้องทิศตะวันตกสิ้นแสงอัสดงคดไป ๆ พระสรีระของพระเถระ มีอยู่ ณ ที่นั้นนั้นเทียว จนกว่าพระเมตตยสัมมาสัมพุทธเจ้าจักอุบัติในโลก และจักไม่พินาศ ไม่กระจัดกระจาย ไม่กลายเป็นของเนา ในอนาคต พระอริยมตตยสัมมาสัมพุทธเจ้า อุบัติแล้วในโลก ก็จักยังพระสรีระของพระเถระให้ไหม้บนฝ่าพระหัตถ์ของพระองค์ ๆ ส่วนพระผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลกคือพระเมตตยยะ จักกระทำพระสถูปเจดีย์ของพระเถระไว้ ให้เป็นสถูปที่ชาวโลกพึงบูชา ณ ที่นั้นนั้นเทียว ๆ

กล่าวว่าการปรีนิพพานของพระมหากัสสปะเถระ จบแล้ว ๆ

๔. กล่าวด้วยการนิพพานของพระปุลณเถระ

อันข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้ ในสมัยหนึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตเมืองสาวัตถี ฯ ปุณโณวาทสูตรว่า อันข้าพเจ้าฟังมาแล้วอย่างนี้ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

ลำดับถ้อยคำในเรื่องนั้น มีดังต่อไปนี้ ฯ เล่ากันมาว่า ในแคว้นสุนาปรันตะ มี ๒ พี่น้องในหมู่บ้านพ่อค้าแห่งหนึ่ง ใน ๒ พี่น้องนั้น บางคราว พี่ชายก็นำเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปชนบทแล้วก็บรรทุกสินค้ามา ฯ บางคราว ก็เป็นน้องชาย ฯ ส่วนในสมัยนี้ พี่ชายให้น้องชายอยู่เฝ้าบ้านแล้ว ผู้พี่ชายก็นำเอาเกวียน ๕๐๐ เล่ม เทียวไปตามหัวเมืองถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ พักกองเกวียนอยู่ไม่ไกลพระเชตวันนัก กินอาหารมือเช้าแล้ว มีปรีชนล่อมแล้วนั่งพักผ่อนในที่ตามสบาย ฯ

ก็ โดยสมัยนั้น ชาวกรุงสาวัตถี กินอาหารมือเช้าแล้ว อธิษฐานองค์อุโปสถแล้วจึงสวมเสื้อสะอาด ถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น โนม่น้อมโอนเง้อมไปยังที่ซึ่งมีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อยู่ แล้วก็พากันออกไปทางประตูทิศใต้ไปสู่พระเชตวัน ฯ เมื่อเขาเห็นคนเหล่านั้นจึงถามชายคนหนึ่งว่า พวกนี้ไปไหนกัน ฯ เขาจึงตอบว่า นี่นาย คุณไม่รู้อะไรหรือ แก้วคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เกิดขึ้นแล้วในโลก เพราะเหตุนี้ มหาชนนี้ จึงพากันไปฟังธรรมกถาในสำนักของพระบรมศาสดา ฯ คำว่าพุทธะของชายคนนั้น ทำลายผิวหนังเป็นต้น เข้าไปจรดเยื่อกระดูกตั้งอยู่ ฯ ต่อมาเขามีปรีชนล่อมแล้ว จึงได้ไปสูวิหารกับบริษัทนั้นยืนอยู่ท้ายสุดของบริษัทผู้ฟังธรรมของพระบรมศาสดา ที่กำลังแสดงธรรมอยู่ด้วยเสียงที่ไพเราะ จึงเกิดความคิดอยากจะบวชขึ้น ฯ เมื่อบริษัทที่พระตถาคตเจ้าทรงทราบเวลาแล้วส่งไปแล้ว ก็เข้าเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลอาราธนาเสวยพระกระยาหารในวันพรุ่ง ในวันที่ ๒ ให้สร้างปะรำ ปูลาดอาสนะ แล้วจึงถวายมหาทานแด่พระสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข ในที่สุดภคตริกิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนาแล้ว เสด็จกลับรับประทานอาหารเช้า แล้วอธิษฐานองค์อุโปสถ แล้วให้เรียกเจ้าหน้าที่ดูแลสิ่งของมาแล้ว บอกทุกสิ่งทุกอย่างว่า ของเท่านี้ได้จำหน่ายไปแล้วได้มอบหมายทุกสิ่งทุกอย่างว่า จงให้สมบัตินี้แก่น้องชายฉันแล้ว ก็บวชในสำนักพระบรมศาสดา ตั้งหน้าตั้งตากระทำกัมมัญฐานต่อไป ฯ

ครั้งนั้น เมื่อท่านเอาใจใส่กระทำกัมมัญฐานอยู่ กัมมัญฐานก็ไม่ปรากฏ ฯ ต่อมาท่านจึงคิดว่า ชนบทนี้ไม่สะดวกแก่เราอย่างไรเสีย เราต้องรับกัมมัญฐานในสำนักพระบรมศาสดาแล้วไปสู่ถิ่นเดิมของเรา ฯ ลำดับนั้น ท่านเที่ยววิณฑบาตในตอนเช้าแล้ว ออกจากการหลีกเร้นในตอนบ่ายแล้วก็เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าขอให้ทรงบอกกัมมัญฐาน ได้เปล่งสีหนาท ๗ อย่างแล้วจึงหลีกไป ฯ ครั้งนั้นแล ท่านพระปุลณเถระ ออกจากที่หลีกเร้นแล้วในเวลาเย็น จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ แล้วถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พอหนึ่งเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดสั่งสอนข้าพระองค์ ด้วยพระโอวาทย่อ ๆ พอที่ข้าพระองค์สดับธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จะเป็นผู้ ๆ เดียว ปลีกออกไป ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนอันส่งตนไปแล้วในธรรมเป็นอยู่เกิด ฯ พระผู้มี

ที่ตั้งแห่งความกำหนดอยู่แล ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น นันทิของเขอผู้ไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น ย่อมดับไป เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่ ทุกข์ดับนะ ปุณณะ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่ ดูก่อนปุณณะ มีรสที่รู้ได้ ด้วยลิ้น อันนำปรารภนา นำไคร่ นำพอใจ เป็นที่รักประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดอยู่แล ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น นันทิของเขอผู้ไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น ย่อมดับไป เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่ ทุกข์ดับนะ ปุณณะ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่ ดูก่อนปุณณะ มีโผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกาย อันนำปรารภนา นำไคร่ นำพอใจ เป็นที่รักประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดอยู่แลถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น นันทิของเขอผู้ไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจรูปนั้น ย่อมดับไป เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่ ทุกข์ดับนะ ปุณณะ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่ ดูก่อนปุณณะ มีธรรมารมณที่รู้ได้ด้วยใจ อันนำปรารภนา นำไคร่ นำพอใจ เป็นที่รักประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดอยู่แล ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจธรรมารมณนั้น นันทิของเขอผู้ไม่เพลิดเพลิน ไม่พุดถึง ไม่ดำรงอยู่ด้วยความตั้งใจธรรมารมณนั้น ย่อมดับไปเพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่ ทุกข์ดับนะ ปุณณะ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่ ดูก่อนปุณณะ ก็เขออันเรากล่าวสอนด้วยโอวาทย่อ ๆ นี้แล้ว จักอยู่ในชนบทไหน ๕ พระปุณณะ ทูลถามว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนด้วยโอวาทย่อ ๆ นี้แล้ว มีชนบทชื่อว่าสุนาปรันตะ เป็นที่อันข้าพระองค์จักอยู่ ณ สถานที่ตรงนั้น ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่ ดูก่อนปุณณะ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทดุร้าย หยาบช้ันัก ปุณณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักด่า จักบริภาษเขอ เขอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะ ทูลถามว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักด่า จักบริภาษข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขออย่างนี้ว่ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทนี้ ยังดีหนักหนาที่ไม่ให้การประหารเราด้วยฝ่ามือ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคองค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์มีความคิดในมนุษย์พวกนั้นอย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่ ดูก่อนปุณณะ ก็ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบท จักให้การประหารเขอด้วยฝ่ามือ เขอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะ ทูลถามว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบท จักให้การประหารข้าพระองค์ด้วยฝ่ามือ ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขออย่างนี้ว่ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทนี้ ยังดีหนักหนาที่ไม่ให้การประหารเราด้วยก้อนดิน ข้าแต่พระผู้มีพระภาค องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์จักมีความคิดในมนุษย์พวกนั้นอย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่ ดูก่อนปุณณะ ก็ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบท จักให้การประหารเขอด้วยก้อนดิน เขอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะทูลถามว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบท จักให้การประหารข้าพระองค์ด้วยก้อนดิน ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขออย่างนี้ว่ พวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทนี้ ยังดีหนัก

หนาที่ไม่ให้การประหารเราด้วยท่อนไม้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาค องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์จักมีความคิดในมนุษย์พวกนั้นอย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนปุณณะ ก็ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบท จักให้การประหารเราด้วยท่อนไม้ เธอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะ ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบท จักให้การประหารข้าพระองค์ด้วยท่อนไม้ ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขาอย่างนี้ว่า พวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทนี้ ยังดีนักหนาที่ไม่ให้การประหารเราด้วยศาสตรา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์จักมีความคิดในมนุษย์พวกนั้น อย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนปุณณะ ก็ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบท จักให้การประหารเราด้วยศาสตรา เธอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะ ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบท จักให้การประหารข้าพระองค์ด้วยศาสตรา ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขาอย่างนี้ว่า พวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทนี้ ยังดีนักหนาที่ไม่ปลิดชีพเราเสียด้วยศาสตราอันคม ข้าแต่พระผู้มีพระภาค องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์จักมีความคิดในมนุษย์พวกนั้นอย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ดูก่อนปุณณะ ก็ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบทจักปลิดชีพ เธอเสียด้วยศาสตราอันคม เธอจักมีความคิดอย่างไรในมนุษย์พวกนั้น ๕ พระปุณณะทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรินตชนบท จักปลิดชีพ ข้าพระองค์ด้วยศาสตราอันคม ข้าพระองค์จักมีความคิดในพวกเขาอย่างนี้ว่า มีเหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่อึดอัดเกลียดชังร่างกายและชีวิต พวกกันแสงหาศาสตราสังหารชีพอยู่แล เราไม่ต้องแสวงหาสิ่งดังนั้น ก็ได้ศาสตราสังหารชีพแล้วข้าแต่พระผู้มีพระภาค องค์พระสุคตเจ้า ข้าพระองค์จักมีความคิดในมนุษย์พวกนั้นอย่างนี้ ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนปุณณะ ดีละ ๑ ปุณณะ เธอเป็นผู้ประกอบด้วยทมะและอุปสมะ จักอาจเพื่อจะอยู่ในสุนาปรินตชนบทได้แล ดูก่อนปุณณะ เธอจงสำคัญกาลที่ควรในบัดนี้เถิด ๕

ค รุ่งนั้นแล ท่านพระปุณณะยินดียินโมทนาพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกจากอาสนะถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้ากระทำประทักษิณ แล้วเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรเดินทางจาริกไปยังที่ตั้งสุนาปรินตชนบท ๕ เมื่อจาริกไปโดยลำดับได้ถึงสุนาปรินตชนบทแล้ว ๕

เป็นอันว่า ท่านพระปุณณะอยู่ในสุนาปรินตชนบทนั้น ๕ ถามว่าก็ท่านปุณณะนี้อยู่ที่ไหน ๕ ตอบว่า ท่านอยู่ในที่ ๔ แห่ง ๕ ตอนแรก ท่านเข้าสู่แคว้นสุนาปรินตะ แล้วเข้าไปสู่อัมพหัทฐบูรพเข้าสู่หมู่บ้านพ่อค้าเพื่อบิณฑบาต ๕ ที่นั่น น้องชายจำท่านได้จึงถวายอาหาร แล้วเรียนท่านว่า ท่านขอรับ ท่านไม่ต้องไปที่อื่น นิมนต์อยู่ที่นี้เทียว ให้ท่านรับคำแล้วก็นิมนต์ให้อยู่ในที่นั้นนั่นเทียว ๕

ต่อจากนั้น ท่านจึงได้ไปสู่สมุทคีรีวิหาร ๕ ในที่นั้น มีที่สำหรับจงกรมที่เขาตัดเอาแผ่นดินที่เสียบเหล็กไว้ตรงปลายมากระทำ ๕ ไม่มีใครสามารถเดินเหยียบแผ่นดินนั้นได้ ๕ ในที่นั้น คลื่น

ทะเลซัดมากระทบแผ่นดินที่เสียบเหล็กตรงปลายเกิดเสียงดังมาก ๆ พระเถระคิดว่า จงเป็นที่อยู่
 สำราญสำหรับผู้เอาใจใส่บำเพ็ญกรรมฐานเถิด แล้วก็อธิษฐานกระทำให้สมุทรสงบเสียง ๆ

ต่อจากนั้น ท่านจึงได้ไปยังสมุทรคีรีวิหาร ๆ ในที่นั้นมีหมู่คนชุกชุม ๆ มีเสียงอึกทักทั้งคืน
 ทั้งวัน ๆ พระเถระคิดว่า ที่นี่ไม่สำราญ ต่อจากนั้นก็เดินทางไปยังวัดมฤคกุปการาม ๆ วัดนั้นอยู่ไม่ไกล
 ไม่ไกลหมู่บ้านพ่อค้ามากนัก ไปมาสะดวก เงียบ ไม่มีเสียง ๆ พระเถระคิดว่า ที่นี่สำราญ จึงให้
 สร้างที่พักกลางคืนและกลางวันพร้อมกับที่จงกรมเป็นต้นแล้ว ก็เข้าจำพรรษาในที่นั้น ๆ ท่านอยู่ใน
 ที่ ๔ แห่ง ดังกล่าวมานี้ ๆ

ครั้งนั้นแล ท่านพระปุนณะได้ให้พวกมนุษย์ชาวสุณาปรินตชนบทกลับใจแล้ว จึงแสดงตน
 เป็นอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คน ภายในพรรษานั้นเอง ๆ กลับใจแสดงตนเป็นอุบาสิกประมาณ
 ๕๐๐ คน ภายในพรรษานั้นเอง ๆ และตัวท่านได้กระทำวิชชา ๓ ให้แจ้ง ภายในพรรษานั้น
 เหมือนกัน ๆ ต่อมาอีกวันหนึ่ง ภายในพรรษานั้นเอง มีพ่อค้า ๕๐๐ คน ตั้งใจว่า พวกเราจะไปทะเล
 อื่น จึงเอาสินค้าบรรทุกลงเรือ ๆ ในวันลงเรือ น้องชายของพระเถระเลี้ยงพระเถระ แล้วรับสิขาบท
 ในสำนักพระเถระให้ไว้เสร็จแล้ว เมื่อจะไปได้เรียนท่านว่า ท่านขอรับ ขึ้นชื่อว่าทะเลหลวงมีอันตราย
 มากมายเหลือจะประมาณได้ ขอให้ท่านช่วยสอดส่องดูแลพวกกระผมด้วย แล้วก็ลงเรือไป ๆ เรือก็
 แล่นไปด้วยความเร็วสูงจนถึงเกาะหนึ่ง ๆ พวกคนคิดว่า พวกเราจะกินอาหารเข้า แล้วก็พากันขึ้น
 เกาะ ๆ บนเกาะนั้น อะไร ๆ อย่างอื่น หามีไม่ ๆ มีแต่ป่าจันทน์ทั้งนั้น ๆ

ตอนนั้น คนหนึ่งเอาไม้ฟันต้นไม้จึงรู้ว่าเป็นจันทน์แดง จึงกล่าวว่า นี่แน่ะ พวกเราไปสู่
 ทะเลอื่นเพื่อประโยชน์แก่โลก ขึ้นชื่อว่าโลกที่ยิ่งกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว ไม้ท่อนขนาดยาว ๔ นิ้ว ก็ราคา
 ตั้งแสนแล้ว เราเอาแต่ของที่ควรจะต้องนำไปแล้ว จึงเอาไม้จันทน์บรรทุกให้เต็ม ๆ พวกเขาก็
 กระทำอย่างนั้น ๆ พวกมนุษย์ที่สิงในป่าจันทน์โกรธแล้วคิดว่า คนพวกนี้มันกระทำป่าจันทน์ของ
 พวกเราให้ฉิบหายแล้ว พวกเราจะฆ่าพวกมัน แล้วพูดว่า เมื่อพวกมันถูกฆ่าในที่นี้ ป่าทั้งหมดก็จัก
 กลายเป็นซากศพไป พวกเราจะให้เรือของพวกมันจมกลางทะเล ๆ แล้วต่อมาในเวลาที่คุณพวกนั้น
 ขึ้นเรือ แล้วแล่นไปได้ครู่เดียวเท่านั้น ก็กระทำให้เกิดพายุลมอย่างแรง แล้วพวกมนุษย์เหล่า
 นั้นเอง ก็พากันแสดงรูปที่หลากลวต่าง ๆ นานา ๆ พวกคนก็กลัวพากันไหวเทพเจ้าของใครของมัน ๆ
 จุลลปยุณกุกุมพีน้องชายพระเถระคิดว่า ขอให้พี่ชายของข้าจงเป็นที่พึ่งด้วยเถิด แล้วก็ย็นระลึก
 ถึงพระเถระอยู่ ๆ

ได้ย็นว่า ในขณะที่นั้นนั้นเทียว แม้พระเถระพิจารณาดูก็ทราบว่ พวกเขากำลังตกอยู่ใน
 ความฉิบหาย จึงเหาะขึ้นสู่ฟ้ามายืนอยู่ตรงหน้า ๆ พวกมนุษย์เห็นพระเถระพูดว่า พระคุณเจ้า
 พระปุนณะเถระมาแล้ว จึงพากันหลีกไป ๆ พายุร้ายก็สงบทันที ๆ พระเถระปลอบคนเหล่านั้นว่า ไม่
 ต้องกลัว แล้วถามว่า อยากจะไปไหนกัน ๆ พวกเขา จึงตอบว่า พวกกระผมจะไปที่เดิมของตัวเอง
 นั้นเทียวครับท่าน ๆ พระเถระเหยียบแผ่นดินแล้วอธิษฐานว่า จงไปสู่ที่ที่คนพวกนี้ต้องการ ๆ
 พวกพ่อค้าเมื่อไปถึงที่ของตนแล้ว ก็เล่าเรื่องนั้นให้ลูกเมียฟังแล้วชวนกันว่า มาเถิด พวกเราจงถึง
 พระเถระเป็นที่พึ่งเถิด จึงให้คนทั้ง ๕๐๐ คน พร้อมกับพวกแม่บ้านของตนอีก ๕๐๐ คน ตั้งอยู่ใน
 สรรณะ ๓ ประกาศตัวเป็นอุบาสก ๆ ต่อจากนั้นก็ให้ขนสินค้าลงจากเรือแบ่งถวายพระเถระส่วนหนึ่ง
 เรียนท่านว่า ท่านครับ นี่เป็นส่วนของพระคุณท่าน ๆ พระเถระตอบว่า อาตมาไม่มีกิจด้วยส่วนหนึ่ง

ต่างหากหรือ ก็แต่พวกคุณเคยเห็นพระบรมศาสดาแล้วหรือ ๕ ยังไม่เคยเห็น ท่าน ๕ จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอให้พวกคุณเอาส่วนนี้ไปสร้างโรงประรำถวายพระบรมศาสดาแล้ว พวกคุณจะได้เห็นพระบรมศาสดาด้วยอาการอย่างนี้ ๕ พวกนั้นก็รับว่า ดีแล้ว ท่าน แล้วก็เริ่มสร้างโรงประรำด้วยส่วนนั้นและด้วยส่วนของตนอีกมาก ๕

เล่ากันว่า แม้พระบรมศาสดาก็ได้ทรงกระทำการบริโภคน้ำตั้งแต่เวลาเริ่มงาน ๕ พวกคนเวลาได้เห็นแสงในเวลากลางคืนเข้าใจกันว่า มีเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ๕ พวกอุบาสกช่วยกันสร้างโรงประรำและเสนาสนะสำหรับพระภิกษุสงฆ์จนสำเร็จแล้วเตรียมเครื่องทานแล้ว กราบเรียนพระเถระว่า พระคุณเจ้า พวกกระผมได้กระทำการเสร็จแล้ว ขอให้พระคุณเจ้าโปรดทูลพระบรมศาสดาให้เสด็จมาเถิด ๕ ตอนบ่ายพระเถระไปถึงกรุงสาวัตถีด้วยฤทธิ์ แล้วกราบทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ชาวหมู่บ้านพ้อค้ำอยากเฝ้าพระองค์ พระพุทธเจ้าข้า ขอพระองค์ได้โปรดกระทำอนุเคราะห์แก่พวกเขาเถิด ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว ๕ พระเถระทราบบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วก็กลับไปยังถิ่นของตนตามเดิม ๕

แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาสั่งว่า อานนท์พรุ่งนี้พวกเราจะต้องเที่ยวบิณฑบาตที่หมู่บ้านพ้อค้ำในแคว้นสุนาปรินตะ เธอจงให้สลากแก่ภิกษุ ๔๙๙ รูป ๕ พระเถระสนองพระพุทธบัญญัติว่า ขอประทานพระวโรกาส ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดังนี้แล้ว จึงบอกเรื่องนั้นแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วพูดว่า ขอให้พวกภิกษุที่เกี่ยวข้องไปบิณฑบาต จงอย่าจับสลาก ๕ ในวันนั้น ท่านกุนทธานเถระได้จับสลากรูปแรก ๕ ฝ่ายชาวหมู่บ้านพ้อค้ำทราบบว่า นัยว่าพรุ่งนี้ พระบรมศาสดาจะเสด็จมาถึง จึงสร้างประรำกลางบ้าน ตระเตรียมของถวายทานชั้นเลิศ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระตั้งแต่เช้าเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ประทับนั่งเข้าผลสมาบัติ ๕ ปันทุกัมพลสิลาสนะของท้าวสักกะเกิดร้อนขึ้นมา ๕ ท้าวสักกะนั้นทรงพิจารณาว่า อะไรนี้ ทรงเห็นว่าพระบรมศาสดาจะเสด็จไปแคว้นสุนาปรินตะ จึงรับสั่งเรียกพระวิสสุกรรมมาสั่งว่า พ่อคุณ วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จเที่ยวบิณฑบาตระยะทางไกลประมาณ ๓๐๐ โยชน์ พ่อจงเนรมิตเรือนยอดไว้ ๕๐๐ ยอด หลังกระทำการเตรียมระยะทางเสด็จที่ท้ายสุดซุ้มประตูพระเชตะวัน ตั้งไว้ให้พร้อม ๕ พระวิสสุกรรมนั้นได้ทำการกระทำอย่างนั้นแล้ว ๕ เรือนยอดสำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้ามี ๔ มุข ๕ ของ ๒ พระอัครสาวกมี ๒ มุข ๕ ที่เหลือมีมุขเดียว ๕ พระบรมศาสดาเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ทรงเข้าสู่เรือนยอดอันประเสริฐในหมู่บ้านเรือนยอดที่ตั้งไว้ตามลำดับ ๕ เหล่าภิกษุ ๔๙๙ รูป เริ่มแต่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ต่างก็ไปสู่เรือนยอด ๔๙๙ หลัง ๕ มีเรือนยอดว่างอยู่หลังหนึ่ง ๕ เรือนยอดทั้ง ๕๐๐ หลังลอยขึ้นไปในอากาศ ๕

พระบรมศาสดาเสด็จถึงภูเขาคือว่าสัจจพันธ์ แล้วทรงหยุดเรือนยอดไว้ในอากาศ ๕ ที่ภูเขานั้น มีดาบสที่เป็นมิชฌาติฐิชื่อว่าสัจจพันธ์ กระทำให้มหาชนถือเอาความเห็นผิด เป็นผู้ถึงลามเลิสและยศเลิศอยู่ ๕ ก็ภายในตัวดาบสนั้นมีอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์โชติช่วงอยู่ เหมือนประทับที่ อยู่ในตุ่ม ๕ ครั้นทรงเห็นดาบสนั้นแล้วทรงพระดำริว่า เราจะแสดงธรรมแก่เขา จึงเสด็จไปทรงแสดงธรรม ๕ เมื่อทรงเทศนาจบ ดาบสก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๕ อภิญญาของท่านก็มากับมรรคนั้นเอง ๕ ท่านเป็นเอหิภิกษุ ทรงบาตรจีวรที่สำเร็จเพราะฤทธิ์ แล้วเข้าสู่เรือนยอด ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปถึงหมู่บ้านพ้อคำพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ที่อยู่ในเรือนยอดทรงกระทำให้ใคร ๆ มองไม่เห็นเรือนยอดแล้ว เสด็จไปสู่หมู่บ้านพ้อคำ ๔ พวกพ้อคำได้ถวายทานใหญ่แก่หมู่ภิกษุ มีพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพระประมุข แล้วทูลอาราธนาพระบรมศาสดาเสด็จไปยังมกุฏการาม ๔ พระบรมศาสดาทรงเข้าสู่โรงประจำแล้ว ๔ มหาชนรอเวลาจนพระบรมศาสดารับความกระวนกระวายเกี่ยวกับพระอาหารให้สงบ ต่างรับประทานอาหารเมื่อเช้าเสร็จแล้วสมาทานองค์อุโบสถถือของหอมและดอกไม้เป็นอันมาก กลับมาวัดเพื่อต้องการฟังธรรม ๔ พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแล้ว ๔ การหลุดพ้นจากกิเลสเครื่องผูกเกิดแก่มหาชนแล้ว ๔ ความโกลาหลเกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้านานใหญ่ได้มีแล้ว ๔

พระบรมศาสดาเสด็จไปประทับอยู่แล้วเพียง ๒-๓ วัน ในที่นั่นเอง เพื่อสงเคราะห์มหาชน ๔ ก็พระองค์ทรงยังอรุณให้ตั้งขึ้นในพระมหาคันธกุฎินั้นเทียว ๔ เมื่อประทับในที่นั้น ๒-๓ วันแล้ว ก็เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านพ้อคำแล้วตรัสสั่งให้พระปุณณะเถระกลับด้วยพระดำรัสว่า เธอจงอยู่ที่นี้เทียว ในระหว่างทางมีแม่น้ำชื่อนิมมทา ได้เสด็จไปถึงฝั่งของแม่น้ำนั้น ๔ นิมमतานาคราชถวายการต้อนรับพระบรมศาสดา ทูลเสด็จเข้าสู่ภพนาถ ได้กระทำสักการะพระรัตนตรัยแล้ว ๔ พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่นาคราชนั้นแล้ว ก็เสด็จออกจากภพนาถ ๔ นาคราชนั้นกราบทูลขอว่า ได้โปรดประทานสิ่งที่พึงบำเรอแก่ข้าพระองค์เถิด พระพุทธรูปเจ้าข้า ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงปทเจตีย์คือรอยพระบาทไว้ที่ฝั่งแม่น้ำนิมมทา ๔ รอยพระบาทนั้นเมื่อคลื่นซัดมาก็ถูกปิด เมื่อคลื่นไปแล้วก็ถูกเปิด กลายเป็นรอยพระบาทที่ถึงสักการะอย่างยิ่ง ๔ พระบรมศาสดาทรงออกจากริมฝั่งแล้วเสด็จถึงภูเขาสัจจพันธร์ตรัสกับพระสัจจพันธร์ว่า มหาชนถูกเธอกระทำให้จมลงในทางอบาย เธอต้องอยู่ที่นี้เทียว แก่ลัทธิตของพวกคนเหล่านี้เสีย แล้วให้พวกเขาดำรงอยู่ในทางพระนิพพาน ๔ แม้ท่านพระสัจจพันธร์นั้น ก็ทูลขอสิ่งที่จะต้องบำเรอ ๔ พระบรมศาสดาก็ทรงแสดงเจตีย์คือรอยพระบาทไว้บนหลังแผ่นดินทิบ เหมือนประทับตราไว้บนก้อนดินเหนียวสด ๆ ฉะนั้น ๔ ต่อจากนั้น ก็เสด็จไปถึงพระเชตวันทีเดียว ๔

ครั้งสมัยต่อมา ท่านพระปุณณะได้ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุแล้ว ๔ ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากด้วยกันก็พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ แล้วถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๔ พอนั่งเรียบร้อยแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุลบุตรชื่อปุณณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอน ด้วยพระโอวาทย่อ ๆ นั้นกระทำกาละเสียแล้ว เขามีคติเป็นอย่างไร มีสัมปรายภพเป็นอย่างไร ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุณณกุลบุตร เป็นบัณฑิต ได้บรรลุธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว ทั้งไม่ให้เราลำบาก เพราะเหตุแห่งธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุณณกุลบุตรปรินิพพานแล้ว ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นต่างชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล ๔

๕. กล่าวด้วยเรื่องมหาวิไชยเศรษฐี

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล ได้มีพระราชพาพระนามว่าสังฆาธิบดี (ผู้เป็นใหญ่ด้วยศรัทธา) ทรงครองราชสมบัติ ในเมืองชื่อว่าอมราวดี ๙ ในกาลนั้น เศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ามหาวิไชยเศรษฐี ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติเป็นอันมาก มีทาสและทาสีมาก สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติมีเงิน ทองเงินและ เรือนคลังเป็นต้น ๙ ภริยาของเศรษฐีนั้น ชื่อว่าสุนทรี ๙ มหาวิไชยเศรษฐีนั้น เสวยราชสมบัติหลาย โภกฏีกับด้วยภริยา โดยกาลนานถูกพยาธิเบียดเบียน ได้กระทำกาลแล้ว ๙ ที่นั้น ภริยาเห็นสามี ของตน ก็ร้องให้คร่ำครวญบ่นเพื่อเหมือนกับหัวใจจะแตกเป็น ๗ เสียง จึงกล่าวคาถาว่า

ท่านทั้งเราอย่างไร แม้เราเองก็ยังไม่แก่ เว้นท่านเสีย ใครเล่า
จะยังทรัพย์ท่านให้เกิดได้ ความตายจักกระทำแก่เราได้ ๙

ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถาทั้งหลายว่า

ผู้ที่เดินไปเดินมาข้างนี้และข้างโน้น ร้องให้คร่ำครวญ เหมือนคน
เป็นบ้า ความพลัดพรากอันยิ่งใหญ่มีแก่เรา ความพลัดพราก
แต่ละอย่างจะพึงมีอย่างไรเล่า ความตายของเราประเสริฐกว่า
เราผู้เดียวจะเป็นผู้อยู่ได้อย่างไร บัดนี้ เสนียดจัญไรทั้งปวงได้มี
แล้วในโลกละ ๙ ความจริง เราเท่านั้นพร้อมกับด้วยสามี ย่อมเป็นผู้
กล่าวผู้เดียวในโลก บาปกรรมในชาติก่อนของเราพึงมีไม่ใช่หรือ
เพราะวิบากกรรมนั้น เราจึงเป็นอยู่ผู้เดียวเป็นหม้าย ๙

นางเป็นผู้ปราศจากสัญญาบ่วง ๑ ได้สติแล้ว จึงลุกขึ้นจากอาสนะ กระทำงานหลายอย่าง สม่าเสมอ ให้นำดีมอันดี นำสามีนั้นไปป่าช้าแล้ว บูชาด้วยดอกกุสุมาในป่าแล้ว จึงกระทำ ประทักษิณ ไหว้ที่เท้าแล้ว ให้อดโทษ แล้วใช้เกวียนเป็นพาหนะเดินทาง ทั้งมีสายน้ำตาอันนองอยู่ ได้ยืนอยู่ในที่แห่งนางคร่ำครวญอยู่แล้ว ๙ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงออกจากที่บรรทมเพียงดัง สีหะ ในเวลาเช้าทรงตรวจดูโลกทั้งหมด เห็นภริยาของเศรษฐี ที่ไปสู่ชายคือพระภุชงค์นั้น ทรงดำริ ว่าเราจะกระทำการสงเคราะห์แก่หญิงนั้น ออกไปแต่เช้า ทรงกระทำการชำระพระสรีระกิจ ถือเอา บาตรและจีวรไปยังเรือนด้วยความอนุเคราะห์ต่อหญิงนั้น แล้วได้เสด็จไปยืนที่ประตูเรือน ๙ เธอ เห็นพระบรมศาสดาแล้ว จึงถือเอาขันทองคำ ล้างพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนิมนต์ให้ เสด็จเข้าไปสู่เรือน แล้วให้นั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ๙ ที่นั้น พระบรมศาสดาทรงตรัสอย่างนี้ว่า อุบาสิกา เธอร้องให้เพราะอะไร ๙ แม้นางก็ตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สามีตายแล้ว เพราะเหตุ นั้น หม่อมฉันจึงร้องให้ ๙ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงมรณธรรมแก่อุบาสิกา จึงตรัสว่า

กรรมนี้ เป็นกรรมที่ออกจากกรรมของชาวบ้านหามีได้ เป็นกรรม
ที่รักของตระกูลหนึ่ง ก็หามีได้ เป็นกรรมของสัตว์โลกทั้งมวล
พร้อมทั้งเทวโลก นี่คือน้ำที่เที่ยงแท้ ดูก่อนอุบาสิกาผู้เจริญ ขึ้น
ชื่อว่า มรณธรรม ย่อมเพียงพอแก่เธอ หามีได้ ฟังก่อนแม่
สาวน้อย สัตว์ทั้งปวงล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้า เหล่าสัตว์

จะหนุ่มก็ตาม เป็นคนก็ตาม เป็นบัณฑิตก็ตาม มั่งคั่งก็ตาม
 ชดสนก็ตาม ก็มีความตายเป็นไปในเบื้องหน้าทั้งนั้น ภัยแต่
 ความตายของสัตว์ผู้มีอายุ เป็นของเที่ยงแท้ เปรียบเหมือนภัย
 แต่การตกไปแห่งผลไม้สุก เป็นของเที่ยงแท้จะนั้น เหมือนอย่าง
 ภาชนะดินที่ช่างหม้อ กระทำขึ้นแล้ว ทั้งเล็ก ทั้งใหญ่ ทั้งสูง
 ทั้งดิบ ล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ฉนใด ชีวิตของสัตว์เหล่านั้นก็
 เป็นฉนนั้น แนะพ่อและแม่ทั้งหลาย พวกท่านจงดูโรทमारकुमार
 ผู้กล่าวถึงบุตรผู้เป็นที่รักได้โดยยากอยู่ไม่ละทิ้งแล้ว ฯ เปรียบ
 เหมือนห้วงน้ำเต็ม พัดพาเอาต้นไม้ที่ลอยมาฉนใด สัตว์ทั้งปวงก็
 ถูกชราและมรณะพัดพาไปฉนนั้น ฯ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
 มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
 ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น เป็นสุข ฯ

(พระบรมศาสดา) ทรงแสดงธรรมโดยประการต่าง ๆ อีกว่า อุบาสิกา (บุคคล) จะเป็น
 กษัตริย์ก็ตาม พราหมณ์ก็ตาม คนพาลก็ตาม หญิงก็ตาม ชายก็ตาม คนแก่ก็ตาม คนหนุ่มก็ตาม
 ชื่อว่ามรณธรรม ย่อมไม่ละเว้นสัตว์ทั้งปวง เพราะฉนั้น อุบาสิกา จำเดิมแต่หนีไป เธอจงบำเพ็ญ
 ทาน จงรักษาศีล จงเจริญภาวนา จงฟังธรรม ฯ นางฟังธรรมเทศนาแล้ว ได้เฉพาะแล้วซึ่งโสดา
 บัตติผล หลังน้ำทักษิโณทกกลงแล้ว จึงได้กระทำการอธิษฐานว่า ในบรรดาบุญมีการให้จิว
 ภิณฑบาท เสนาสนะ คิลานปัจจัย เภสัชบริวาร และน้ำดื่มเป็นต้น บุญนี้ของข้าพเจ้า จงเป็นปัจจัย
 แก่สามี แม่แก่สัตว์ทั้งปวง ฯ ครั้งนั้น สามีอนุโมทนาบุญของนางแล้ว เคลื่อนจากอัทภาพแห่งเปรต
 แล้ว ก็บังเกิดในชั้นดาวดึงส์ ด้วยอานุภาพแห่งบุญของภริยา ฯ สามีนั้นได้ปรากฏแล้ว
 เป็นเทพบุตรในวิมานทองอันประกอบด้วยโยชน์ ๑๒ เป็นเทพบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยอุทยานอันน่า
 รื่นรมย์ มีนางเทพอัปสรพันนางแวดล้อม ฯ เทพบุตรเห็นทพยสมบัติของตนแล้ว ตรวจดูอยู่ว่า เรา
 ได้สมบัตินี้ เพราะเหตุอะไร รู้แล้วว่า เราได้ทพยสมบัติ เพราะอานุภาพแห่งบุญของภริยาของเรา
 ลงแล้วจากภพดาวดึงส์ ประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการ ได้ยืนอยู่ในอากาศ ดุจดั่งพระอาทิตย์
 อ่อน ๆ ๆ ที่นั่น มหาชนจึงเห็นเทพบุตรนั้น ฯ เทพบุตรนั้นออกไปจากเรือนของภริยาแล้ว จึงแสดง
 ตนอยู่ กล่าวแล้วว่า ท่านจงดูเรา เราเป็นเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก เกิดแล้ว เพราะอานุภาพแห่งบุญ
 ของท่าน ฯ

เทพบุตรนั้นยังภริยาให้รู้แล้วเมื่อแสดงตน จึงกล่าวว่า เธอจงดูเรา ผู้มีหน้าอันเจริญแล้ว
 เพราะอานุภาพแห่งบุญของท่าน เราเป็นเศรษฐี มีทรัพย์มาก เกิดแล้วในวิมานอันสูง ๑๒ โยชน์
 งดงามด้วยเรือนยอด อันสำเร็จด้วยรัตนะ ย่อมพื่อนในหมู่คนอันระคนด้วยดนตรีและเครื่องประโคม
 อันประกอบแล้วด้วยรัตนะคืออนารี ก็ยอมดำรงอยู่ในหาดทรายทองคำ อันถึงพร้อมด้วยวนอุทยาน
 อันเป็นเครื่องปลุกให้ตื่นขึ้นจากสิ่งนั้น อันประดับด้วยต้นกัลปพฤกษ์ อันเต็มไปด้วยกลุ่มที่เห็น
 ต่าง ๆ กัน พึงได้สมบัติเช่นนี้ เพราะอานุภาพแห่งบุญของนาง โดยรอบแห่งแม่น้ำอันมีสีดุดมณี ดา
 ดาษไปด้วยดอกปทุมและดอกอูบล อันสวยงาม อันผุดขึ้นแล้วด้วยน้ำอันสะอาด เราเป็นผู้ถึงพร้อม

ด้วยองค์ทั้งปวง เป็นผู้เจริญแล้ว เพราะอาศัยความสเนหาของท่านอันสำเร็จด้วยความใคร่ทุกอย่าง จึงมีนางอัปสรพันหนึ่งผู้สวยงาม กล่าวคือเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง ที่มีความสวยงาม ๕

ในขณะนั้นนั้นเทียว เทพบุตรนั้น ยังเรือนให้เต็มแล้วด้วยรัตนะเป็นอันมาก ด้วยอาณุภาพ ของตน กล่าวแล้วว่า นางผู้เจริญ จำเดิมแต่กาลนี้ เธอจงอย่าประมาท เจริญพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ถึงรัตนะว่าเป็นที่พึง กระทำตามคำของเราอย่างนี้ จักบังเกิดในเทวโลก แล้วไปยังที่ของท่าน ๕ ครั้งนั้น ภริยาของเขา จำเดิมแต่กาลนั้น กระทำบุญมีทานเป็นต้น ในกาล สิ้นสุดแห่งอายุ ไปยังเทวโลก เคลื่อนแล้วด้วยนางอัปสร ๑,๐๐๐ นาง ในวิมานทอง ๑๒ โยชน์ ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เป็นเทพธิดาในสำนักของสามี บังเกิดแล้ว ๕ แม้บุคคลทั้ง ๒ ก็เสวยทิพย์ สรรพดี ๕

มหาวิไชยเศรษฐีสูตร จบแล้ว ๕

๖. กล่าวว่าการปรินิพพานของพระสารีบุตรเถระ

ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ เขตพระนครสาวัตถี พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ๕ ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่บ้านนาฬาคามในแคว้น มคธ มีอาพาธ เป็นไข้หนัก ประสบทุกขเวทนา ๕ สามเณรจุนทะเป็นอุปัฏฐากของท่าน ๕ ครั้งนั้น แล ท่านพระสารีบุตรปรินิพพานแล้วด้วยอาพาธนั้นเทียว ๕

ครั้งนั้นแล สามเณรจุนทะถือเอาบาตรและจีวรของท่านพระสารีบุตร เข้าไปหาพระอานนท์ ยังพระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี นมัสการท่านพระ อานนท์แล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๕ สามเณรจุนทะนั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงได้กล่าวกับท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรปรินิพพานแล้ว นี้บาตรและ จีวรของท่าน ๕ ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโส จุนทะ นี่เป็นมูลเรื่องที่จะเฝ้าพระผู้มีพระ ภาคเจ้าก็มีอยู่ มาไปกันเถิด เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้ว กราบทูล เนื้อความนั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ๕ สามเณรจุนทะรับคำของท่านพระอานนท์แล้ว ด้วยคำว่า เอวံ ภนฺเต เป็นต้น ๕

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์กับสามเณรจุนทะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๕ ท่านพระอานนท์ ครั้นนั่งแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว จึงกราบทูลกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สามเณรจุนทะ รูปนี้ ได้บอกอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรปรินิพพานแล้ว นี้บาตรและจีวรของ ท่าน ๕ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กายของข้าพระองค์ประหนึ่งจะอมงมไป แม้ทิศทั้งหลายก็ไม่ปรากฏ แก่ข้าพระองค์ แม้ธรรมก็ไม่แจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์ เพราะได้ฟังว่า ท่านพระสารีบุตรปรินิพพาน แล้ว ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า ดูก่อนอานนท์ สารีบุตรพาเอาศีลขันธ์ สมာธิขันธ์ ปัญญา ขันธ์ วิมุตติขันธ์ หรือวิมุตติญาณทัสสนขันธ์ ปรินิพพานไปด้วยหรือ ๕ ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า หามิได้ พระเจ้าข้า ท่านพระสารีบุตร มิได้พาศีลขันธ์ ปรินิพพานไปด้วย ๕ มิได้พาวิมุตติ ญาณทัสสนขันธ์ปรินิพพานไป ๕ ก็แต่ว่าท่านพระสารีบุตรเป็นผู้กล่าว แสดงให้เห็นแจ้ง

ให้สมათาน ให้้อาจหาญ ให้รีนเริง ไม่เกียจคร้านในการแสดงธรรม อนุเคราะห์เพื่อนพรหมจารี ทั้งหลาย พวกข้าพระองค์มาตามระลึกถึงโอชะแห่งธรรม ธรรมสมบัติ และการอนุเคราะห์ด้วยธรรม นั้น ของท่านพระสารีบุตร ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ข้อนั้น เราได้บอกพวกเธอไว้ก่อนแล้วไม่ใช่หรือ ว่าจักต้องมีความจาก ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่น จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น จะพึงได้ในของรักของชอบใจนี้แต่ที่ไหน ? ฯ สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว บังคับปรุงแต่งแล้ว มีความทำลายเป็นธรรมดา การปรารถนาว่า ขอสิ่งนั้นอย่าทำลายไป มิใช่ฐานะที่จะมีได้ ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ เปรียบเหมือนเมื่อต้นไม้ใหญ่ มีแก่น ตั้งอยู่ ลำต้นใดซึ่งใหญ่ กว่าลำต้นนั้นพึงทำลายลง ฉันทใด เมื่อภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ซึ่งมีแก่นดำรงอยู่ สารีบุตรปรินิพพาน แล้ว ฉันทนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จะพึงได้ในข้อนี้แต่ที่ไหน ฯ สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว บังคับปรุงแต่งแล้ว มีความทำลายเป็นธรรมดา การปรารถนาว่า ขอสิ่งนั้นอย่าทำลายไป มิใช่ฐานะที่จะมีได้ เพราะเหตุนี้เห็นที พวกเธอจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงอยู่เถิด ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ย่อมอยู่อย่างไร ฯ อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ฯ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิต อยู่ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสีย ฯ ดูก่อนอานนท์ ภิกษุมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง ย่อมอยู่อย่างนี้แล ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ก็ภิกษุพวกใดพวกหนึ่ง ในบัดนี้กิติ ในกาลที่เราล่วงไปกิติ จักเป็นผู้มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง เป็นอยู่ ฯ พวกภิกษุเหล่านั้นนั้นที่ใคร่ต่อการศึกษา จักเป็นผู้เลิศ ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสพระดำรัสแล้ว ท่านพระอานนท์ก็เป็นผู้พอใจ ย่อมบันเทิง ภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ จุนทสูตรแสดงการปรินิพพานของพระสารีบุตร ฯ คัมภีร์ มหาวรรค สังยุตตนิกาย ปรีนิพพานสูตรแล ฯ

คำว่า มคเธสุ คือ ในชนบทที่มีชื่ออย่างนั้น ฯ คำว่า นาลคามเก คือ ในตำบลที่มีชื่ออย่าง นั้น อันเป็นสกุลของตนไม่ไกลกรุงราชคฤห์ ฯ บทว่า จุนโท สมณทุเทโส ความว่า พระเถระนี้เป็นน้องชายคนเล็กของพระธรรมเสนาบติ ในเวลาที่ท่านยังไม่อุปสมบท พวกพระร้องเรียกท่านว่าสามเณรจุนทะ แม้เวลาเป็นพระเถระก็ร้องเรียกอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว ว่า จุนโท สมณทุเทโส ฯ บทว่า อุฏฐาโก โหติ ความว่า เป็นผู้ถวายเป็นอุปัฏฐากด้วยน้ำล้างหน้า ไม้สีฟันและน้ำฉัน และด้วยการกวาดบริเวณ นวดหลังและการรับบาตรจีวร ฯ บทว่า ปรีนิพพายิ ความว่า ปรีนิพพานแล้วด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ ฯ บทว่า กตรสุมิ กาล ความว่า ในปีปรีนิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ในข้อนี้ มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ

ดังต่อไปนี้

ทราบว่ามีพระภาคเจ้าอยู่จำพรรษาแล้วเสด็จออกจากหมู่บ้านเวพุละ ทรงดำริว่า เราจักไปเมืองสาวัตถีแล้ว เสด็จกลับโดยทางที่เสด็จมานั้นเทียว ถึงเมืองสาวัตถีโดยลำดับ แล้วเสด็จไปพระเชตวัน ฯ พระธรรมเสนาบดีแสดงวัตรถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วไปที่พักกลางวัน ฯ เมื่อเพื่อนเหล่าอันเตวาสิกในที่นั้น แสดงวัตรหลีกไปแล้ว ท่านจึงกวาดที่พักกลางวัน ปูแผ่นหนังล้างเท้า แล้วนั่งคู้บัลลังก์เข้าผลสมาบัติ ฯ ลำดับนั้น เมื่อท่านออกจากผลสมาบัตินั้น ตามกำหนดแล้ว เกิดความปริวิตกนี้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายจักปรินิพพานก่อนหรือหนอ หรือว่าพระอัครสาวกจักปรินิพพานก่อน ฯ แต่นั้นจึงรู้ว่า พระอัครสาวกปรินิพพานก่อนแล้ว จึงตรวจดูอายุสังขารของตน ฯ ท่านรู้แล้วว่า อายุสังขารของเราจักเป็นไปได้เพียง ๗ วันเท่านั้น จึงคิดว่า เราจะปรินิพพานที่ไหน ฯ ลำดับนั้นจึงคิดแล้วคิดอีกว่า พระราหุลปรินิพพานในดาวดึงส์ พระอัญญาโกณฑัญญเถระปรินิพพานที่สระจันทน์ เราจะปรินิพพานที่ไหน จึงเกิดความสังเวชปรารภถึงมารดาว่า มารดาของเราก็เป็นมารดาของพระอรหันต์ถึง ๗ องค์ ยังไม่เสื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ท่านมีอุปนิสัยหรือหนอแล ได้เห็นอุปนิสัยแห่งพระโสดาปัตติมารค จึงตรวจดูว่า จักบรรลุด้วยเทศนาของใคร ทราบว่าจักบรรลุด้วยธรรมเทศนาของเราเท่านั้น มิใช่ของใครอื่น ก็ถ้าเราฟังชวนชวายน้อย ก็จักมีคนกล่าวกับเราว่า พระสารีบุตรเถระ เป็นที่พึ่งแม่ของพวกชนที่เหลือ จริงอย่างนั้น ในวันแสดงสมจิตตสูตรของท่าน เทวดาแสนโกฏิบรรลุพระอรหัตต์ เทวดาที่แทงมารคทั้ง ๓ ได้ดลอกกันนับไม่ถ้วน ปราศฎการณเรื่องการตรัสรู้ในที่อื่น ๆ มีอีกมาก และตระกูล ๘๐,๐๐๐ ตระกูล กระทำใจให้เสื่อมใสในพระเถระ ได้เกิดในสวรรค์ทั้งนั้น บัดนี้ ท่านไม่อาจที่จะเปลื้องแม่เพียงความเห็นผิดของมารดาของตนได้ เพราะเหตุนี้จึงตกลงใจว่า เราจักเปลื้องมารดาจากความเห็นผิด แล้วปรินิพพานในห้องที่เกิดนั้นเทียว จึงคิดว่าวันนี้เทียว เราจะขออนุญาตพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วออกไป จึงเรียกพระจุนทเถระมาว่า จุนทะ เธอจงให้สัญญาแก่ภิกษุบริษัท ๕๐๐ รูปของเราว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงถือเอาบาตรและจีวรไป พระธรรมเสนาบดี ประสงค์จะไปบ้านนาพกะ ฯ พระเถระก็ได้กระทำแล้วอย่างนั้น ฯ

พวกพระภิกษุจึงเก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวร ไปยังสำนักของพระเถระ ฯ พระเถระเก็บเสนาสนะ กวาดที่พักกลางวัน และยื่นที่ประตูพักกลางวัน ตรวจดูที่พักกลางวันแล้วคิดว่า บัดนี้เป็น การเห็นครั้งสุดท้าย จะไม่มีการมาอีกแล้ว มีภิกษุ ๕๐๐ รูป แวดล้อมแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคม แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตข้าพระองค์ ของค์พระสุคตเจ้าทรงอนุญาต นี่เป็นกาลปรินิพพานของข้าพระองค์ อายุสังขารข้าพระองค์ปลงลงแล้ว ฯ ก็เพราะพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อตรัสว่า เธอจะปรินิพพาน ก็จะกลายเป็นสรรเสริญความตาย เมื่อตรัสว่า เธออย่าปรินิพพาน คนผู้เป็นมิฉชาติจริงก็จะยกโทษว่ากล่าวสรรเสริญคุณของวิภูษะฉะนั้น จึงไม่ตรัสคำแม่ทั้ง ๒ ฯ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า เธอจักปรินิพพานที่ไหน สารีบุตร เมื่อพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักปรินิพพานในห้องที่ข้าพระองค์เกิดในบ้านนาพกะ แคว้นมคธนั้น จึงตรัสว่า สารีบุตรเธอจงสำคัญเวลาในบัดนี้ ก็การเห็นภิกษุเช่นเธอของภิกษุผู้เป็นทั้งพี่และน้องของเธอ จักหาได้ยากในบัดนี้ เธอจงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ฯ

พระเถระรู้แล้วว่าพระบรมศาสดาทรงหวังเฉพาะการแสดงธรรมที่ขึ้นต้นด้วยอิทธิกุพพะ (ฤทธิ์บิดเบือน) ของเราถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเหาะขึ้นไป ประมาณชั่วต้นตาล เหาะลงแล้วถวายบังคมพระบาทพระทศพลเจ้า และเหาะขึ้นไปประมาณ ๗ ชั่วลำตาลอีกลงแล้ว ถวายบังคมพระบาทพระทศพลเจ้า เหาะขึ้นไปประมาณ ๗ ชั่วลำตาลโดยทำนองนี้ แสดงปาฏิหาริย์หลายร้อยอย่าง แล้วปรารภธรรมกถา ๫ พระเถระกล่าวธรรมกถาด้วยกายที่ปรากฏบ้าง ไม่ปรากฏบ้าง ๫ ด้วยกายเบื้องบน เบื้องล่าง หรือครึ่งกาย บางทีก็แสดงเป็นรูปพระจันทร์โดยไม่มีใครเห็น บางครั้งก็เป็นรูปพระอาทิตย์ บางครั้งก็เป็นรูปภูเขา บางทีก็เป็นรูปทะเล บางทีก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ บางทีก็เป็นเวสสุวรรณหาราช บางทีก็เป็นท้าวสักกมหาหาราช บางทีก็เป็นท้าวมหาพรหม เมื่อแสดงปาฏิหาริย์หลายร้อยอย่างนี้ พระเถระจึงกล่าวธรรมกถา ๫ ชาวพระนครทั้งสิ้นประชุมกันแล้ว ๫ พระเถระเหาะลงแล้ว ได้ยืนถวายบังคมพระบาทพระทศพลเจ้าแล้ว ๫

ลำดับนั้น พระบรมศาสดา ได้ตรัสกับพระเถระนั้นว่า สารีบุตร ธรรมปริยายนี้ ชื่ออะไร ๫ พระสารีบุตร กราบทูลว่า ชื่อสิหวิกิพิตะ พระเจ้าข้า ๫ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร เอาเถิด ธรรมปริยายนี้ ชื่อว่าสิหวิกิพิตะ เอาเถิด สารีบุตร กระบวนธรรมนี้ชื่อว่าสิหวิกิพิตะ ๫ พระเถระเหยียดมือ อันมีสีดงครั้งสดออกไป แล้วจับที่ข้อพระบาทเช่นกับลายเต่าทองของพระบรมศาสดา พลากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บำเพ็ญบารมีมาหนึ่งอสงไขยก่าไรแสนกัปปี ก็เพื่อถวายบังคมพระบาททั้ง ๒ นี้ของพระองค์ มโนรถของข้าพระองค์ถึงที่สุดแล้ว บัดนี้แต่ไป การประชุมกันในที่เดียวกันด้วยอำนาจปฏิสนธิจะมีได้อีกแล้ว สมาคมก็จะมิได้มี ความคุ้นเคยกันได้ขาดแล้ว ข้าพระองค์จักเข้าเมืองคือพระนิพพาน ที่ไม่แก่ ไม่ตาย เกษม มีสุข เย็นสนิทไม่มีภัยที่พระพุทเจ้าหลายแสนพระองค์เข้าไปแล้ว ถ้าวว่า พระองค์ไม่ทรงชอบพระทัย โทษไร ๆ ของข้าพระองค์ ที่เป็นไปทางกายหรือทางวาจา ขอพระองค์ทรงอดโทษนั้นด้วย ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้านี้เป็นการไปของข้าพระองค์แล้ว ๫ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า สารีบุตร เราอดโทษต่อเธอ ก็โทษไร ๆ ของเธอที่เป็นไปทางกายหรือทางวาจา กรรมที่ไม่ชอบใจเราไม่มี สารีบุตร บัดนี้เธอจงสำคัญกาลอันควรเถิด ๫ เมื่อท่านพระสารีบุตรถวายบังคมพระบาทพระบรมศาสดา ลุกขึ้นในลำดับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว แผ่นดินใหญ่แม้ที่กำหนดนับด้วยภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมพานต์ และภูเขาบริกัณฑ์ ร้องขึ้นพร้อมกันดุจกล่าวอยู่ว่า เราไม่อาจจะทรงกองแห่งพระคุณนี้ไว้ได้ในวันนี้ ได้ไหวแล้วจนถึงน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด ๫ เทพมโหระทึกในอากาศก็บรรเลงขึ้นแล้ว ๫ มหาเมฆตั้งขึ้นแล้วบันดาลฝนโบกขรพรรษตกแล้ว ๫ พระบรมศาสดาทรงดำริว่า เราจักให้พระธรรมเสนาบดีแสดงโดยเฉพาะ ดังนี้แล้ว จึงทรงลุกขึ้นจากที่ฟังธรรม เสด็จมุ่งหน้าต่อพระคันธกุฎีได้ประทับยืนบนแผ่นดินแก้วมณี ๫ พระเถระกระทำประทักษิณ ๓ ครั้งแล้ว ถวายบังคมในที่ ๔ แห่งกราบทูลแล้วว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เลยไปหนึ่งอสงไขยก่าไรแสนกัปปีแต่กัปปีนี้ไป ข้าพระองค์หมอบลงที่ใกล้พระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าอินทสิสิ ปรารภนาเห็นพระองค์ ความปรารภนาของข้าพระองค์นั้นสำเร็จแล้ว ข้าพระองค์เห็นพระองค์แล้ว เป็นการเห็นครั้งแรก นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย การได้เห็นพระองค์ไม่ได้มีอีกแล้ว ดังนี้แล้วประคองอัญชลีอันงดงามด้วยการประชุมแห่งนี้ทั้ง ๑๐ หันหน้าเฉพาะตราบเท้าที่ที่จะเห็นได้ ถอยกลับแล้ว ถวาย

บังคมแล้วจึงหลีกไป ๕ มหาปฐพีไม่อาจจะทรงไว้ได้ ไหวจนถึงน้ารองรับแผ่นดิน ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับเหล่าภิกษุที่ยืนแวดล้อมว่าภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงติดตามพี่ชายของพวกเธอเกิด ๕ ขณะนั้น บริษัท ๔ เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้พระองค์เดียวในพระเชดวัน ออกไปไม่มีอะไรหลงเหลือ ๕

ฝ่ายชาวพระนครสาวัตถี พากันพูดว่า ข้าว่าพระสารีบุตรเถระทูลลาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วประสงค์จะปรินิพพาน ออกไปแล้ว พวกเราจะไปเยี่ยมท่าน จึงพากันถือเอาของหอมและพวงมาลัยเป็นต้น ออกไปจนแน่นประตูเมือง สยายผม ร้องให้ คร่ำครวญ โดยนัยเป็นต้นว่า บัดนี้พวกเราเมื่อถามว่า ท่านผู้มีปัญญามากนั่งที่ไหน พระธรรมเสนาบดีนั่งที่ไหน ดังนี้ จะไปสำนักของใคร จะไปวางสักการะในมือของใคร พระเถระหลีกไปแล้ว จึงได้ติดตามพระเถระไป ๕ เพราะความที่ตนดำรงอยู่ในปัญญามาก พระเถระคิดแล้วว่า ทางนี้คนทั้งหมด ไม่ควรก้าวมาแล้ว โอวาทมหาชนว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย แม้พวกท่านจงหยุด อย่าถึงความประมาทในพระทศพลเจ้าแล้วให้หมู่ภิกษุกลับเข้าไปแล้ว หลีกไปกับบริษัทของตน ๕ พวกภิกษุแม้เหล่าใดต่างคร่ำครวญว่า ครั้งก่อน พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเที่ยวจาริกไปแล้วก็กลับมา บัดนี้ การไปครั้งนี้เป็นการไปเพื่อไม่กลับมาอีก จึงพากันติดตามอยู่อย่างนั้น ๕ จึงให้พวกภิกษุกลับไปด้วยคำว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ขอให้พวกท่านเอง จงเป็นผู้ไม่ประมาท ชื่อว่าสังฆารทั้งหลายย่อมเป็นอย่างนี้ ๕

ลำดับนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเมื่อกระทำการสงเคราะห์พวกภิกษุตลอด ๗ วันในระหว่างทางพักแรมคืนเดียวในที่ทุกแห่งอยู่ ถึงบ้านนาพกะเวลาเย็น ได้ยืนที่โคนต้นนิโครธใกล้ประตูบ้าน ๕ ลำดับนั้น หลานของพระเถระชื่อว่าอุปเวตตะ ไปนอกบ้าน ได้เห็นพระเถระแล้วจึงเข้าไปยืนไหว้อยู่แล้ว ๕ พระเถระจึงกล่าวกับเขาว่า ยายของเธออยู่ในเรือนหรือ ๕ อุปเวตตะตอบว่า ครับท่านผู้เจริญ ๕ พระสารีบุตรกล่าวว่า เธอจะไปบอกว่าเรามาที่นี่ ๕ เมื่อยายกล่าวว่า มา เพราะเหตุอะไร จึงกล่าวว่า ข้าว่าพระเถระจะอยู่ในบ้านตลอดวันหนึ่ง ในวันนี้ ท่านจงจัดแจงห้องที่พระเถระเกิดเกิด และข่าวว่าท่านจงรู้ที่เป็นที่อยู่ของภิกษุ ๕๐๐ รูปเกิด ๕ ท่านไปแล้วบอกว่า ยายและลุงของกระผมมาแล้ว ๕ ยายถามว่า เวลานี้อยู่ที่ไหน ๕ อุปเวตตะตอบว่า ประตูบ้าน ๕ ยายถามว่า มีใครอื่นมาบ้างไหม ๕ อุปเวตตะตอบว่า มีภิกษุ ๕๐๐ รูป ๕ ยายจึงถามว่า มาทำไม ๕ เขาบอกความเป็นไปนั้น ๕ นางพราหมณีคิดอยู่ว่า ทำไมลูกชายเราจึงให้เตรียมที่อยู่แก่พวกภิกษุจำนวนเท่านี้ ท่านบวชมาตั้งแต่หนุ่ม ตอนแกยังคิดจะสึก จึงให้จัดแจงห้องตลอด กระทำให้เป็นที่พักของภิกษุ ๕๐๐ รูป ให้จุดเทียนและตะเกียงส่งไปถวายพระเถระ ๕ พระเถระพร้อมกับพวกภิกษุขึ้นปราสาทเข้าไปนั่งยังห้องตลอด ๕ พอนั่งลงแล้ว ก็ส่งพวกภิกษุไปว่า พวกท่านไปพักผ่อนกันเถิด พอพวกภิกษุไปแล้วเท่านั้น อาพาธอย่างกล้าก็เกิดขึ้นแก่พระเถระ ๕ เวทนาปางตายเพราะถ่ายเป็นโลหิตก็เป็นไปอยู่ ๕ ภาชนะหนึ่งเข้าไป รับเอาภาชนะหนึ่งออกมา ๕ นางพราหมณีคิดว่า เราไม่ชอบใจความเป็นไปแห่งบุตรของเรา ได้ยืนฟังประตูห้องที่อยู่ของตน ๕

ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ตรวจดูอยู่ว่า พระธรรมเสนาบดีอยู่ที่ไหน เห็นแล้วว่า นอนบนเตียงเป็นที่ปรินิพพาน ในห้องที่ตนตลอดในบ้านนาพกะ พวกเราจักไปเยี่ยมเป็นครั้งสุดท้าย มาแล้วได้ยืนไหว้อยู่แล้ว ๕ สารีบุตรถามว่า พวกท่านเป็นใคร ๕ มหาราชตอบว่า เป็นท้าวมหาราช ขอรับ ๕ พระสารีบุตรถามว่า มา เพราะเหตุไร ๕ มหาราชตอบว่า จักบำรุงท่านผู้เป็นไข ๕ พระสารีบุตร

กล่าวว่า ไม่เป็นไร ผู้บำรุงเราผู้เป็นไข่มืออยู่ เชิญพวกท่านจงไปเถิด แล้วได้ส่งไปตามหลังท้าวมหาราชทั้ง ๔ ไปแล้ว ๕ ท้าวสักกะจอมเทพก็มาแล้วโดยนัยนั้นนั่นเทียว ๕ ก็เมื่อท้าวสักกะไปแล้ว ท้าวมหาพรหมก็มา ๕ พระเถระก็ได้ส่งท่านเหล่านั้นไปเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ๕ เมื่อนางพราหมณีเห็นพวกเทวดา พวกนั้นมาจึงคิดว่า เทวดาเหล่านี้ให้บุตรของเราแล้วก็ไป เพราะเหตุอะไรหนอแล จึงไปยังประตูห้องพระเถระแล้วถามว่า พ่อจุนทะมีความเป็นไปอย่างไร ๕ พระจุนทะจึงบอกความเป็นไปนั้น แล้วจึงเรียนพระเถระว่า ท่านผู้เจริญ มหาอุบาสิกา มา ๕ พระเถระจึงถามว่า เพราะเหตุไร จึงมาในเวลาไม่เหมาะ ๕ นางจึงกล่าวว่า พ่อ แม่มาเพื่อเยี่ยมลูก แล้วจึงถามว่า พ่อ พวกใครมาก่อน ๕ พระสารีบุตรตอบว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ มหาอุบาสิกา ๕ มารดาจึงถามว่า เจ้าใหญ่กว่าท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือพ่อ ๕ พระสารีบุตรตอบว่า อุบาสิกา ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เหมือนเด็กวัด ตั้งแต่พระบรมศาสดาของพวกเราถือปฏิสนธิก็ถือพระขรรค์รักษาแล้ว ๕ มารดาจึงถามว่า พ่อ คล้อยหลังท้าวมหาราชไปแล้วใครเล่า ๕ พระสารีบุตรตอบว่า ท้าวสักกะจอมเทพ ๕ มารดาจึงถามว่า เจ้าใหญ่กว่าจอมเทพหรือ พ่อ ๕ พระสารีบุตรตอบว่า อุบาสิกา ท้าวสักกะก็เช่นเดียวกับสามเณรผู้ถือสิ่งของเวลาที่พระบรมศาสดาของพวกเรา เสด็จลงจากภพชื่อว่าดาวดึงส์ ก็ได้ถือบาตรและจีวรตามลงมา ๕ มารดาจึงถามว่า พ่อ หลังจากที่ท้าวสักกะนั้นไปแล้ว ดูเหมือนสว่างไสว ใครมาก่อน ๕ พระสารีบุตรตอบว่า อุบาสิกา นั่นก็คือมหาพรหม ผู้เป็นพระเจ้าและศาสดาของโยม ๕ มารดาจึงถามว่า พ่อ ยังใหญ่กว่ามหาพรหมพระเจ้าของโยมหรือ ๕ พระสารีบุตรตอบว่า ใช่ อุบาสิกา เล่ากันมาว่าชื่อว่ามหาพรหม ๔ เหล่านั้น ในวันที่พระบรมศาสดาของพวกเราประสูติเอาชายทองรองรับพระมหามารุษ ๕

ขณะนั้น เมื่อนางพราหมณีคิดอยู่ว่า เพียงลูกของเรายังมีอานุภาพเท่านี้ พระบรมศาสดา ซึ่งเป็นพระเจ้าของลูกเรา จักมีอานุภาพขนาดไหนหนอ ปีติ ๕ อย่างเกิดขึ้น แผ่ไปทั่วสรรพางค์เร็วพลัน ๕ พระเถระคิดว่า ปีติโสมนัสเกิดขึ้นแล้วแก่มารดาเทียว บัดนี้เป็นเวลาสมควรแสดงธรรม จึงกล่าวว่า มหาอุบาสิกา ท่านกำลังคิดอะไร มารดา จึงถามว่า พ่อ แม่กำลังคิดเห็นว่า เพียงลูกเรายังมีคุณถึงเพียงนี้แล้ว พระบรมศาสดาของลูกนั้นจะขนาดไหน ๕ พระสารีบุตรตอบว่า มหาอุบาสิกา ในขณะที่พระบรมศาสดาของอาตมาประสูติ ในขณะที่เสด็จออกผนวช ในขณะที่ตรัสรู้ และในขณะที่ประกาศธรรมจักร หมิ่นโลกธาตุหวั่นไหวแล้ว ขึ้นชื่อว่าผู้ที่เสมอด้วยศีลสมาธิปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ไม่มีแล้ว จึงแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับพระคุณของพระพุทธเจ้าที่ขยายให้พิสดารว่า อิติปิ โส ภควา (แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นต้น) ๕ เวลาจบธรรมเทศนาของลูกรัก นางพราหมณีดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว จึงกล่าวกับลูกว่า พ่ออุปติสสะ ทำไม พ่อจึงกระทำอย่างนั้น พ่อไม่ได้ให้อมตธรรมเห็นปานนี้แก่แม่ตลอดกาลเท่านี้ ๕ พระเถระคิดว่า บัดนี้ เราให้ท่านนี้ก็ควรแก่มารดาแล้ว ค่าเลี้ยงดูสำหรับแม่พราหมณีสารีจักรควรด้วยเหตุเท่านี้ จึงกล่าวว่า มหาอุบาสิกา ท่านจงไปเถิด ส่งนางพราหมณีไป จึงกล่าวว่า จุนทะ เวลาเท่าไร ๕ พระจุนทะตอบว่า จวนสว่างแล้ว ขอรับ ๕ พระสารีบุตรถามว่า เธอจงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ประชุมกันเถิด ๕ พระจุนทะตอบว่า ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้ว ขอรับ ๕ พระสารีบุตรถามว่า เธอจงประคองเราให้หนึ่ง จุนทะ ๕ พระจุนทะประคองให้หนึ่งแล้ว ๕ พระเถระจึงเรียก

ภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนผู้มีอายุ เมื่อพวกท่านทั้งหลายเที่ยวไปกับผมตลอด ๔๔ ปี กรรมใดของ ผมที่เป็นไปทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ที่พวกท่านไม่ชอบใจ ขอให้พวกท่านจงอดโทษแก่ผมด้วย ฯ หมูภิกษุจึงตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่ไม่น่าพอใจ ย่อมไม่มีแก่พวกข้าพเจ้าผู้ไม่ละ ท่านเที่ยวไป ดุจเงาของท่านตลอดกาลเท่านี้ ฯ แต่ว่าขอท่านจงอดโทษให้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด ฯ ลำดับนั้น พระเถระตั้งมหาจีวรมาปิดหน้า นอนโดยข้างขวาเข้าสมาบัติ ๙ ตามลำดับสมาบัติทั้งโดย อนุโลมและปฏิโลม เหมือนพระบรมศาสดา แต่ว่าเข้าตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน ออกจาก จตุตถฌานนั้นแล้ว ให้มหาปฐพีสันสะเทือน ในทันใดนั้นเอง ปรีนิพพานแล้วด้วยอนุปาภิเสสนิ พพานธาตุ ฯ อุบาสิกาคิดว่า ลูกของเราไม่กล่าวอะไรหรือหนอ ลูกขึ้นนวดหลังเท้ารู้ว่าปรีนิพพาน แล้ว เปล่งเสียงดังหมอบที่เท้า กล่าวว่า พ่อพวกเราไม่รู้คุณของพ่อ ก่อนแต่นี้ ก็บัดนี้แม่ไม่ได้เพื่อ นิมนต์ภิกษุร้อยหลายพัน หลายแสน ตั้งต้นแต่พ่อให้หนึ่งฉันในนิเวศน์นี้ ไม่ได้เพื่อให้งุ่มง่ามด้วยจีวร ได้เพื่อให้สร้างวิหารเป็นพัน คร่ำครวญอยู่แล้ว จนถึงอรุณขึ้น ฯ เมื่ออรุณพอขึ้นเท่านั้น นางก็ให้ เรียกช่างทองมาให้เปิดห้องเก็บทอง ให้ช่างด้วยดาซึ่งใหญ่ส่งไปด้วยกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย จงกระทำ เรือนยอด ๕๐๐ ยอด เรือนต้อนรับแขก ๕๐๐ หลัง ฯ

ฝ่ายท้าวสักกเทวราชเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรมาแล้ว จึงตรัสว่า พ่อพระธรรมเสนาบดี ปรีนิพพานแล้ว พ่อจงเนรมิตเรือนยอด ๕๐๐ ยอด เรือนต้อนรับแขก ๕๐๐ หลัง ฯ เรือนที่มหา อุบาสิกาให้สร้างแล้ว รวมกับที่พระวิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตเข้าด้วยกันเป็น ๒,๐๐๐ ด้วยประการ ฉะนั้น ฯ ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงให้สร้างมณฑปปล้วนของสาระ วางเรือนยอดใหญ่ไว้ท่ามกลาง มณฑป แล้ววางของที่เหลือโดยสังเขปว่าเป็นบริวาร ปรารภการเล่นอย่างดี ฯ ระหว่างพวกเทวดา ได้มีเหล่ามนุษย์ ระหว่างเหล่ามนุษย์ได้มีพวกเทวดา ฯ อุปัฏฐายิกาของพระเถระคนหนึ่งชื่อว่า เรวดี คิดว่า เราจักบูชาพระเถระ จึงให้กระทำเสาดอกไม้ทอง ๓ ต้น ฯ ท้าวสักกเทวราชคิดว่า เรา จักบูชาพระเถระ มีนักฟ้อน ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ คน แวดล้อมเสด็จลงแล้ว ฯ มหาชนหันหน้ากลับด้วย คิดว่า ท้าวสักกเสด็จลงมาแล้ว ฯ แม้อุบาสิกาที่นั่งที่นั่นถอยกลับอยู่ เพราะมีภาระหนัก ไม่อาจจะถอยไป ณ ที่ควรข้างหนึ่งล้มลงแล้วในระหว่างพวกมนุษย์ ฯ พวกมนุษย์ไม่เห็นอยู่ ได้เหยียบอุบาสิกาที่นั่งเที่ยวไปแล้ว ฯ นางตายในที่นั้น เกิดในวิมานทองอันเป็นภพชั้นดาวดึงส์ ฯ ขณะที่เกิดนั้นเที่ยว นางได้มีอัตภาพ ๓ คาจุดโดยประมาณ เหมือนท่อนแก้ว ฯ นางประดับด้วย เครื่องประดับประมาณเต็ม ๖๐ เล่มเกวียน มีนางฟ้าพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว ฯ นางฟ้าทั้งหลาย จึง วางกระจกสำหรับกายทั้งหมด อันเป็นทิพย์ไว้ข้างหน้านาง ฯ นางเห็นสิริสมบัติของตนคิดอยู่ว่า เรากระทำการอะไรหนอด้วยสมบัติอันมาก ได้เห็นแล้วว่า เราได้กระทำการบูชาพระเถระ ด้วยเสา ดอกไม้ทอง ๓ ต้น ในที่ปรีนิพพานของพระสารีบุตรเถระ มหาชนเหยียบเราแล้ว แต่ฉัน เราได้ตาย ในที่นั้น เกิดแล้วในที่นี้ เราจะกล่าวผลบุญที่เราอาศัยพระเถระได้แล้วในบัดนี้แก่พวกมนุษย์ จึงลง มาพร้อมทั้งวิมานที่เดียว ฯ มหาชนเห็นแต่ไกลแลดูสำคัญอยู่ว่า ดวงอาทิตย์โผล่ขึ้น ๒ ดวงหรือ หนอ เมื่อวิมานมาอยู่ ลักษณะเรือนยอดก็ปรากฏ กล่าวกันแล้วว่า นี่มิใช่ดวงอาทิตย์ นั่นเป็นวิมาน หลังหนึ่ง ฯ แม่วิมานนั้นมาแล้วในขณะนั้น ลอยอยู่เหนือเชิงตะกอนไม้ของพระเถระ ฯ เทพธิดาจึง หยดวิมานไว้ในอากาศนั้นแล แล้วลงมาสู่แผ่นดิน ฯ มหาชนถามแล้วว่า แม่เป็นเจ้า ท่านเป็นใคร ฯ เราชื่อนางเรวดี บูชาพระเถระด้วยเสาประดับด้วยดอกไม้ทอง ๓ ต้น ถูกพวกมนุษย์เหยียบแล้ว

ตายไปเกิดในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เชิญท่านทั้งหลายดูสิริสมบัติของเรา บัดนี้ ถึงพวกท่านก็จงให้ท่าน บำเพ็ญบุญเกิด ครั้นนางกล่าวสรรเสริญการกระทำกุศล แล้วประทักษิณเชิงตะกอนพระเถระแล้ว ไปเทวสถานของตณันท์เทียว ฯ ฝ่ายมหาชนเล่นอย่างเรียบริ้อยอยู่ ๗ วัน แล้ว ได้กระทำเชิง ตะกอนด้วยของหอมทั้งปวง ฯ เชิงตะกอนประกอบด้วยแก้ว ๙๙ ชนิด ฯ คนทั้งหลายจึงช่วยกันยก สรีระของพระเถระขึ้นเชิงตะกอนแล้ว เผาด้วยกำหญ้าแฝก ฯ การพึงชมรมย่อมเป็นไปตลอดราตรี ทั้งหมดในป่าช้า ฯ พระอนุรุทธเถระจึงเอาน้ำหอมทุกชนิดดับเชิงตะกอนพระเถระ ฯ พระจุนทเถระ ใส่ธาดกลงในผ้ากรองน้ำแล้วคิดว่า บัดนี้เราไม่อาจจะเก็บไว้ที่นี่ได้ จักกราบทูลว่าพระสารีบุตรผู้เป็น องค์ธรรมเสนาบดี พี่ชายของเราปรินิพพานแล้วแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ถือเอาผ้ากรองน้ำที่ห่อ ธาดุและบาตรจีวรพระเถระ ไปถึงเมืองสาวัตถี ฯ และไม่พักเกิน ๒ คืน ในที่หนึ่ง ๆ ถึงเมืองสาวัตถี ด้วยการพักอยู่แห่งละคืน ในที่ทั้งปวงนั้นเทียว ฯ เพื่อแสดงเนื้อความนี้ พระผู้ทีพระภาคเจ้าจึง ตรัสคำเป็นต้นว่า **อภโข จุนโท สมณทุกุเทโส ฯ**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยนายสุมา** ความว่า ท่านได้เข้าไปหาโดยทิศที่ท่านพระ อานนท์ ผู้เป็นขุนคลังแห่งธรรม ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของตนอยู่ ฯ ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระจุนท เถระนั้นจึงไม่ตรงไปสำนักพระบรมศาสดาแต่ไปสำนักพระเถระเล่า ฯ ตอบว่า เพราะความเคารพในพระ บรมศาสดาและพระเถระ ฯ ได้ยินว่า พระจุนทเถระนั้น ได้อาบน้ำที่สระโบกขรณี ในพระเชตวัน มหาวิหาร ขึ้นแล้ว นุ่งห่มอย่างดี มีความคิดว่า ขึ้นชื่อว่าพระพุทธรเจ้าทั้งหลายหนักเหมือนฉัตรหิน ใหญ่ และเหมือนงูแผ่พังพาน ราชสีห์ เสือ และช้างตกมันเป็นต้น เข้าใกล้ได้ยาก เราไม่อาจจะตรง ไปยังสำนักพระบรมศาสดาทีเดียว ควรไปสำนักของใครหนอ ฯ ลำดับนั้น จึงคิดว่า พระอุปัชฌาย์ ของเราผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม เป็นสหายผู้ประเสริฐของพระเถระพี่ชาย เราจะไปยังสำนักของ ท่านให้พาไปกราบทูลพระบรมศาสดาจึงได้เข้าไปหา เพราะความเคารพในพระบรมศาสดา และ พระเถระ ฯ

บทว่า **อิทมสุส ปตฺตจิวริ** ความว่า พระเถระกราบทูลแต่ละอย่างว่า นี้บาตรสำหรับใช้สอย ของท่าน นี้ผ้ากรองน้ำห่อธาดุของท่าน ฯ แต่ในพระบาลี ท่านกล่าวเพียงเท่านั้นว่า นี้บาตรและจีวร ของท่าน ฯ คำว่า **กถาปาภตํ** คือ ถ้อยคำที่เป็นต้นท่อน ฯ มูลท่านเรียกว่าต้นท่อน ดุจที่ท่านกล่าวไว้ ว่า

**ผู้มีปัญญา พิจารณาเห็นประจักษ์แล้ว ย่อมตั้งตนได้
ด้วยต้นท่อนแม้น้อย เหมือนคนก่อไฟน้อย ฉะนั้น ฯ**

บทว่า **ภควนฺตํ ทสฺสนายาติ** ความว่า เพื่อต้องการเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ถาม ว่า ก็พระจุนทเถระนี้ เคยเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าหรือไม่ ฯ ตอบว่า ไม่เคยเห็น หามิได้ ด้วยว่าท่านผู้นี้ ย่อมไปที่ป่าภูนั้นเทียว วันละ ๑๘ ครั้ง คือ กลางวัน ๙ ครั้ง กลางคืน ๙ ครั้ง ฯ แต่ท่านประสงค์จะ ไปวันละร้อยครั้งพันครั้ง ก็ไปหามิได้ เพราะไม่มีเหตุ ด้วยประการฉะนี้ จึงยกปัญหาหนึ่งเป็นเหตุ แล้วไป ฯ ในวันนั้น ท่านประสงค์จะไปด้วยถ้อยคำซึ่งเป็นมูลเดิม จึงกราบทูลอย่างนั้นว่า นี้บาตร จีวรของท่าน ฯ ฝ่ายพระเถระก็กราบทูลชี้แจงเฉพาะอย่าง ๆ ทีเดียวยว่า นี้บาตรจีวรของท่าน และนี้ ผ้ากรองน้ำห่อธาดุของท่าน ฯ

พระบรมศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์รับเอาผ้ากรองน้ำห่อธาตุ แล้วจึงวางไว้บนฝ่าพระหัตถ์ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นใด วันก่อนกระทำปาฏิหาริย์หลายร้อยอย่าง ขออนุญาตปริณิพพาน บัดนี้ธาตุทั้งหลาย เปรียบด้วยสี่สังข์เหล่านี้ของเธอปรากฏอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้บำเพ็ญบารมีมาหนึ่งอสงไขยก่าไรแสนกัปป์ ให้ธรรมจักรกระทำเราให้เป็นไปแล้ว เธอเป็นผู้สอนองค์ที่ ๒ ที่เราได้เฉพาะ เป็นผู้ให้สาวกสันนิบาตครบ ภิกษุนี้เว้นเราเสีย หาผู้เสมอด้วยปัญญาในหมื่นจักรวาลได้ไม่ เธอมีปัญญามาก มีปัญญาหนาแน่น มีปัญญากล่าวให้บันเทิงได้ มีปัญญาแล่นไปเร็ว มีปัญญากล้า มีปัญญาในการแทงตลอด เธอมีความปรารถนาน้อย สันโดษ สงัด ไม่คลุกคลี ปรารถนาคความเพียร เป็นผู้ตักเตือน ตีเตือนความชั่ว เธอเป็นผู้มหาสมบัติที่ได้แล้ว โดยเฉพาะบวชแล้ว ๕๐๐ ชาติ มีความอดทนเสมอด้วยแผ่นดิน ในศาสนาของเรา เช่นกับโคอุสภะ ที่มีเขาขาดแล้ว มีจิตอ่อนโยน เช่นกับบุตรคนจันทาล ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูธาตุของผู้มีปัญญามาก มีปัญญาหนาแน่น มีปัญญากว้าง มีปัญญาแล่นไปเร็ว มีปัญญากล้าแข็ง มีปัญญาแห่งผู้ควรแทงตลอด ผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ สงัด ไม่คลุกคลี ปรารถนาคความเพียร ผู้ตักเตือนตีเตือนความชั่ว ๕

สารีบุตรใดละกามทั้งหลาย อันเป็นที่รุกรมย์แห่งใจ บวชแล้ว ๕๐๐ ชาติ พวกเธอจงไหว้พระสารีบุตรนั้น ผู้ปราศจากราคะ มีอินทรีย์สำรวมดี แล้วปริณิพพานแล้วเกิด ๕ สารีบุตรใด ผู้มีความอดทน มีกำลังเสมอด้วยแผ่นดิน ย่อมไม่หวั่นไหว ทั้งไม่เป็นไปในอำนาจจิต ด้วยมีความอนุเคราะห์ เป็นผู้ประกอบด้วยกรุณา ปริณิพพานแล้ว พวกเธอจงไหว้สารีบุตรนั้นเกิด ๕ ลูกคนจันทาล เข้าไปพระนครแล้ว มีใจเจียมตัวถือกระเบื้องเที่ยวไปฉันใด สารีบุตรนี้ก็เป็นอย่างฉันนั้น พวกเธอจงไหว้สารีบุตรผู้ปริณิพพานแล้วเกิด ๕ ก็โคอุสภะตัวมีเขาและหูขาดแล้ว ไม่เบียดเบียน เที่ยวไปภายในเมืองฉันใด สารีบุตรนี้ก็เป็นอย่างฉันนั้น พวกเธอจงไหว้สารีบุตร ผู้ปริณิพพานแล้วเกิด ๕

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญพระเถระด้วยพระคาถา ๕๐๐ พระคาถา ด้วยประการฉะนี้ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญคุณพระเถระโดยประการใด ๆ พระเถระก็ไม่อาจจะดำรงอยู่โดยประการนั้น ๆ หวั่นไหว เหมือนไก่อ้วงไปข้างหน้าแมว ฉะนั้น ๕ เพราะเหตุนั้น พระอานนทเถระ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กายของข้าพระองค์ ย่อมหวั่นไหวปานประหนึ่งจะอมระงมไป ๕ เรื่องทั้งหมดควรให้พิสดาร ๕

เนื้อความแห่งบทเป็นต้นว่า มรุกรกชาโต ในบทเหล่านั้น ท่านกล่าวไว้แล้วเที่ยว ๕ ก็ธรรมคืออุเทศและการสอบถาม ท่านประสงค์เอาในบทว่าธรรมนี้ ๕ เพราะว่า เมื่อไม่ถือเอาธรรมคืออุเทศและการสอบถาม จิตก็ไม่เป็นไปเพื่อจะถือเอา หรือว่าครั้นถือเอาแล้ว จิตก็ไม่เป็นไปเพื่อจะสาธยาย ๕ ลำดับนั้น พระบรมศาสดาทรงลืมนพระเนตรที่วิจิตรด้วยประสาททั้ง ๕ ขึ้น ทรงแลดูพระ

เถระ ทรงถอนพระทัยด้วยหวังว่า เราจะให้เธอเบาใจ จึงตรัสคำเป็นต้นว่า อานนท์ สารีบุตรของเธอ ไปไหนหนอ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีสกฺขนฺธํ ได้แก่ ศิลที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ ฯ แม้ในสมาธิและปัญญาก็นัยนี้เทียว ฯ ส่วนวิมุตติเป็นโลกุตระเทียว ฯ วิมุตติญาณทัสสนะ ปัจจเวกขณญาณ นั้น เป็นโลกิยะทั้งนั้น ฯ บทว่า โอวาทโก คือ ผู้ให้โอวาท ฯ บทว่า โอติณฺโณ ความว่า ผู้มีปกติกกล่าว สั่งสอนโดยประการต่าง ๆ ในเรื่องทั้งหลายที่ยังลงแล้ว ๆ ฯ บทว่า วิญญาปโก ความว่า ให้รู้แจ้ง เหตุและผลตลอดเวลาที่กล่าวธรรม ฯ บทว่า สนฺทสฺสโก ความว่า ชี้แจงธรรมนั้น ๆ ด้วยอำนาจ วัชร์ ชาติ และอายตนะ ฯ บทว่า สมทปโก ความว่า ให้ถือเอาอย่างนี้ว่า พวกท่านจงถือเอาสิ่งนี้ ด้วย ๆ ฯ บทว่า สมุตฺเตชโก ได้แก่ ให้อุตสาหกรรมยิ่งขึ้น ฯ บทว่า สมปฺหิสโก ได้แก่ ให้บันเทิงคือให้ โพล่งขึ้นด้วยคุณที่ได้แล้ว ฯ บทว่า อภิลาสุ ฐมฺมเทสฺนายน ความว่า เริ่มการแสดงธรรม ก็เป็นผู้ เว้นจากการกระทำย่อหย่อนอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าปวดศีรษะ ปวดหัวใจ ปวดท้อง หรือปวดหลัง เป็น ผู้ไม่เกียจคร้าน คือเป็นผู้องอาจ แล่นไปอย่างรวดเร็ว ดุจสีหะตัวหนึ่งหรือสองตัว ฯ เนื้อความแห่งบท ว่า ออนุคฺคาปโก สพฺรหฺมจารินฺ ทานให้พิสดารแล้วในชั้นชกวรรค ฯ โภคะนั้นเทียว พระเถระกล่าว แล้ว แม้ด้วยบททั้ง ๒ ว่า ฐมฺโมชฺ ฐมฺโมโภคํ ฯ บทว่า ฐมฺมานุคฺคหฺ ได้แก่ การสงเคราะห์ด้วย ธรรม ฯ พระบรมศาสดาทรงดำริอยู่ว่า ภิกษุย่อมลำบากอย่างยิ่ง เมื่อจะปลอบโยนเธออีก จึงตรัส คำเป็นต้นว่า อานนท์ ช้อนั้น เราได้บอกเธอไว้แล้วมิใช่หรือ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปิเยหิ มฺนาเปหิ ความว่า ความเป็นต่าง ๆ กัน โดยชาติ ความ เว้นจากกันโดยความตาย และความเป็นโดยประการอื่นโดยภพ จากมารดาบิดาพี่น้องชายและพี่ น้องหญิงเป็นต้น ย่อมมี ฯ บทว่า ตํ กุเตตฺถ อานนฺท ลพฺภา ยนฺตุ ความว่า เพราะเหตุนี้ในใจ จึงมีความต่าง ๆ กัน จากสิ่งที่เป็นที่รักที่ชอบใจ เพราะฉะนั้น บุคคลบำเพ็ญบารมี ๑๐ กิติ บรรลุ สัมโพธิญาณกิติ ให้ธรรมจักรเป็นไปกิติ แสดงยมกปาฏิหาริย์กิติ กระทำการก้าวลงจากเทวโลกกิติ ร้องไห้บ้าง กล่าวอยู่บ้าง ก็ไม่อาจเพื่อจะได้ เหตุที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีความ แดกดับไปเป็นธรรมดา นั้น ซึ่งมีใช้ฐานะมีอยู่ด้วยความปรารถนาว่า ขอพระสรีระแม่ของพระ ตถาคตเจ้านั้นอย่าแตกดับไป ฯ บทว่า โส ปลฺขุเชยฺย ความว่า ต้นไม้ที่นั้นพึงแตกหักไป ฯ ในคำว่า เอวเมว โช มีอธิบายว่า ภิกษุสงฆ์ เหมือนต้นหว้าใหญ่สูงร้อยโยชน์ ฯ พระธรรมเสนาบดี เปรียบ เหมือนลำต้นใหญ่ประมาณ ๕๐ โยชน์ ทางเบื้องขวาแห่งต้นไม้ที่นั้น ฯ พระเถระปรินิพพานแล้ว เหมือนต้นไม้อื่นหักแล้ว ก็ไม่มีลำต้นอื่นที่สามารถเจริญขึ้นโดยลำดับ แต่ต้นไม้ที่หักแล้วนั้น อันสามารถเพื่อให้ที่นั้นเต็มด้วยดอกและผลเป็นต้น ฯ ความไม่มีภิกษุอื่นผู้ถึงที่สุดแห่งปัญญา ๑๖ อย่างเช่นกับพระสารีบุตร ผู้สามารถที่จะนั่งบนอาสนะข้างขวาแต่ภิกษุสงฆ์นั้น เหมือนต้นไม้ในทิศ นั้น ส่วนลำต้นพึงทราบว่าเป็นเกิดแล้วนั้นเทียว ฯ บทว่า ตสฺมา ความว่า เพราะสิ่งที่ปัจจัยทั้งหมดปรุง แต่งแล้ว มีความย่อยยับเป็นธรรมดา บุคคลไม่อาจเพื่อจะได้ว่า ขอสิ่งนั้นจงอย่าทำลายไป ฉะนั้น ฯ

เพราะเหตุนี้ อรรถกถาท่านร้อยกรองไว้ในสติปัญญาฐานสังยุตต์ที่ ๓ แห่งมหาวรรค ในสังยุตตนิกาย ในฐานะที่ ๓ ชื่อว่าจุนทสุตฺต ที่แสดงเรื่องการปรินิพพานของพระสารีบุตรเถระ ในชั้นชกวรรคที่ ๒ ฯ

ความที่แห่งท่านพระสารีบุตรไปเวฬุคาม แต่เมืองสาวัตถีก่อนแล้ว ท่านจึงกล่าวว่า อาคตมคฺเคเนว ปฏินิวตฺตนุโต ๕ ข้อว่า สตุตฺตนุหิ ได้แก่ บุรุษ ๔ ท่าน คือ พระอุปเสนะ พระเรวตะ พระขทิวรณิยะ และพระสมณุตเทศจุนทะ สตรี ๓ ท่าน คือนางจาลา นางอุปจาลา และสีสุปจาลา บุคคลทั้ง ๗ นี้ เป็นพระอรหันต์ ๕ ในชื่อว่า นตฺถิ นุ โข ความว่า ฟังนำเข้ามาเชื่อมกันว่า โอโกลเกนุโต ด้วยสิ่งที่จะฟังรู้ได้ด้วยการมองดูอย่างสึหะ ๕ เชื่อมความว่า ภวิสฺสนุติ เมวตฺตารโ หริตฺตฺ นาสกฺขิ ๕ ข้อว่า อิหํ ทานิ ปจฺฉิมทสฺสนิ ได้แก่ ไม่มีการทัศนาศด้วยความมีอาลัย ณ ที่นั้น เป็นเพียงคำกล่าวที่มีแล้ว เหมือนกับเสด็จออกไปจากเมืองเวสาลีของพระตถาคตเจ้า แล้วมองดูอย่างพระยาช้าง ๕ การแสดงประเภทแห่งฤทธิ์ ด้วยสามารถการอธิษฐานคุณวิเศษนั้นๆ นั้นเทียว ชื่อว่าอิทธิวิกุพพะนะ (ฤทธิ์บิดเบือน) ๕ ธัมมกถานี้เป็นเช่นกับการบันลือเล่นด้วยอำนาจการแสดง เหมือนกับสึหะเป็นต้นบันลือ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า สีหกีหิโต ธมฺมปริยาโย ๕ อิติ ศัพท์ ในชื่อว่า คมนกาโล มยฺหนุติ ลงในความหมายว่าการถึงพร้อม ๕ ส่งความว่าตามคำประพันธ์ตามที่พระเถระเริ่มรวมอยู่ด้วยกัน ๕ ในฐานะทั้งปวงเช่นนี้ที่เหลือก็ดังนี้ ๕ ภูเขาที่มีภูเขา ยกันธรเป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นปริกฤษฺทปพฺพตฺตา ๕ ข้อว่า เอกปฺปหารเเนว ได้แก่ เหมือนกับการประหารครั้งเดียว ๕ อิว ศัพท์นั้น ฟังนำมาเชื่อมในชื่อว่า น สกฺโกมิ ๕

ข้อว่า ปฏิปาเทสฺสามิ ได้แก่ จักปรับกายอันตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ๕ ข้อว่า ตํ ปรมทสฺสนํ ท่านกล่าวหมายถึงว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าโนมทสฺสีอันท่านเห็นแล้ว ด้วยพระญาณอันคล้อยตามคำที่ฟังแล้วในกาลเป็นที่ปรารภณา ๕ ไม่อาจเพื่อทรงคุณสาระไว้ได้ ๕ ข้อว่า เอส มคฺโค ได้แก่ เส้นทางนั้นจบลงแล้วด้วยความตายของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้ว ๕ ข้อว่า เอตฺตกํ ได้แก่ ตลอดกาลมีประมาณเท่านั้น ๕ ความก็ว่า จุตฺตังมารวมกันไว้แล้ว ๕ ข้อว่า มุขํ ปิธาย ได้แก่ ปิดปากแล้ว ๕ ข้อว่า อคฺคฺมิทฺตานิ ได้แก่ เจตีย์ร้อยหลังมียอดเหมือนดอกไม้ไม่รู้ ๕ ข้อว่า ปุริมทิวเส ได้แก่ ในวันที่ล่วงแล้ว ๕ เพราะการประชุมพระสาวกของพระบรมศาสดาได้มีแล้ว ในที่พระธรรมเสนาบดีบรรลุพระอรหันต์นั้นเทียว ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ปุริตฺตสวทฺตฺตนิปาโต เอส ภิกฺขุ ๕ ข้อว่า ปญจ ชาติสฺตานิ เป็นเหตุยวิภักตฺตติลงในอรรถว่าสัตตตมิวภักตฺตบั้ง ในอัจฉนตฺตสังโยคะบ้าง ๕ ข้อว่า กโพิพฺพตฺโต ได้แก่ ภาชนะใส่น้ำกระทำด้วยไม้ไผ่ ๕ และอาจารย์บางพวกกล่าวว่า ภาชนะใส่น้ำกระทำด้วยโลหะ ๕ ข้อว่า ปุรฺนุตฺเร ได้แก่ ในท่ามกลางแห่งพระนคร ๕ ข้อว่า วเน ได้แก่ ในป่า ๕ ข้อว่า โอสกฺกนาการวิริหิโต ได้แก่ เว้นจากเหตุแห่งการเบียดหน้าต่อพระธรรมเทศนา ๕ ข้อว่า วิสารโท ได้แก่ เว้นจากความแกล้วกล้า ๕ ข้อว่า ธมฺโมชฺช ได้แก่ รสแห่งพระธรรม ความก็ว่า เทศนาธรรมอันโอชะ ๕ ข้อว่า ธมฺมโภคํ ได้แก่ ย่อมกล่าวการบริโภคพระธรรมอันเป็นเทศนาธรรมนั้นเทียวว่า สัมโภคธรรมอันเป็นไปด้วยอำนาจการแบ่งกับด้วยสิ่งเหล่านี้ ๕ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อุกฺเขนาปิ ธมฺมปริโกโค ว กฺลิตฺโต ๕ ชื่อว่าเป็นที่รักเพราะเป็นผู้ที่อันบุคคลพึงรักใคร่ ๕ ชื่อว่าน่าพอใจ เพราะเป็นที่น่าเจริญใจ ๕ ข้อว่า ชาตฺติยา ได้แก่ โดยชาติคือกษัตริย์ ๕ ที่ชื่อว่า นานาภาโว ได้แก่ ภาวะที่ทนไม่ได้ คือว่าภาวะที่แยกจากกัน ๕ ที่ชื่อว่า อญฺญตฺตภาโว ได้แก่ ความเป็นอย่างอื่น ๕ ข้อว่า สรรี ได้แก่ สรรีกล่าวคือรูปกายและธรรมกาย ๕ เพราะเมื่อนามกาย

แตกไปอยู่ แม้ธรรมกายก็ย่อมแตกไปนั้นเทียว ฯ ข้อว่า โสภิชฺชชเยยฺย ได้แก่ ดันไม้ใหญ่กว่านั้นพึงแตกไป ฯ ข้อว่า ทกฺขินทิสฺส คโต ได้แก่ เป็นไปแล้วในมุขคือทิศทักษิณ ฯ ข้อว่า มหาชนฺโธ วีย ได้แก่ เหมือนกับกิ่งไม้ใหญ่อันมีแก่นใหญ่ ฯ เพราะว่า กิ่งแห่งต้นไม้มีอาการคือเป็นไปแล้วมุ่งหน้าต่อทิศ ส่วนมูลขันธ์ มุ่งหน้าขึ้นสู่เบื้องบน ฯ จนทสูตร ฯ

จริงอยู่ มรรคนี้อันบุคคลเจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อก้าวล่วงโศกะ เหมือนอย่างความเศร้าโศกของสันตติมหาอำมาตย์เป็นต้น เพื่อก้าวล่วงความคร่ำครวญ เหมือนอย่างความคร่ำครวญของนางปฎาจาราเป็นต้น ฯ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เพื่อก้าวล่วงความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ ฯ แท้จริง สันตติมหาอำมาตย์ฟังคาถาที่ว่า

ท่านจงกระทำความโศกในกาลก่อน ให้เหือดแห้ง ท่านอย่ามีความกังวลใจ ในกาลภายหลัง ถ้าท่านจักไม่ยึดถือในท่ามกลาง ก็จักเป็นผู้สงบเทียวไป

แล้วก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิกา ฯ นางปฎาจารา ฟังพระคาถานี้ว่า

มีบุตรไว้เพื่อช่วยด้านทานก็ไม่ได้ บิดาก็ช่วยด้านทานไม่ได้ พวกพ้องก็ช่วยด้านทานไม่ได้ เมื่อความตายมาถึงตัวแล้ว ญาติทั้งหลายก็ช่วยด้านทานไม่ได้ทั้งนั้น ฯ

แล้วตั้งอยู่ในโศกปฏิบัติผล เพราะเหตุว่า ชื่อว่าการไม่ถูกต้องธรรมบางอย่าง ในกาย เวทนา จิต และธรรมทั้งหลายแล้ว ภาวนาไม่มี ฉะนั้น สันตติมหาอำมาตย์กับนางปฎาจาราเมื่อนั้น จึงควรทราบว่าเป็นผู้ก้าวล่วงความเศร้าโศกและความคร่ำครวญด้วยมรรคนี้นี้เทียว ฯ

ข้อว่า ปุรฺนุตฺเร ได้แก่ ในท่ามกลางแห่งพระนคร ฯ ข้อว่า วเน ได้แก่ ในป่า ฯ ข้อว่า โอสกฺกนการวิริทโต ได้แก่ เว้นจากเหตุแห่งการเบียดหน้าต่อพระธรรมเทศนา ฯ ข้อว่า วิสารโท ได้แก่ เว้นจากความแกล้วกล้า ฯ ข้อว่า ธมฺโมชฺช ได้แก่ รสแห่งพระธรรม ฯ ความก็ว่า เทศนาธรรมอันโอชะ ฯ ข้อว่า ธมฺมโกคฺฉ ได้แก่ ย่อมกล่าวการบริโภคะพระธรรมอันเป็นเทศนาธรรมนั้นเทียวว่า สัมโภคะธรรมอันเป็นไปด้วยอำนาจการแบ่งกับด้วยสิ่งเหล่านี้ ฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อุกฺเขนาปิ ธมฺมปริโกโค ว กถิตฺ ฯ ชื่อว่าเป็นที่รัก เพราะเป็นผู้ที่อันบุคคลพึงรักใคร่ ฯ ชื่อว่าน่าพอใจ เพราะเป็นที่น่าเจริญใจ ฯ ข้อว่า ชาตียา ได้แก่ โดยชาติคือกษัตริย์ ฯ ที่ชื่อว่า นานาภาโว ได้แก่ ภาวะที่ทนไม่ได้คือภาวะที่แยกกัน ฯ บทว่า อญฺญถาภาโว ได้แก่ ความเป็นอย่างอื่น ฯ ข้อว่า สรฺริ ได้แก่ สรรีระกล่าวคือรูปกายและธรรมกาย ฯ เพราะเมื่อนามกายแตกไปอยู่ แม้ธรรมกายก็ย่อมแตกไปนั้นเทียว ฯ ข้อว่า โสภิชฺชชเยยฺย ได้แก่ ดันไม้ใหญ่กว่านั้นพึงแตกไป ฯ ข้อว่า ทกฺขินทิสฺส คโต ได้แก่ เป็นไปแล้วในมุขคือทิศทักษิณ ฯ ข้อว่า มหาชนฺโธ วีย ได้แก่ กิ่งไม้ใหญ่อันมีแก่นใหญ่ ฯ อรรถกถามหาสติปัฏฐานสูตร ฯ

ฎีกาสติปัฏฐานสูตรนั้นว่า ข้อว่า ตตฺถายํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเธหิ ได้แก่ ท่านกล่าวสิ่งที่เป็นเครื่องชำระสังกิเลสคือค้นหาในขันธที่ล่วงไปแล้วในอดีต ฯ ข้อว่า ปจฺจฺจา ได้แก่ ฝ่ายอื่น ฯ ข้อว่า เต ได้แก่ แก่ท่าน ฯ ข้อว่า มาหุ ได้แก่ อย่าได้มีแล้ว ฯ ข้อว่า กิณฺณจฺน ได้แก่ กิเลสเครื่องกังวลมี

วาทะเป็นต้น ๆ สิ่งเป็นเครื่องกระทำสังกิเลสให้บริสุทธิ์ในขั้นทั้งหลายในอนาคต ท่านกล่าวแล้ว ด้วยคำนั้น ๆ ข้อว่า มชฺเฌ ได้แก่ ในท่ามกลางสิ่งทั้ง ๒ อย่างนั้น ๆ หากท่านจักไม่ถือเอา หากท่านจักไม่ถูกสิ่งนั้นเข้าไปยึดไว้ ๆ ท่านกล่าวความเป็นไปแห่งอุปาทานในปัจจุบัน ในขั้น และในรูปขั้นด้วยคำนั้น ๆ ข้อว่า อุปสนฺโต จริสฺสติ ได้แก่ ยังคาถาให้สำเร็จแล้วด้วยยอดคือพระอรหันต์ ว่า จักเป็นผู้เข้าไปสงบอยู่ เพราะความเร่าร้อนทั้งปวง ที่ยังสติให้เกิด ในการชำระสังกิเลสอันไปในภพ ๓ เบื้องบนให้บริสุทธิ์อยู่อย่างนี้ ๆ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว อิมํ คาถํ เป็นต้น ๆ ข้อว่า ปตุตฺตา ได้แก่ แม่ลูก หรือว่า คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งผู้มีเกียรติที่ถือเอาแล้ว ๆ ข้อว่า ปีตา ได้แก่ แม่ผู้ให้กำเนิด ๆ หรือแม่บุคคลอื่นก็ชื่อว่าตั้งอยู่ในตำแหน่งแห่งบิดาฯ ข้อว่า พนฺธฺวา ได้แก่ ญาติ ๆ บุตรหรือว่าบิดา ย่อมไม่ปรากฏ ๆ ย่อมไม่มีขึ้น ๆ

บทว่า มธฺรฺกฺชาโต วีย ได้แก่ ภาวะหนักที่รู้จักแล้ว คือภาวะหยาบที่รู้จักแล้ว ๆ บทว่า น ปกฺขายนฺติ ได้แก่ ย่อมไม่ประกาศ คือว่า ย่อมไม่ปรากฏโดยเหตุต่าง ๆ สองบทว่า ธมฺมาปีน ปฏฺิลนฺติ ความว่า ท่านย่อมแสดงว่า สติปฏิฐานธรรมทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏแก่เรา ๆ

ภาวะที่หนักและหยาบ กถาที่หวานเฉพาะแห่งมหานิพพานสรีระ ๆ ภาวะหนักที่รู้จักแล้ว คือว่า ภาวะหยาบที่รู้จักแล้ว ๆ ข้อว่า นานาการณโต ได้แก่ โดยแยกประเภทเป็นปรัถิมทิสเป็นต้น ๆ ที่ชื่อว่าสติปฏิฐานธรรม ได้แก่ ภาวนาอันตนปฏิบัติอยู่ในกาลก่อน ๆ เพราะความที่ร่างกายและจิตทั้งหลายไม่ควรแก่การงาน ๆ ฎีกามหาพรรคสังยุตต์ ๆ

ที่ชื่อว่าภาวะอันระงอมระงม ได้แก่ภาวะที่สรีระหยาบ ๆ แต่ท่านกล่าวถึงสิ่งนั้นว่า มีภาวะอันหนักเป็นเบื้องหน้า ๆ ภาวะหนักที่รู้จักแล้วคือภาวะหยาบที่รู้จักแล้ว ๆ ข้อว่า นานกรณโต น อุปฺภูทฺหนฺติ นี้ ท่านย่อมแสดงว่า เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าววาทิส ๔ และอนุทิส ๔ ย่อมไม่ปรากฏแก่เรา ๆ

๗. กถาว่าด้วยการนิพพานของพระมหาโมคคัลลานเถระ

ขอความนอบน้อม จงมีแด่พระบรมศาสดาพระองค์นั้น ๆ พระบรมศาสดาเมื่อเสด็จประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ เป็นต้น ๆ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกเดียรถีย์ประชุมกันว่า ผู้มีอายุ พวกท่านทราบหรือไม่ว่า เพราะเหตุไร ลากสักการะจึงบังเกิดขึ้นเป็นอันมากแก่พระสมณโคดม ๆ เดียรถีย์พวกหนึ่งกล่าวว่า พวกเราไม่ทราบ ส่วนพวกคุณทราบหรือ ๆ เดียรถีย์ที่รู้เรื่องก็พากันตอบว่า ใช่ พวกเราทราบ ลากสักการะเกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยพระเถระรูปหนึ่งชื่อว่ามหาโมคคัลลานะ พระเถระรูปนั้นไปเที่ยวโลกแล้วถามถึงกรรมที่พวกเทวดากระทำ แล้วก็กลับมาบอกกับพวกมนุษย์ว่า ทวยเทพกระทำกรรมชื่อนี้ ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้ ๆ แม้ไปนรก ก็ถามถึงกรรมของหมู่มสัตว์ผู้เกิดในนรก แล้วกลับมาบอกพวกมนุษย์ว่า พวกนเรยิกสัตว์ (สัตว์นรก) กระทำกรรมชื่อนี้ ย่อมเสวยทุกข์เห็นปาน

นี้ ๕ พวกมนุษย์ได้ฟังถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ย่อมนาลากสักการะเป็นอันมากไป ถ้าพวกเราจักสามารถฆ่าพระเถระนั้นให้ตายได้ไซ้ ลากและสักการะนั้น ก็จักเกิดแก่พวกเรา (ไม่ใช่เบา) ๕ เดียรถีย์เหล่านั้นต่างรับรองกันว่า อุบายนี้ใช้ได้ ทุกคนล้วนเป็นผู้มีฉันทะอันเดียวกัน ตกลงกันว่า พวกเราจักกระทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ฆ่าพระเถระนั้นให้ตายเสีย ดังนี้แล้ว ก็ชักชวนพวกอุปัฏฐากของตนได้ทรัพย์พันกหาปณะ ให้เรียกหมู่โจรผู้เที่ยวกระทำกรรมคือฆ่าบุรุษมาแล้วสั่งว่า พระเถระชื่อมหาโมคคัลลานะอยู่ที่กาฬสิลา พวกเจ้าไปในที่นั้นแล้วจงฆ่าพระเถระนั้นให้ตายเสีย ดังนี้แล้ว ก็ได้ให้กหาปณะแก่พวกโจรไป ๕ พวกโจรรับคำเพราะความโลภในทรัพย์ด้วยตั้งใจว่า พวกเราจักฆ่าพระเถระ ดังนี้แล้ว ไปล้อมที่อยู่ของพระมหาโมคคัลลานเถระนั้นไว้ ๕ พระเถระทราบว่าคุณถูกพวกโจรเหล่านั้นล้อมแล้ว จึงออกไปทางช่องลูกกุญแจหนีไป ๕ ในวันนั้นพวกโจรนั้นมีเห็นพระเถระ ในวันรุ่งขึ้นจึงไปล้อมไว้แล้ว ๕ พระเถระทราบแล้ว ก็ทำลายมณฑลข้อฟ้าเหาะไปสู่อากาศ ๕ เมื่อเป็นเช่นนั้น ในเดือนแรกก็ดี ในเดือนครึ่งก็ดี พวกเดียรถีย์นั้น ก็มีได้อาจจับพระเถระได้ ๕ แต่เมื่อมาถึงเดือนสุดท้าย พระเถระทราบภาวะคือการชักมาแห่งกรรมอันตนกระทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบเลี่ยง ๕ พวกโจรไปจับพระเถระแล้วทุบกระดูกของท่านให้เป็นชิ้นมีประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ๕ ที่นั่น พวกโจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่า ตายแล้วก็หลีกไป ๕ พระเถระคิดว่า เราเฝ้าพระบรมศาสดาเสียก่อน แล้วจักปรีนิพพาน ดังนี้ จึงประสานอติภาพด้วยเครื่องประสานคือฉานกระทำให้มันคงแล้ว ไปสู่สำนักพระบรมศาสดาโดยอากาศ ถวายบังคมพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักปรีนิพพาน พระเจ้าข้า ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า โมคคัลลานะ เธอจักปรีนิพพานหรือ ๕ พระเถระกราบทูลว่า ดั่งขอประทานพระวโรกาส พระเจ้าข้า ๕ พระบรมศาสดาตรัสถามว่า เธอจักปรีนิพพาน ณ ที่ไหน ๕ พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักไปประเทศชื่อกาฬสิลาแล้วปรีนิพพาน พระเจ้าข้า ๕ พระบรมศาสดาตรัสถามว่า โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอกกล่าวธรรมแก่เราแล้วจึงค่อยไป เพราะบัดนี้ เราไม่พบเห็นสาวกผู้เช่นเธอ ๕ พระเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักกระทำอย่างนั้น พระเจ้าข้า ดังนี้แล้ว จึงถวายบังคมพระบรมศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แสดงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ อย่างพระสารีบุตร แสดงฤทธิ์ในวันปรีนิพพานแล้ว กล่าวธรรมแล้ว จึงถวายบังคมพระบรมศาสดาไปสู่ดงใกล้กาฬสิลา ปรีนิพพานแล้ว ๕

ในขณะนั้นนั้นเทียว เทวโลกทั้งหลาย ได้มีความโกลาหลเป็นอันเดียวกัน ๕ มหาชนถือเอาเครื่องจूरณ์ ของหอม มาลา ฐูป จันท์ อันเป็นทิพย์มาแล้ว ด้วยคิดว่า ได้ยินว่าอาจารย์ของพวกเราปรีนิพพานแล้ว ได้มีเชิงตะกอนที่มีจันท์แก้ว ๘๘ ชิ้นแล้ว ๕ พระบรมศาสดาดำรงอยู่แล้วในสำนักของพระเถระ รับสั่งให้บุคคลกระทำการทอดร่าง ๕ ในชั่วระยะทางหนึ่งโยชน์ โดยรอบป่าช้า ฤดูดอกไม้ร่วงหล่นแล้ว ๕ พวกมนุษย์ได้มีแล้วในระหว่างพวกเทวดา พวกเทวดาได้มีแล้วในระหว่างพวกมนุษย์ ๕ พวกยักษ์ย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกเทวดา พวกคันธรรพีย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกยักษ์ พวกนาคย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกคันธรรพ์ พวกเวนเคยะย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกนาค พวกกนิรย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกเวนเคยะ พวกบุรุษย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกกนิร พวกสุวรรณปามราย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกสัตว์ พวกปฎฐากะย่อมดำรงอยู่ในระหว่างพวกสัตว์ พวกวสะเล่นแล้วด้วยดีในที่ทั้งปวง ๕ พระบรมศาสดาทรงถือเอาพระธาตุของ

พระเถระแล้ว รับผิดชอบต่อกระทำความเจตีย์ที่ชุ่มประดูพระเวฬุวัน ฯ ชาวลือแม่น้ำว่า ชาวว่า พวกโจรฆ่าพระเถระเสียแล้ว ได้กระฉ่อนไปทั่วชมพูทวีป ฯ

ฝ่ายพระเจ้าอชาตศัตรูทรงแต่งตั้งจารบุรุษไปเพื่อต้องการสืบเสาะหาพวกโจร (ที่ฆาตกรรมพระมหาโมคคัลลานเถระ) ฯ เมื่อโจรแม่เหล่านั้น ที่กำลังดื่มสุรารอยู่ในโรงดื่มสุรา โจรคนหนึ่งก็ถองหลังโจรคนหนึ่งให้ล้มลง ฯ โจรที่ถูกถองนั้นชู่ตะคอกโจรนั้นแล้วพูดว่า เฮ้ย อ้ายหัวดีทำอะไรจึงถองหลังกูเล่า ฯ โจรผู้หนึ่งกล่าวว่า เฮ้ย อ้ายโจรชั่วร้าย ก็พระมหาโมคคัลลานะ มึงตีก่อนหรือ ฯ โจรอีกผู้หนึ่งจึงตอบว่า ก็มึงไม่รู้ว่พระโมคคัลลานะถูกกุติดอกหรือ ฯ เมื่อพวกโจรเหล่านั้นพากันกล่าวอยู่ว่า พระโมคคัลลานะ กูเองตีแล้ว ๆ จารบุรุษเหล่านั้นได้ยินแล้ว จึงจับพวกโจรไว้ทั้งหมดแล้วกราบทูลแต่พระราชธา ฯ พระราชาทรงมีรับสั่งให้เรียกพวกโจรมาแล้ว ตรัสถามว่า พวกเจ้าฆ่าพระเถระนั้นหรือ ฯ พวกโจรกราบทูลเป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า ฯ พระราชาถามว่า ใครใช้พวกเจ้าเล่า ฯ พวกโจรตอบว่า พวกสมณะเปลือย พระเจ้าข้า ฯ พระราชา ทรงมีรับสั่งให้จับสมณะเปลือยประมาณ ๕๐๐ คน แล้วให้ฝังไว้ในหลุมประมาณเพียงสะดือที่พระลานหลวงรวมกับพวกโจรทั้ง ๕๐๐ คน แล้วให้กลบด้วยฟางแล้วก่อไฟ ฯ ครั้นทรงทราบว่าพวกเหล่านั้นถูกไฟไหม้แล้ว จึงรับสั่งให้ไถด้วยไถเหล็กแล้ว กระทำพวกนั้นทั้งหมดให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้ จึงรับสั่งให้กระทำการเสียบหลาวไว้ในโจร ๔ คน ฯ

พวกพระภิกษุก็สนทนากันในโรงธรรมว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูเอาเองเถิด พระมหาโมคคัลลานะเถระมรณภาพกับกรรมที่ไม่สมควรแก่ตน ฯ พระบรมศาสดาเสด็จมา แล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขานั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยกถาชื่อนี้ พระเจ้าข้า ดังนี้แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะมรณภาพกับกรรมที่ไม่สมควรแก่อดีตภพนี้เท่านั้น แต่เขถึงมรณภาพสมควรแก่กรรมที่เขกระทำไว้ในกาลก่อน อันภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ก็บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า ได้ตรัสอดีตนิทานอย่างพิสดาร

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่งในเมืองพาราณสีกระทำกิจต่าง ๆ มีดำข้าวและหุงต้มเป็นต้นเองทั้งนั้น ปรนนิบัติมารดาบิดา ฯ ต่อมามารดาบิดาของเขาพูดกับเขาว่า พ่อ เจ้าผู้เดียวเท่านั้นกระทำงานทั้งในเรือน ทั้งในป่า ย่อมลำบาก มารดาบิดาจักนำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้เจ้า จึงถูกเขาห้ามว่า คุณแม่และคุณพ่อ ผมไม่ต้องการด้วยหญิงสาวเห็นปานนั้น ผมจักบำรุงท่านทั้ง ๒ ด้วยมือของผมนเอง トラบเท่าท่านทั้ง ๒ ยังมีชีวิตอยู่ ก็อ่อนวอนเขาแล้ว ๆ เล่า ๆ แล้วนำหญิงสาวมา ฯ หญิงนั้นบำรุงแม่สามีและพ่อสามีได้เวลาเพียง ๒-๓ วันเท่านั้น ภายหลังก็ไม่อยากเห็นท่านทั้ง ๒ นั้น จึงบอกสามีว่า ดิฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกับมารดาบิดาของเธอได้ ดังนี้ แล้วจึงดิเตียนต่าง ๆ นานา เมื่อสามีนั้นไม่เชื่อถ้อยคำของตน ในเวลาสามีไปภายนอก ก็เอาปอ ก้านปอ และฟอง ข้าวยาสูบ ไปเรียรายไว้ในที่นั้น ๆ สามีมาแล้วถามว่า นี้อะไรกัน ก็บอกว่า นี่เป็นกรรมของคนแก่ผู้บอดเหล่านี้ แก่ทั้ง ๒ เทียวกระทำเรือนทั่วทุกแห่งให้สกปรก ฯ ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับแก่ทั้ง ๒ นั้นได้ เมื่อหญิงนั้นบ่นพร่ำอยู่อย่างนั้น ฯ สัตว์ผู้มีบาปมีบาปใหญ่ไว้แล้วแม้เห็นปานนั้น ก็แตกกับมารดาบิดาได้ ฯ เขาพูดว่า เขาเถอะ ฉันจักรู้กรรมที่ควรกระทำแก่ท่านทั้ง ๒ ดังนี้แล้ว เชิญมารดาบิดาให้บริโภคนแล้วก็ชักชวนว่า ข้าแต่พ่อและแม่ พวกญาติในที่ชื่อนั้น หวัง

การมาของท่านทั้ง ๒ อยู่ ผมจักพาไปในที่นั้น ดังนี้แล้ว ให้ท่านทั้ง ๒ ขึ้นสู่ยานน้อยแล้วพาไปในเวลาถึงกลางดงลงว่า คุณพ่อขอรับ ขอพ่อจงถือเชือกไว้ โคทั้ง ๒ จักไปด้วยสัญญาแห่งปฏิภัก ในที่นี้มีพวกโจรชุมอยู่ ผมจะลงไป ดังนี้แล้ว มอบเชือกไว้ในมือของบิดาแล้วลงไปจึงได้เปลี่ยนเสียงให้เป็นเสียงพวกโจรชุมอยู่ ๕ มารดาบิดาได้ยินเสียงนั้น ด้วยสำคัญว่า พวกโจรชุมอยู่ จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย แม่และพ่อแก่แล้ว เจ้าจงรักษาเฉพาะตัวเจ้าเถิด ๕ เขากระทำเสียงดุจโจร ทูบตี มารดาบิดา แม้ผู้ร้องอยู่อย่างนั้นให้ตายแล้ว ทิ้งไว้ในดง แล้วกลับมา ๕

พระบรมศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของพระมหาโมคคัลลานะนั้น แล้วจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ กระทำกรรมประมาณเท่านี้ใหม่แล้วในนรกหลายแสนปี ด้วยวิบากที่ยังเหลือ จึงถูกทุบตีอย่างนั้นนั้นแล ละเอียดหมด ถึงมรณะ สิ้น ๑๐๐ อัดภาพ โมคคัลลานะ ได้มรณะอย่างนี้ ก็เหมาะสมแก่กรรมของตนเองแท้ พวกเดิยรติย์ ๕๐๐ กับโจร ๕๐๐ ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ประทุษร้าย ก็ได้มรณะที่เหมาะสมสำหรับของเขาเหมือนกัน ด้วยว่าบุคคลผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมถึงความพินาศฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการเป็นแท้ ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ผู้ใด ย่อมประทุษร้าย ในตัวท่าน ผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ผู้ไม่มี
 มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง
 พลันทีเดียวคือถึงเวทนากล้า ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความ
 สลายแห่งสรณะ ๑ อาพาธอันรุนแรง ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑
 ความขัดข้องแต่พระราชา ๑ การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรง ๑ ความ
 ย่อยยับแห่งเครื่องญาติ ๑ ความเสียหายแห่งโภคะทั้งหลาย ๑ อีก
 อย่างหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของเขา ผู้ที่มีปัญญาทรามนั้น
 เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงนรก ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อทณฺฑเตสุ ความว่า ในพระชินาสัพพทั้งหลาย ผู้เว้นจากอาชญา
 มีอาชญาทางกายเป็นอาทิ ๕ บทว่า อปฺปทฺถุเรสุ ความว่า ผู้ไม่มีความผิดในชนเหล่าอื่นหรือใน
 ตน ๕ บทว่า พระคาถาว่า ทสนฺหนํ อญฺจตรํ จานํ ความว่า ในเหตุแห่งทุกข์ ๑๐ อย่าง เหตุอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง ๕ บทว่า เวทณํ ได้แก่ เวทนากล้าอันต่างด้วยโรคมีโรคในศีรษะเป็นต้น ๕ บทว่า ชานี
 ได้แก่ ความเสื่อมทรัพย์ที่ได้โดยยาก ๕ บทว่า เกทณํ ได้แก่ ความสลายแห่งสรณะมีการตัดมือเป็น
 ต้น ๕ บทว่า ครุกํ ได้แก่ อาพาธหนักต่างโดยโรคมีโรคอัมพาตมีจักขุข้างเดียว เปลี้ย ง่อย และโรค
 เรือนเป็นต้น ๕ บทว่า จิตฺตฺกฺเขปํ ได้แก่ ความเป็นบ้า ๕ บทว่า อฺปสคฺคํ ได้แก่ ความขัดข้องแต่
 พระราชาเช่นว่าถอดยศลดตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้น ๕ บทว่า อพฺภกฺขานํ ความว่า ถูกกล่าวต่อ
 อย่างร้ายแรงเห็นปานนี้ว่า กรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น ที่ตนไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน และไม่เคยคิด
 ก็ดี กรรมคือการประทุษติดในพระราชานี้ก็ดี เจ้ากระทำแล้ว ๕ บทว่า พระคาถาว่า ปริกฺขยํ ว
 ภาตินํ ได้แก่ ความย่อยยับแห่งเครื่องญาติ ผู้สามารถเพื่ออันเป็นที่พำนักของตน ๕ บทว่า
 ปภฺงคฺคณํ คือ ความเสียหาย ได้แก่ ความผุพังไป ๕ ก็ข้าวเปลือกในเรือนของเขา ย่อมถึงความผุไป
 ทองคำก็ถึงความเปื้อนถ่านเพลิง แก้วมุกดาถึงความเปื้อนเมล็ดฝ้าย กหาปณะถึงความเปื้อนขี้

กระเบื้องเป็นต้น สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า กลายเป็นสัตว์ดาบอดเป็นต้น ๕ สองบทว่า อคฺติ ทหติ ความว่า ในปีหนึ่ง เมื่อไฟผลาญอย่างอื่นแม้ไม่มี ไฟคืออสนิบาต (สายฟ้า) ย่อมตกลงเผาผลาญ ๒-๓ ครั้ง หรือไฟป่าตั้งขึ้นตามธรรมชาติของมัน ย่อมไหม้เทียว ๕ บทว่า นิรยํ เป็นต้น ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ผู้นั้นย่อมเข้าถึงนรกก็เพื่อแสดงฐานะ อันการกบคฺคฺล (บุคคลผู้กระทำ) แม้ถึงฐานะ ๑๐ อย่างเหล่านี้โดยใดอย่างหนึ่ง ในปัจจุบันนี้แล้ว ก็พึงถึงในสัมปรายภพโดยอย่างเดียว ๕

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยมผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ๕ เรื่องพระมหาโมคคัลลานะนี้ จบแล้ว ๕ เรื่องนี้ท่านรวบรวมไว้ในทศนชาวรรคที่ ๑๐ แห่งธรรมบท ๕

๘. กล่าวด้วยการนิพพานของพระพักุลเถระ

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ ในสมัยหนึ่งท่านพระพักุลเถระอยู่ที่พระวิหารเวฬุวัน อันเป็นสถานที่พระราชทานเหยื่อแก่กระแต เขตกรุงราชคฤห์ ๕ ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่ออเจลกัสสปะ ผู้เป็นสหายเก่าของท่านพระพักุลเถระ ครั้นเป็นคฤหัสถ์ เข้าไปหาท่านพระพักุลเถระถึงที่อยู่ จึงได้ทักทายปราศรัยกับท่านพระพักุลเถระ ครั้นผ่านคำทักทายปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๕ พอนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวกับท่านพระพักุลเถระนั้นว่า ข้าแต่ท่านพระพักุลเถระ ท่านบวชมานานเท่าไรแล้ว ๕ ท่านพระพักุลเถระตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เราบวชมา ๘๐ พรรษาแล้ว ๕ อเจลกัสสปะ จึงถามว่า ข้าแต่ท่านพระพักุลเถระ ชั่วระยะเวลา ๘๐ ปีมานี้ ท่านเสพเมถุนธรรมกี่ครั้ง ๕ พระพักุลเถระ จึงตอบว่า ดูก่อนอเจลกัสสปะผู้มีอายุ ท่านไม่ควรถามเราอย่างนั้น ๕ แต่ควรจะถามเราอย่างนี้ว่า ก็ชั่วระยะเวลา ๘๐ ปีมานี้ กามสัญญาเคยเกิดขึ้นแก่ท่านกี่ครั้ง ๕ พระพักุลเถระ จึงตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดระยะเวลา ๘๐ พรรษา ไม่รู้สึกกามสัญญาที่เคยเกิดขึ้น ๕ อเจลกัสสปะ ถามว่า ข้อที่ท่านพระพักุลเถระ ไม่รู้สึกกามสัญญาเคยเกิดขึ้น ชั่วเวลาระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระพักุลเถระ ๕

พระพักุลเถระตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอด ๘๐ พรรษา เรา ไม่รู้สึกพยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา ที่เคยเกิดขึ้นแล้ว ๕ อเจลกัสสปะ จึงกล่าวว่า ข้อที่ท่านพระพักุลเถระ ไม่รู้สึกพยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา ที่เคยเกิดขึ้นชั่วระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระพักุลเถระ ๕

พระพักุลเถระจึงตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอด ๘๐ พรรษาเราไม่รู้สึกกามวิตกที่เคยเกิดขึ้น ๕ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระพักุลเถระ ไม่รู้สึกกามวิตก ที่เคยเกิดขึ้นชั่วระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระพักุลเถระ ๕ พระพักุลเถระจึงตอบว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดระยะเวลา ๘๐ พรรษา เรา ไม่รู้สึกพยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ที่เคยเกิดขึ้น ๕ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระพักุลเถระ ไม่รู้สึกวิหิงสาวิตกที่เคยเกิดขึ้นชั่วระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระพักุลเถระ ๕

พระפקกุละจึงตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดระยะเวลา ๘๐ พรรษา เราไม่รู้สึกริษยาชังชังใคร ๆ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระפקกุละ ไม่รู้สึกริษยาชังชังใคร ๆ ระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่าเป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระפקกุละ ๕ พระפקกุละจึงตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดระยะเวลา ๘๐ พรรษา ไม่รู้จักใช้ศาสตราตัดจิวร ไม่รู้จักใช้เข็มเย็บจิวร ไม่รู้จักใช้เครื่องย้อมจิวร ไม่รู้จักเย็บจิวร ในเสด็จ ไม่รู้จักจัดกระทำจิวรของเพื่อนภิกษุร่วมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกัน ไม่รู้สึกยินดีกนิมนต์ ไม่รู้สึกเคยเกิดจิตเห็นปานนี้ว่า ขอใคร ๆ ฟังนิมนต์เราเถิด ฯลฯ ไม่รู้จักนั่งในละแวกบ้าน ไม่รู้จักฉันอาหารในละแวกบ้าน ไม่รู้จักถือเอาานิมนต์ของมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ ไม่รู้จักแสดงธรรมแก่มาตุคามแม้ที่สุดคาถา ๔ บาท ไม่รู้จักเข้าไปสู่สำนักของภิกษุณี ไม่รู้จักแสดงธรรมแก่ภิกษุณี ไม่รู้จักแสดงธรรมแก่สิกขมานา ไม่รู้จักแสดงธรรมแก่สามเณรี ไม่รู้จักให้บรรพชา ไม่รู้จักให้อุปสมบท ไม่รู้จักให้นิสสัย ไม่รู้จักใช้สามเณรอุปัฏฐาก ไม่รู้จักอาบน้ำในเรือไฟ ไม่รู้จักใช้จรวดอาบน้ำ ไม่รู้จักยินดีการนวดพันตัวของเพื่อนภิกษุร่วมประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกัน ไม่รู้จักเคยเกิดอาพาธที่สุดแม้ชั่วขณะริตนมโคสำเร็จ ไม่รู้จักฉันยาที่สุดแม้ขึ้นสมอ ไม่รู้จักอิงพนัก ไม่รู้จักสำเร็จการนอน ๕ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระפקกุละ ไม่รู้จักสำเร็จการนอนชั่วระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระפקกุละ ๕

พระפקกุละจึงตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อเราบวชมาตลอดระยะเวลา ๘๐ พรรษา ไม่รู้จักจำพรรษาในเสนาสนะในละแวกบ้าน ๕ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระפקกุละ ไม่รู้จักจำพรรษาในเสนาสนะในละแวกบ้าน ชั่วระยะเวลา ๘๐ พรรษามานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระפקกุละ ๕ พระפקกุละจึงตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เราได้เป็นผู้ยังมีกิเลสต้องฉันบิณฑบาตของชาวแวนแคว้นเพียง ๗ วันเท่านั้น ต่อวันที่ ๘ พระอรหันต์ผลจึงเกิดขึ้น ๕ อเจลกัสสปะถามว่า ข้อที่ท่านพระפקกุละ ได้เป็นผู้ยังมีกิเลส ต้องฉันบิณฑบาตของชาวแวนแคว้นเพียง ๗ วันเท่านั้น ต่อวันที่ ๘ จึงเกิดพระอรหันต์ผลขึ้นนี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นธรรมไม่นำเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระפקกุละ ๕

อเจลกัสสปะถามว่า ข้าแต่ท่านพระפקกุละ ขอข้าพเจ้าฟังได้บรรพชาได้อุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้เถิด ๕ ปริพาชกชื่ออเจลกัสสปะ ได้บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้แล้วแล ๕ ก็ท่านพระอเจลกัสสปะอุปสมบทแล้วไม่นาน เป็นผู้ผู้เดียว หลีกออก เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว เป็นอยู่ ไม่นานเท่าไร ก็ได้เข้าถึงประโยชน์ที่กุลบุตรทั้งหลาย ผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการอันไม่มีประโยชน์อื่นยิ่งกว่า เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ กระทำให้แจ้งเพราะรู้อย่างด้วยตนเองในปัจจุบันอยู่ ได้รู้ด้วยปัญญาอันยิ่งว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรกระทำได้กระทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีแล้ว ๕ ก็แลท่านพระอเจลกัสสปะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งแล้ว ๕

ครั้นสมัยต่อมา ท่านพระפקกุละ ถีอูกดาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลัง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า นิมนต์ท่านผู้มีอายุออกมาเถิด ๆ วันนี้จักเป็นวันปรินิพพานของเรา ๕ ท่านพระกัสสปะกล่าวว่า ข้อที่ท่านพระפקกุละถีอูกดาลเข้าไปยังวิหารทุก ๆ หลังแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า นิมนต์ท่านผู้มีอายุ

ออกมาเกิด ๆ วนนี้ ๆ จักเป็นวันปรินิพพานของเรานี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่า เป็นกรรมไม่น่าเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ของท่านพระพักุลละ ฯ

ครั้งนั้นแลท่านพระพักุลละ นั้น ปรินิพพานแล้วในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ฯ ท่านพระกัสสปะกล่าวว่า ข้อที่ท่านพระพักุลละนั้น ปรินิพพานแล้วในท่ามกลางภิกษุสงฆ์นี้ พวกข้าพเจ้าจะทรงจำไว้ว่าเป็นกรรมไม่น่าเป็นไปได้น่าอัศจรรย์ ของท่านพระพักุลละ ฯ พักกุลสูตรที่ ๔ ท่านร้อยกรองไว้แล้วในตติยวรรค อุปริปันณาสกัณ ในที่สุดแห่งมัชฌิมนิกาย ฯ

พักกุลัตถะจรรย์พหุตสูตร มีบทเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พกุกุโล มีอธิบายว่า เปรียบเหมือนเมื่อควรจะกล่าวคำเป็นต้นว่า ทวาวิสติ ทวตฺติส คนทั้งหลายกลับกล่าวว่า พาวิสติ พตฺติส เป็นต้นฉันใด บทนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน คือเมื่อควรจะกล่าว ว่า ทวกุกุโล หรือ ทววกุกุโล กลับกล่าวว่า พกุกุโล ฯ ก็พระเถระนั้น ได้มีตระกูลถึง ๒ ตระกูล ฯ

เล่ากันว่า ท่านจตุตถะจากเทวโลกแล้วบังเกิดในตระกูลมหาเศรษฐี นครชื่อว่าโกสัมพี ฯ ในวันที่ ๕ พวกพี่เลี้ยงพาเด็กไปอาบน้ำดำเกล้า แล้วลงเล่นในแม่น้ำคงคา ฯ เมื่อพวกพี่เลี้ยงกำลังให้ทารกเล่นดำผุดดำว่ายอยู่ ปลาตัวหนึ่งเห็นทารกสำคัญว่า นี่เป็นอาหารของเรา จึงคาบเอาเด็กไป ฯ พวกพี่เลี้ยงต่างก็ทิ้งเด็กหนีไปแล้ว ฯ ปลากลืนเด็กแล้ว ฯ ธรรมดาสัตว์มีบุญไม่เดือดร้อน ฯ เขาได้เป็นเหมือนเข้าไปสู่อุ้งนอนแล้วกลับไป ฯ ด้วยเดชแห่งทารก ปลาที่มีสภาพเหมือนกลืนกระเบื้องที่ร้อนลงไป ถูกความร้อนแผดเผาอยู่ มีกำลังว่ายไปได้เพียง ๓๐ โยชน์แล้วเข้าไปติดชายของชาวประมงชาวเมืองพาราณสี ฯ ก็ธรรมดาปลาใหญ่ที่ติดชาย เมื่อถูกนำไปจึงจะตาย ฯ แต่ด้วยเดชแห่งทารก ปลาตัวนี้พอถูกเขานำออกจากชายก็ตายทันที ฯ และธรรมดาชาวประมง ได้ปลาตัวใหญ่ ๆ แล้วยอมผ่าออกแบ่งขาย ฯ แต่ด้วยอำนาจของเด็ก ชาวประมงยังไม่ผ่าปลานั้น จึงใช้คานหาบไปทั้งตัว ร้องประกาศไปทั่วเมืองว่า จะขายราคาหนึ่งพัน ฯ ใคร ๆ ก็ไม่ซื้อ ฯ ก็ในเมืองนั้นมีตระกูลเศรษฐี มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ไม่มีบุตรอยู่ตระกูลหนึ่ง ฯ ครั้นถึงประตูเรือนเศรษฐีนั้น พอเขาถูกถามว่า จะขายเท่าไร ก็กลับตอบว่า ขายหนึ่งกหาปณะ ฯ เขาให้เงินหนึ่งกหาปณะแล้วซื้อไว้ ฯ แม้ภริยาท่านเศรษฐีในวันอื่น ๆ จะไม่ชอบกระทำการปลา ฯ แต่ในวันนั้น วางปลาไว้บนเชิง แล้วลงมือผ่าเองนั่นเทียว ฯ ก็ธรรมดาปลาต้องผ่าที่ท้อง ฯ แต่นางผ่าข้างหลังเห็นทารกผิวดังทอง ในท้องปลาก็ตะโกนลั่นว่า เราได้บุตรในท้องปลาแล้วอุ้มเด็กตรงไปยังที่ใกล้สามี ฯ เศรษฐีจึงสั่งให้คนตีกลองประกาศข่าวไปทั่ว ในทันทีทันใดนั่นเอง แล้วอุ้มทารกตรงไปยังราชสำนักกราบทูลว่า ขอเดชะข้าพระองค์ได้ทารกในท้องปลา ข้าพระองค์จะทำประการใด ฯ พระราชาตรัสว่า ทารกที่อยู่ในท้องปลาได้โดยปลอดภัยได้นี้มีบุญ ท่านจงเลี้ยงไว้เถิด ฯ

ตระกูลนอกนี้ได้ทราบข่าวว่า ในพระนครพาราณสี ตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งได้ทารกในท้องปลา ฯ พวกเขาจึงได้พากันไปในเมืองนั้น ฯ ขณะนั้นมารดาของเด็กเห็นเขากำลังแต่งตัวเด็กแล้วให้เล่นอยู่ จึงตรงเข้าอุ้มด้วยคิดว่า เด็กคนนี้น่ารักจริงหนอ แล้วบอกเล่าความเป็นไปต่าง ๆ ฯ หญิงนอกนี้พูดว่า เด็กคนนี้เป็นลูกเรา ฯ หญิงนั้น ถามว่า ท่านได้มา ณ ที่ไหน ฯ หญิงนอกนี้จึงพูดว่า เราได้ในท้องปลา ฯ หญิงนั้นจึงพูดว่า เด็กคนนี้ไม่ใช่ลูกของท่านเป็นลูกของเรา ฯ หญิงนอกนี้ถามว่า ท่านได้ที่ไหน ฯ หญิงนั้นจึงกล่าวว่า เราอุ้มท้องเด็กคนนี้มาถึง ๑๐ เดือน ฯ คราวนั้นปลา

ได้กลืนกินเด็กที่พวกพี่เลี้ยงกำลังให้เล่นน้ำ ๕ หญิงนอกนี้จึงแจ้งว่า ลูกของท่านชะรอยปลาอื่นจะกลืนไป แต่เด็กคนนี้ข้าพเจ้าได้ในท้องปลา ๕ ทั้ง ๒ ฝ่ายจึงพากันไปยังราชสำนัก ๕ พระราชาตรัสว่า หญิงคนนี้ใคร ๆ ไม่สามารถจะปฏิเสธได้ว่า ไม่ใช่มารดา เพราะตั้งท้องมาถึง ๑๐ เดือน ๕ แม้พวกชาวประมงที่จับปลาได้ ก็กระทำการซื้อขายเป็นต้น เสร็จสิ้นไปแล้ว จึงหมดสิทธิ เพราะฉะนั้น แม้หญิงคนนี้ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ไม่ใช่มารดา เพราะได้เด็กในท้องปลา ๕ ขอทั้ง ๒ ฝ่ายจงเลี้ยงดูเด็กร่วมกันเถิด ๕ แม้ทั้ง ๒ ตระกูล ก็เลี้ยงดูเด็กร่วมกันแล้ว ๕ เมื่อเด็กเจริญวัยแล้ว ตระกูลทั้ง ๒ ก็ได้ให้เขาสร้างปราสาท ไว้ในพระนครทั้ง ๒ แล้ว ให้บำรุงบำเรอด้วยพวกหญิงพื่อนรำ ๕ เขาจะอยู่นครละ ๔ เดือน ๕ เมื่อเขาอยู่ในนครหนึ่งครบ ๔ เดือนแล้ว ทั้ง ๒ ตระกูลให้ช่างสร้างมณฑปไว้ในเรื่องที่ต่อขนานกันแล้ว ให้เขาอยู่ในเรือนั้น พร้อมด้วยหญิงพื่อนรำทั้งหลาย ๕ เขาเสวยสมบัติ เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง ๕ หญิงพื่อนรำชาวพระนครได้ไปส่งเขาถึงครึ่งทาง ๕ หญิงเหล่านั้นต้อนรับหอมล้อมแล้วนำเขาไปยังปราสาทของตน ๕ หญิงพื่อนรำชุดเก่าก็พากันกลับเมืองของตนเหมือนกัน ๕ เขาอยู่ในปราสาทนั้นตลอด ๔ เดือน แล้วเดินทางกลับไปยังอีกเมืองหนึ่งโดยทำนองนั้นแล ๕ เขาเสวยสมบัติอยู่อย่างนี้ครบ ๙๐ ปีบริบูรณ์ ๕

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปถึงพระนครพาราณสีแล้ว ๕ จึงฟังธรรมในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดศรัทธาบวชแล้ว ได้เป็นปุถุชนเพียง ๗ วันเท่านั้น ครั้นในวันที่ ๘ เขาได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ๕ ตระกูลทั้ง ๒ เนื่องจากท่านอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าพักุละ ๕

บทว่า ปุราณคิหิสหาโย แปลว่า เป็นสหายนกันมา ในเวลาเป็นคฤหัสถ์มาก่อน ๕ แม้บริพาชกชื่อว่าอเจลกัสสปะนี้ ก็มีอายุยืนเหมือนกัน เมื่อจะไปเยี่ยมพระเถระผู้บวชแล้ว ได้ไปในปีที่ ๙๐ ๕ บทว่า เมถุโน ธมฺโม ความว่า คนโง่ผู้อยู่ในพวกสมณะเปลือย ถามไปอย่างไร ๆ ไม่ได้ถามโดยใช้ถ้อยคำอิงอาศัยโองการทางพระศาสนา ๕ เขาตั้งอยู่ในนัยที่พระเถระให้แล้วในบัดนี้ จึงถามด้วยคำเป็นต้นว่า อิมะหิ ปน เต ๕ พระธรรมสังคาคหเถระทั้งหลายกำหนดบททั้งหลายมีอาทิว่า ยมฺปายสุมา ดังนี้ ตั้งไว้แล้วในวาระทั้งปวง ๕ ในวาระทั้งปวงนั้น สัญญาพองเกิดขึ้นแล้วเท่านั้น วิตกกิจะทำลายกรรมบถ เพราะฉะนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจะแยกจากกันทำไม กรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ล้วนกระทำการกรรมบถให้แตกทั้งนั้น ๕ บทว่า คหปติจิวโร ได้แก่ จิวรของภิกษุผู้อยู่จำพรรษา ๕ บทว่า สตุเถน ได้แก่ กรรมใด ๆ บทว่า สูจียา มือธิบายว่า เราไม่ระลึกถึงข้อที่จิวรจะต้องเย็บด้วยเข็ม ๕ บทว่า กจิเน จิวโร ได้แก่ กฐินจิวร ๕ กฐินจิวรมีคติดอย่างเดียวกับผ้าจำนำพรรษาเท่านั้น เพราะฉะนั้น ในกฐินจิวรนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สิพฺเพตา ๕ เป ๕ นากิขานามิ ๕ ถามว่า ก็เมื่อท่านพักุลเถระไม่ยินดีคหปติจิวร ไม่กระทำนวักรรมมีการตัดและการเย็บเป็นต้น ตลอดเวลาที่มีประมาณเท่านี้ จิวรจะเกิดแต่ที่ไหน ๕ ตอบว่า เกิดจากพระนครทั้ง ๒ ๕ เพราะว่า พระเถระมียศใหญ่ยิ่ง ๕ บุตรธิดาหลานเหลนของท่านให้คนกระทำจิวรด้วยผ้าสาฎกเนื้อละเอียดอ่อน ให้ย้อมแล้วใส่ในผอบส่งไปถวาย ๕ ในเวลาที่พระเถระอาบน้ำ เขาจะวางไว้ที่ประตูห้องน้ำ ๕ พระเถระย้อมนุ่งและห่มจิวรเหล่านั้น ๕ ท่านก็ให้จิวรเก่าแก่บรรพชิตที่พบเจ้าทั้งหลาย ๕ พระเถระนุ่งห่มจิวรเหล่านั้นแล้ว ย่อมไม่กระทำนวักรรม ๕ กรรมคือการรวบรวม

อะไร ๆ ก็ไม่มี ๕ ท่านจะนั่งเข้าผลสมาบัติ ๕ เมื่อครบ ๔ เดือนไปแล้ว ขนก็หลุดลุ่ย ๕ คราวนั้น ลูก ๆ หลาน ๆ ก็ส่งจิวรไปถวายท่าน โดยท่านองนั้นเทียว ๕ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ท่านผลัดเปลี่ยนจิวรทุก ๆ ครั้งเดือน ๕ ก็ข้อที่พระเถระผู้มีบุญมาก มีอภิญญามาก บำเพ็ญบารมีมาถึงแสนกัปปี ผลัดเปลี่ยนจิวรทุก ๆ กึ่งเดือนนั้น เป็นสิ่งไม่น่าอัศจรรย์ ๕ พระนิโครธเถระผู้อยู่ประจำราชสำนักของพระเจ้าอโศกธรรมราช ยังเปลี่ยนจิวรถึงวันละ ๓ ครั้ง ๕ ก็เจ้าพนักงานจะวางไตรจิวรของท่านไว้บนคอกช้าง นำมาถวายแต่เช้าค่ำ พร้อมกับผอบใส่ของหอม ๕๐๐ ผอบ และดอกไม้ ๕๐๐ ดอก ๕ ถึงในเวลากลางวันและเวลาเย็นก็ปฏิบัติเช่นนั้น ๕ ได้ยินว่า พระราชาเมื่อให้ท่านเปลี่ยนผ้าวันละ ๓ ครั้ง ตรัสถามว่า พวกท่านนำจิวรไปถวายพระเถระแล้วหรือ พอทรงสดับว่านำไปถวายแล้ว พระเจ้าข้า จึงจะให้เปลี่ยน ๕ แม้พระเถระก็ไม่ผูกรวมเป็นทอเก็บไว้ ๕ แต่ได้ถวายแก่เพื่อนพรหมจรรย์ที่ท่านพบแล้ว ๕ ได้ยินว่า ในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น โดยมากได้ใช้ปัจจัยคือจิวรอันเป็นของพระนิโครธเถระทั้งนั้น ๕

ในบทว่า อโห วต ม โภจิ นิมนฺเตยฺย นี้ มีคำถามว่า ก็เพราะเหตุไร การไม่ให้จิตบังเกิดขึ้น จึงเป็นกรรมหนัก ๕ การละจิตที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นกรรมหนัก ๕ ตอบว่า ขึ้นชื่อว่าจิตเปลี่ยนแปลงได้เร็ว เพราะฉะนั้น การไม่ให้จิตเกิดขึ้น จึงเป็นของหนัก ๕ แม้ถึงการละจิตที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นของหนักเช่นเดียวกัน ๕ บทว่า อนฺตรขเร ความว่า ในมหาสกุททายิสฺสูร ตั้งแต่ธรณีประตูไปเรียกว่าเรือน ๕ ในที่นี้ ท่านประสงค์เอาตั้งแต่ที่เป็นที่ตกแห่งน้ำตกจากชายคา ๕ ถามว่า ก็ภิกษาเกิดขึ้นแล้วแก่ท่านได้แต่ที่ไหน ๕ ตอบว่า พระเถระคนรู้จักกันทั่ว ๒ พระนคร ๕ พอท่านมาถึงประตูเรือนเท่านั้น คนก็มารับบาตรใส่โภชนะอันมีรสเลิศต่าง ๆ ถวาย ๕ ท่านจะกลับแต่ที่ซึ่งท่านได้รับอาหารแล้ว ๕ แต่ที่สำหรับกระทำภารกิจของท่านได้มีประจำที่เดียว ๕ บทว่า อหุพฺยณฺชนโส ความว่า ได้ยินว่า พระเถระถือเอานิมิตในรูปแล้ว ไม่เคยมองดูมาตุคาม ๕ บทว่า มาตุคามสุส ธมฺมํ ความว่า การแสดงธรรมแก่มาตุคามด้วยวาจาเพียง ๕-๖ คำ ก็ควร ๕ การถูกถามปัญหาจะกล่าวคาถาแม้ตั้งพัน ก็สมควรโดยแท้ ๕ ก็พระเถระไม่เคยกระทำสิ่งที่เป็นกับปิยะให้เป็นอกัปปิยะ ๕ แท้จริงการกระทำเช่นนั้น โดยมากจะมีแก่ภิกษุผู้เข้าตระกูล ๕ บทว่า ภิกฺขุหฺนุสฺสยํ คือ สำนักของภิกษุณี ๕ ก็ผู้ที่จะเยี่ยมไข้จะไปสำนักของภิกษุณีนั้น ก็ควร ๕ ก็พระเถระไม่กระทำเฉพาะสิ่งที่เป็นกับปิยะ ๕ ในบททั้งปวงก็มีนัยนี้ ๕ บทว่า จุณฺเณน ได้แก่ จุณฺเณแห่งดอกคำฝอยเป็นต้น ๕ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คตฺตปฺริกฺกเม ได้แก่ ในการกระทำการนวดตัว ๕ บทว่า วิจาริตา คือ ให้ประกอบแล้ว ๕ บทว่า คทฺทุหนมตฺตํ ความว่า แม้ชั่วขณะจับนมโค แล้วรีดเอาน้ำนมเพียงหยดเดียว ๕

ก็เพราะเหตุอะไร พระเถระจึงไม่ได้อาพาธด้วยเหตุไร ๆ ๕ ได้ยินว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่าปทุมุตตระมีภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูปเป็นบริวาร เสด็จเที่ยวจาริกไปอยู่ ดันไม้ที่มีพิษในป่าหิมพานต์บานแล้ว ๕ แม้ภิกษุทั้งแสนก็ป่วยเป็นโรคเนื่องด้วยดอกหญ้าเป็นพิษ ๕ ในสมัยนั้น พระเถระเป็นดาบสผู้มีฤทธิ์ ๕ ท่านเหาะไปเห็นภิกษุสงฆ์ จึงลงมาถามถึงโรคแล้วนำไอศกามาจากป่าหิมพานต์จัดถวาย ๕ โรคก็สงบทันทีโดยเหตุเพียงสักว่ายากระทบเข้าเท่านั้น ๕ แม้ในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ท่านหยุดไถนาในวันแรกนา ให้สร้างโรงครัว

และวัจกุฎี จัดเกสัชชฎวายุภิกษุสงฆ์เป็นประจำ ด้วยกรรมนี้ท่านจึงเป็นผู้ปราศจากอาพาธ ฯ และ เพราะท่านถือการนั่งเป็นวัตรอย่างอุกฤษฏ์และการอยู่ป่าเป็นวัตรอย่างอุกฤษฏ์ ฉะนั้น ท่านจึง กล่าวคำมีอาทิว่า **นาภิขานามิ อปสฺสยิตา ฯ**

บพว่า **สรโณ** แปลว่า คนยังมีกิเลส ฯ บพว่า **อญฺญา อุทฺปาติ** ความว่า ไม่ควรพยากรณ์ พระอรหัตต์ก่อนอุปสัมบัน ฯ ถามว่า เพราะเหตุไร พระเถระจึงพยากรณ์ ฯ ตอบว่า พระเถระมิได้ กล่าวว่ เราเป็นพระอรหัตต์ ฯ แต่กล่าวว่า พระอรหัตต์ผล เกิดขึ้นแล้ว ฯ อีกประการหนึ่ง ปรากฏว่า พระเถระได้เป็นพระอรหัตต์แล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนี้ ฯ บพว่า **ปพฺพชฺช** ความว่า พระเถระไม่ได้ให้ปริพาชกชื่ออเจลกัสสปะ บรรพชาและอุปสมบทด้วยตนเอง ฯ แต่ให้ภิกษุเหล่าอื่น บวชให้โดยประการอย่างนี้ ฯ บพว่า **อปาปฺรณ** อาพาธ คือ ถือลูกตาล ฯ บพว่า **นิสินฺโนโก** **ว** **ปรินิพฺพายิ** ความว่า พระเถระดำริว่า แม้เรามีชีวิตอยู่ อย่าได้เป็นภาระแก่ภิกษุเหล่าอื่น สรีระของเราแม้ปรินิพานแล้ว อย่าให้ภิกษุสงฆ์ต้องเป็นกังวล เพราะเหตุนี้ จึงเข้าเตโชธาตุนิพานแล้ว ฯ เปลวไฟลุกขึ้นท่วมสรีระ ฯ ผิวหนังเนื้อและโลหิต ก็ถูกเผาไหม้สิ้นไป เหมือนเนยใสฉะนั้น ฯ ยังคงเหลืออยู่แต่ธาตุ ที่มีลักษณะดังดอกมะลิตูม ฯ คำที่เหลือในบททั้งปวงชัดแล้วทั้งนั้น ฯ ก็แลพระสูตรนี้ท่านสงเคราะห์เอาไว้ในทศยสังคหาวร ฯ

จบอรรถกถาพัทกฺกุสฺสุตรที่ ๔ ฯ

ท่านกล่าวว่า **ตสฺส** **หิ** เป็นต้น ก็เพื่อแสดงว่า ที่มีสมัญญาว่า พากุละ เพราะกระทำอาเทศ **พา** **อักษร** นี้เป็นสัญญาที่มีเนื้อความคล้ายตามกันของคำนั้นในคำว่า พักกุละนี้ เหมือนเมื่อควร กล่าวว่ **ทฺวตฺติส** ก็เรียกว่า **พาดฺติส** เพราะกระทำอาเทศ **ทฺวิ** **ศัพท** เป็น **พา** ฯ ข้อว่า **สีสิ** **นฺหาเปตฺวา** ได้แก่ อาบน้ำทั้งศีรษะในแม่น้ำมหาคงคาเพื่อเป็นมงคล ฯ ข้อว่า **นิมุชฺชนวเสน** ได้แก่ ด้วยสามารถด่าลงไปหน่อยหนึ่งนั้นเที่ยวในน้ำประมาธเข้า ฯ ข้อว่า **จทฺเทตฺวา** **ปลาต** ได้แก่ ผู้ถูกภัยคือความตายคุกคามเอาแล้ว ฯ ถูกประหารอยู่ก็ยอมตาย แต่ไม่ตายด้วยเหตุเพียง สักว่าเอาดาขายผูก ฯ ข้อว่า **ทารกสฺส** **เตเชน** ได้แก่ ด้วยเดชแห่งบุญของทารก ฯ (โดยปกติ ปลา) พอถูกเขานำออกไป (จากชาย) ก็ตายแล้ว คือ การกระทบสำหรับทารกพึงมีด้วยความ พยายามใด ความพยายามนั้น ไม่ได้กระทำเพื่อให้ทารกนั้นตาย ฯ ข้อว่า **มจฺฉ** ได้แก่ ปลา ฯ ข้อว่า **สกลเมว** ได้แก่ มีอวัยวะบริบูรณ์นั้นเที่ยว ฯ

ข้อว่า **น** **เกลายติ** ได้แก่ ย่อมสำคัญว่าเป็นเรา คือ ไม่สำคัญในสิ่งไร ๆ ฯ ผ่าอยู่โดยข้าง หลัง เพราะเดชแห่งบุญของทารก ฯ ข้อว่า **ทารก** **ลกติ** ได้แก่ ตีกลองร้องป่าวไปด้วยอำนาจแห่ง เสียงอันกึกก้อง ฯ บอกความไป คือ บอกว่าเป็นบุตรของตน ฯ อันใครไม่สามารถเพื่อกระทำให้หา มารดาไม่ได้ โดยว่าเป็นชนนี้เหตุตั้งไว้ด้วยท้อง ฯ ข้อว่า **มจฺฉ** **คณฺหฺนฺดาปี** ได้แก่ ชื่อปลาแล้ว ถือเอาอยู่ ฯ อหนึ่ง ถือเอาอยู่อย่างนั้น ชื่อว่าถือเอาทั้งหมดที่นับเนื่องอยู่ในนั้น เพราะเหตุนี้ท่านจึง กล่าวว่ ชื่อว่ากระทำวัตรผู้มีสิ่งของที่เป็นของชายเป็นต้นไว้ในภายนอกแล้ว ถือเอาอยู่ ย่อมไม่มี ฯ แม้ทารกนี้อันใคร ๆ ไม่สามารถเพื่อกระทำให้หามารดาไม่ได้ เพราะว่ายังมีเจ้าของ ฯ ทารกจึงเป็น

ทายาทของตระกูลแม่ทั้ง ๒ เพราะว่าเป็นบุตรของตระกูลทั้ง ๒ ๫

ข้อว่า อสีติเม ได้แก่ ในปีที่ ๘๐ โดยการเกิด ๫ ส่วนการถามว่า กามสัญญาเคยเกิดขึ้น เพื่อก้าวล่วง เพราะยังตัดกิเลสไม่ได้ด้วยเหตุเพียงสักว่าการบรรพชา เป็นคำถามที่ควรถาม ๫ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เอวญจ โข มํ อาวุโส กสุสฺส ปุจฺฉิตพฺพํ ๫

ข้อว่า นิยมเตจฺวา ได้แก่ กำหนดแล้วด้วยวาระที่เหลือ ในวาระนั้นๆ ๫ ข้อว่า กมฺมปฺเภทโก ได้แก่ เป็นเครื่องกระทำการมบถให้วิเศษ ๫ ในวิตถเหล่านั้น กามวิตถ ถึงการเคลื่อนไหว ย่อมชื่อว่าถึงความมบถ ในกายทวาร และจิตทวาร อันสหจรด้วยอภิขมฺมาอันเป็นไปแล้ว ด้วยสามารถน้อมภักษะของคนอื่นมาเพื่อตนในมโนทวาร ฉนฺได กามสัญญาที่ฉนฺได พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา และวิตถกสัญญาที่เช่นนั้น เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า อุกฺขมฺเปตฺตํ กมฺมปฺเภทกเมว ๫ เมื่อข้าพเจ้ากล่าวอยู่ว่า สัญญาเพียงสักว่าเกิดขึ้นแล้ว หมายถึงสัญญาที่ยังไม่ถึงความมบถ ท่านกล่าวหมายถึงว่า วิตถที่ยังไม่ถึงความมบถมีอยู่ แต่บทแห่งพระสูตรย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งสัญญาทั้ง ๒ เป็นคำอธิบายของพระเถระ ๫

บทว่า อายุหนกมฺม ได้แก่ กรรมอันตนพึงสังสม ๫ ข้อว่า โลมกิลิฏฺฐาณิ ได้แก่ ขนที่ไม่สะอาดแล้ว ความกึ่งว่า เปลือยนละอง ๫ จะป่วยกล่าวไปใยในโกคะทั้งหลาย การได้ลาภของบรรพชิตอื่น เว้นจากกรรมคือการสังสมโดยประการทั้งปวงเป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าเคยเห็น เคยฟังมาแล้ว ดูของพวกเทวดาชั้นสวรรค์ ในปรนิมมิตถภพ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อนจฺจริยญฺเจตฺตํ ๫ กรรมนั้นเป็นกรรมของพระเถระผู้เข้าถึงตระกูล ส่วนพระเถระแม่ในกาลบางคราว ก็ไม่ได้เป็นผู้เข้าไปถึงตระกูล ๫

ข้อว่า คทฺทฺหนมตฺตํ ได้แก่ ตลอดกาลเพียงสักว่ารัตนมโค ๫ เมื่อแสดงว่า ก็การรัตนมโค ท่านประสงค์เอา ณ ที่นี้ จึงกล่าวว่า คาวี ๫ เปฯ กาลมตฺตมฺปิ ๫ ข้อว่า นิพฺพฺนฺธิ ได้แก่ ตั้งไว้ให้เป็นสิ่งที่พึงให้เป็นนิตย ๫

สังกิลฺลส ชื่อว่าเป็นสงคราม เพราะเป็นเช่นกับด้วยสงคราม เหตุไม่กระทำความเสียหายให้แก่บุคคลผู้มีกิเลส ๫ ก็ท่านกล่าวว่า อญฺญา อุตฺปาถิ เพราะเหตุนี้ จึงแสดงว่า ไม่ได้ปฏิญญาความเป็นพระอรหันต์แล้ว ๫ คำเช่นนั้นย่อมเป็นเหมือนการปฏิญยามิใช่หรือ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อปิจ เป็นตัน ๫ ที่ชื่อว่า อวาปฺรณฺฑิ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องปกปิดทวาร ๫

ท่านร้อยกรองไว้แล้ว ในสังคายนาครั้งที่ ๒ เพราะแสดงไว้ในภายหลัง แต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ ๫ คำที่เหลือมีเนื้อความพึงเข้าใจได้ง่ายนั้นเที่ยว ๫ วาจาเป็นเครื่องประกาศเนื้อความอันลึกลับ แห่งอรรถกถาพาทูลสูตร จบแล้ว ๫ พักกฏีกา ๫

ข้อว่า สาโณ ได้แก่ คนมีกิเลสเป็นหนี้ ๫ ย่อมบริโภคก่อนข้าวของชาวแวนแคว้น คือ ฉนฺตสิ่งของที่เขapingถวายด้วยศรัทธา ๫ พระเถระกระทำการบริโภคอย่างปุถุชนเพื่ออันตนบริโภคแล้ว บริโภคโดยความเป็นหนี้ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ทานวิภูฏฺฐํทั้งหลายเป็นสิ่งที่เราไม่เห็นแล้ว ๫ จึงกล่าวว่า เมื่อบุคคลวิ่งชานไปอยู่ด้วยสงสาร ก็ชื่อที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นหนี้ ๫ ข้อว่า สาโณ ได้แก่ คนมีกิเลส ๫

ฎีกาพักกฺลเถระในอุปริบัณณาสกฺกจบแล้ว

๙. กล่าวว่าการนิพพานของพระพาทิยะทวารุจิยะเถระ

อันข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนี้ ในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่เขตเมืองสาวัตถี ในอารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี พระเชตวัน ฯ ในที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกเหล่าภิกษุทั้งหลายมาแล้วด้วยพระดำรัสว่า ภิกษโว ฯ ภิกษุเหล่านั้นฟังตอบพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำว่า ภาทนต์ ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำนี้ว่า ดูก่อนพาทิยะ บรรดาภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระสาวกของเรา ผู้ที่เป็นขิปปาภิญญา คือพระพาทิยะทวารุจิยะ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระดำรัสนี้ว่า ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้ที่มีใจเป็นของคนยินดีเฉพาะแล้วซึ่งภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ

พาทิยะสูตรที่ ๘ ในตติยวรรค ในเถรปาฬิ ในเอกนิบาต อังคตตรนิกาย ฯ

ในพระสูตรที่ ๘ พิงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ด้วยบทว่า ขิปปาภิญญา พระองค์ย่อมทรงแสดงว่าพระทวารุจิยะ เป็นยอดของภิกษุสาวกผู้ตรัสรู้เร็ว ฯ จริงอยู่พระเถระนี้บรรลุพระอรหัตเมื่อจบพระธรรมเทศนาอย่างย่อ จึงไม่มีกิจที่จะบริกรรมมรรคผลทั้งหลาย ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงชื่อว่าเป็นยอดของภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา ด้านผู้ตรัสรู้เร็ว ฯ ผู้คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อท่านว่าพาทิยะ เพราะท่านเกิดในพาทิยรัฐ ฯ ต่อมาภายหลังท่านนั่งผ้ากระทำด้วยไม้ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าทวารุจิยะ ฯ ในปัญหากรรมของท่าน มีเรื่องเล่าตามลำดับ ดังนี้ ฯ

แท้จริง แม้ท่านพาทิยะทวารุจิยะนี้ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เกิดในเรือนสกุลในกรุงหงสวดี กำลังฟังธรรมของพระทศพลอยู่ เห็นพระบรมศาสดาทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้ตรัสรู้เร็ว จึงกระทำอธิการกรรมให้ยิ่งยวดขึ้นไป ปรรณาดำแหน่งนั้น กระทำกุศลกรรมจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเหล่าเทวดาและมนุษย์ เวลาศาสนาของพระกัสสปทศพลเสื่อมลง ก็กระทำสมณธรรมร่วมกับเหล่าภิกษุ ที่กล่าวไว้แต่ก่อนแล้ว เป็นผู้มึศีลบริบูรณ์ สิ้นชีพแล้วก็บังเกิดในเทวโลก ฯ ท่านอยู่ในเทวโลกสิ้นพุทธานดรหนึ่ง ในพุทธานดรนั้นก็บังเกิดในเรือนสกุลในพาทิยรัฐ เจริญวัยแล้วก็ครองเรือน ดำริว่า เราจะทำการค้าขาย จึงขึ้นเรือที่จะพาไปสุวรรณภูมิ ฯ เรือยังไม่ทันไปถึงถิ่นที่ปรารณา ก็อับปางกลางสมุทร ฯ มหาชนก็กลายเป็นเหยื่อของเต่าและปลา ฯ ส่วนท่านพาทิยะผู้นี้ก็เกาะขอนไม้ขอนหนึ่งไว้ ในวันที่ ๗ ไปขึ้นท่าเรือชื่อว่าสุปารกะ จึงได้รู้ว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ คิดว่า การจะเข้าไปหามนุษย์โดยแบบไม่มีผ้าติดตัว ไม่สมควร จึงยึดเอาสาหร่ายที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ไม่ไกลเอามาพันตัวแล้วถือเอาภาชนะใบหนึ่งที่ตกอยู่แถว ๆ เทวสถานแห่งหนึ่งเข้าไปขออาหาร ฯ ผู้คนทั้งหลายเห็นเขาแล้วพากันคิดว่า ถ้าในโลกนี้ยังมีพระอรหันต์อยู่จริง พึงมีด้วยวิธีอย่างนี้ พระผู้เป็นเจ้าไม่รับผ้า เพราะถืออย่างอุกฤษฏ์หรือหนอ หรือจะพึงรับผ้าที่เขาให้ ดังนี้จึงทดลองให้ผ้าทั้งหลายจากทิศต่าง ๆ ฯ เขาคิดว่า ถ้าไม่มาโดยแนวนี้ คนเหล่านี้ก็ไม่พึงเลื่อมใสเรา จำเราจะพูดอย่างใดอย่างหนึ่งหลอกลวงคนเหล่านี้ กระทำอุบายเลี้ยงชีพก็สมควร จึงไม่ยอมรับผ้าทั้งหลาย ฯ พวกผู้คนที่เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงกระทำมหาสักการะ ฯ แม้เขาจะกินอาหารก็ไปเทวสถานในที่ที่ไม่ไกล ฯ มหาชนก็เดินไปกับเขา ช่วยกันบำเพ็ญทานบำรุงเทวสถาน ฯ เขาคิดว่า คนเหล่านี้เลื่อมใสในเหตุ

เพียงการนุ่งสาหร่ายของเรากระทำสักการะอย่างนี้อยู่ เราจะเป็นผู้ประพาศอย่างอุกฤษฏ์ขึ้นไป ก็ควรแก่คนเหล่านี้ ดังนี้แล้ว ก็ถือแผ่นกระดานไม้ที่เบา ๆ ถากเสีย คลุมเปลือกไม้ กระทำเป็น ผ้านุ่งห่มเลี้ยงชีวิตอยู่ ฯ

ครั้งนั้น บรรดาชน ๗ คนที่กระทำสมณธรรมอยู่ ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ชนคนหนึ่งเป็นภิกษุบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส สำนวจดูสมบัติพรหมของตน ระลึกถึง สถานที่ชน ๗ คนมา ก็เห็นสถานที่ชน ๗ คนขึ้นภูเขาแล้วกระทำสมณธรรม ระลึกถึงสถานที่ชน ๖ คนที่เหลือไปบังเกิด ก็รู้ว่าคนหนึ่งปรินิพพานแล้ว อีก ๕ คนไปบังเกิดในเทวโลกชั้นกามาวจร ยังระลึกถึงชนทั้ง ๕ คน เป็นครั้งคราวอยู่ ฯ เมื่อระลึกว่า ในเวลานี้เขาอยู่ที่ไหนหนอ ก็เห็น ทารุจิริยะอาศัยท่าเรือชื่อว่าสุปปราระ เลี้ยงชีพด้วยการหลอกลวง จึงคิดว่า ฉิบหายแล้วหนอ ทารุจิริยะนี้โง่ กระทำสมณธรรมมาอยู่แต่กาลก่อน ไม่ยอมฉันบิณฑบาตที่แม้พระอรหันต์นำมา เพราะเป็นผู้ถือคติอุกฤษฏ์ยิ่งนัก มาบัดนี้ ไม่เป็นอรหันต์ก็บัญญัติว่าเป็นอรหันต์ เทียวลวงโลก เพราะเห็นแก่ท้อง ทั้งไม่รู้ว่าจะพระศพลบังเกิดแล้ว เราจะไป กระทำเขาให้สลดใจแล้วกระทำให้เขารู้ว่าพระศพลบังเกิดแล้ว ในทันใดนั่นเอง ก็ออกจากพรหมโลก ไปปรากฏตัวต่อหน้าทารุจิริยะ ต่อจากเวลาที่เที่ยงคืนที่ทำเรือสุปปราระ ฯ เขาเห็นแสงสว่างในที่อยู่ของตน จึงออกมายืนข้างนอก เห็นองค์มหาพรหมประคองอัญชลีประนมมือถามว่า พวกท่านเป็นใคร ฯ มหาพรหมตอบว่า เรา เป็นสหายเก่าของท่าน บรรลุอนาคตามิผลแล้วบังเกิดในพรหมโลก แต่ผู้เจริญที่สุด หัวหน้าของ พวกเราบรรลุพระอรหันต์ปรินิพพานแล้ว พวกท่าน ๕ คน บังเกิดในเทวโลก เรานั้นเห็นท่านเลี้ยง ชีพด้วยการหลอกลวงเขาในที่นี้ จึงมาเพื่อทรมาน แล้วจึงกล่าวเหตุนี้ว่า พาหิยะ ท่านยังไม่เป็น อรหันต์ ยังไม่ปฏิบัติถึงอรหัตตมรรค ท่านก็ไม่มีปฏิบัติที่จะเป็นอรหันต์หรือปฏิบัติถึง อรหัตตมรรค ฯ ลำดับนั้น มหาพรหมบอกเขาว่า พระบรมศาสดาอุบัติแล้ว และยังประทับอยู่ ณ กรุงสาวัตถี ท่านจงไปยังสำนักพระบรมศาสดา แล้วส่งเขาไป ตนเองก็กลับพรหมโลก ฯ

แม้ทารุจิริยะถูกมหาพรหมกระทำให้สลดใจแล้ว ก็คิดว่า เราจักแสวงหาทางเพื่อความหลุด พัน จึงออกเดินทางชั่วระยะ ๑๒๐ โยชน์ โดยพักคืนเดียว ประจวบกับเวลาพระบรมศาสดาเสด็จ เข้าไปบิณฑบาตในละแวกบ้าน หมอบลงแทบพระบาทของพระบรมศาสดา ทูลอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง ว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดข้าพระบาทเถิด พระเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดจงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด ขอองค์พระสุคตเจ้า โปรดทรงแสดงธรรมโปรดข้าพระบาท เถิด พระเจ้าข้า ฯ พระบรมศาสดาทรงทราบว่ ญาณของพาหิยะแก่กล้าแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ จึงทรงสอนด้วยพระโอวาทนี้ว่า เพราะเหตุนี้แล พาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า รูปที่เห็นแล้ว จักเป็นเพียงเห็นแล้ว ดังนี้ เป็นต้น ฯ เมื่อจบเทศนา แม้พาหิยะนั้น ทั้งที่อยู่ระหว่างถนน ส่งญาณไป ตามกระแสพระธรรมเทศนา ก็บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ฯ พาหิยะนั้นถึงที่สุด กิจของตนแล้ว ก็ทูลขอบรรพชากับพระผู้มีพระภาคเจ้า แสวงหาบาตรและจีวรอยู่ เพราะว่าบาตร และจีวรไม่ครบ กำลังตั้งขึ้นผ้าทั้งหลายจากกองขยะอยู่ ฯ ลำดับนั้น อมนุษย์ผู้มีเวรกันมาแต่ก่อน เข้าสิงร่างของแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งกระทำท่านให้เสียชีวิต ฯ พระบรมศาสดาเสด็จออกไปจากกรุง สาวัตถี ทอดพระเนตรเห็นพาหิยะล้มอยู่ที่กองขยะระหว่างทาง ตรัสบอกเหล่าภิกษุว่า ดูก่อนภิกษุ ทั้งหลาย พวกเธอจงช่วยกันยกร่างพาหิยะแล้วให้นำไปกระทำฌาปนกิจ โปรดให้สร้างเจดีย์ไว้

ณ ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ๕ จากนั้นเกิดพูดกันท่ามกลางหมู่สงฆ์ว่า พระตถาคตรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์
กระทำฌานปณิการ่างของพาทิยะเก็บพระธาตุมาแล้ว จึงโปรดให้สร้างเจดีย์ไว้ ภิกษุทั้งหลายเกิดจิต
คิดกันว่า พระพาทิยะนั้นกระทำให้มรรคอะไรหนอแลให้แจ้งแล้ว เขาเป็นสามเณรหรือหนอแลหรือ
ว่าเขาเป็นพระภิกษุ ๕ พระบรมศาสดาทรงปรารภถ้อยคำนั้น ให้เป็นอรรถอุปบัติเหตุ (เหตุให้เกิด
เรื่อง) แล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พาทิยะเป็นบัณฑิต ทรงขยายพระธรรมเทศนาไว้แล้วทรง
ประกาศว่า พาทิยะนั้นปรีนิพพานแล้ว ๕ เรื่องที่พูดกันนั้น เกิดขึ้นท่ามกลางหมู่สงฆ์อีกว่า
พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงธรรมมาก พาทิยะบรรลุพระอรหัต ๕ พระบรมศาสดาตรัสว่า นี่เรื่อง
อะไรกัน ๕ พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ธรรมน้อยหรือมาก ข้อนั้นไม่ใช่เหตุ ธรรมนั้นก็เหมือนยาแก้
คนไข้ที่ดื่มยาพิษ แล้วตรัสคาถาในพระธรรมบทว่า

**ถ้าคาถาถึงพันคาถา ที่ประกอบด้วยบทอันไม่เป็นประโยชน์ไซ้
ก็ประเสริฐสู่คาถาบทเดียวไม่ได้ ที่ฟังแล้ว สงบระงับได้ ๕**

ในเวลาจบเทศนา สัตว์ ๘๔,๐๐๐ ก็พากันดื่มน้ำอมฤต ๕ ก็แต่ว่า เรื่องของพระพาทิยะนี้
ไม่จำต้องกล่าวไว้พิสดาร เพราะมาในพระสูตรแล้ว ๕ แต่ต่อมาภายหลังพระบรมศาสดาประทับนั่ง
ท่ามกลางสงฆ์ทรงสถาปนาท่านพาทิยะเถระไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นยอดของภิกษุสาวกผู้ตรัส
รู้เร็วแล ๕ อรรถกถาอัฐมสูตร ๕

ฎีกาอัฐมสูตรนั้นว่า ข้อว่า เอกรัตติวาเสน คนุตวา ได้แก่ ไปแล้วด้วยอานุกาพแห่ง
เทวดา ๕ อาจารย์ทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า ด้วยอานุกาพแห่งพระพุทธเจ้า ๕ ก็ในขณะนั้น พระบรม
ศาสดาเสด็จเข้าไปยังเมืองสาวัตถีเพื่อบิณฑะแล้ว ๕ ทารุจิริยะจึงถามหมู่ภิกษุที่กำลังฉันจังหัน
จงกรมอยู่ ณ ที่แจ้ง เพื่อบรรเทาความเกียจคร้าน ทางกาย อันเกิดแต่เหตุแห่งอันบริโภคนกัทรใน
เวลาเช้า ด้วยคำว่า บัดนี้พระบรมศาสดาประทับแล้ว ณ ที่ไหน ๕ พวกพระภิกษุกล่าวว่าแล้ว
เข้าไปแล้วสู่เมืองสาวัตถีเพื่อบิณฑะ จึงถามภิกษุเหล่านั้นอีกว่า ก็ท่านเป็นผู้มาแล้วแต่ที่ไหน ๕
ภิกษุตอบแล้วว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มาแล้วแต่สุปปราระ ๕ จึงถามว่า ท่านออกไปแล้วในกาลไร ๕ ภิกษุ
จึงตอบว่า ออกไปแล้วในเวลาเย็น ในวันวานนี้ ๕ จึงถามว่า ท่านเป็นผู้มาแล้วแต่ที่ไกล ล้างเท้า
ก่อนแล้วจึงทาด้วยน้ำ จงพักสักหน่อยเถิด ในเวลามาแล้ว ก็จักเห็นพระบรมศาสดา ๕ เขาจึงกล่าว
แล้วอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าย่อมไม่รู้ว่าอันตรายแห่งชีวิต จะมีแก่พระบรมศาสดาหรือ
ว่าแก่ตนเอง เพราะผ้าเพียงผืนเดียว ข้าพเจ้าจึงไม่ยืมและไม่นั่งแล้ว ณ ที่ไหน ๕ เดินทางมาแล้ว
สิ้นระยะทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาแล้ว จักพัก ๕ เขาครีนกล่าวอย่างนี้
แล้ว คิดแล้วว่า เป็นผู้รีบเร่ง เข้าไปแล้วสู่เมืองสาวัตถี จึงพบพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จเที่ยวไปอยู่
เพื่อบิณฑะด้วยพุทธสิริที่ไม่มีอันเปรียบได้ นานแล้วหนอ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระโคตมข้าพเจ้า
พบแล้ว จำเดิมแต่กาลที่เห็นแล้ว เป็นผู้มึนสรวนอมลง ไปแล้ว ไหว้แล้วด้วยอันตั้งไว้เฉพาะแห่งองค์
ห้า (เบญจางคประดิษฐ์) ในระหว่างแห่งถนน จับแล้วที่ข้อเท้าอย่างแน่น กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ สิ่งใดพึงมีแก่ข้าพระองค์เพื่อประโยชน์และความสุข ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจง
แสดงธรรมนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด ขอองค์พระสุคตเจ้าจงแสดงธรรมนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด ๕ ครั้งนั้น
พระบรมศาสดาห้ามพระพาทิยะนั้นแล้ว ด้วยพระดำรัสว่า ดูก่อนพาทิยะ ไม่ใช่กาลแล เราเข้าไป

แล้วสู่ระหว่างแห่งเรือนเพื่อบิณฑกะก่อน ๕ พระพาหิยะครั้งฟังคำนั้นแล้ว กราบทูลว่า กพพิงการาหารที่ข้าพระองค์ท่องเที่ยวไปอยู่ในสงสารเป็นสิ่งที่ข้าพระองค์ไม่เคยได้แล้ว ข้าพระองค์ย่อมไม่รู้ว่าอันตรายแห่งชีวิตจะมีแก่พระองค์หรือว่าแก่ข้าพระองค์ ขอพระองค์โปรดจงแสดงธรรมเกิด ๕ พระบรมศาสดาตรัสห้ามแล้วแม้เป็นครั้งที่ ๒ ที่เดียว ๕ ได้ยินว่าความคิดอย่างนี้ได้มีแล้วแก่ท่านพระพาหิยะนั้นว่า จำเดิมแต่กาลที่พาหิยะนี้เห็นเราแล้ว สรรีระทั้งสี่เป็นอันปิดทวมทับแล้วจนหาระหว่างไม่ได้ ความเร็วแห่งปีติอันมีกำลัง ก็จักไม่อาจเพื่ออันแห่งเฉพาะเพราะฟังธรรมมัชฌัตตูปเพกขาจงด่ารงไว้ก่อน เพราะการเดินทางตลอด ๒๐ โยชน์ โดยราตรีเดียวนั้นเที่ยวแม้ความเร่าร้อนของเธอนั้น ก็มีกำลัง ความเร่าร้อนจงระงับไปก่อนเกิด ๕ เพราะเหตุนั้น ท่านพาหิยะแม้ถูกห้ามแล้วถึง ๒ ครั้ง ทูลขอแล้ว แม้ครั้งที่ ๓ ยืนแล้วในระหว่างแห่งหนทาง จึงทรงแสดงธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า เพราะเหตุนี้แล พาหิยะ เธอพึงศึกษาเพียงอย่างนี้ ในสิ่งอันตนเห็นแล้ว จักเป็นสิ่งที่เพียงสักว่าอันตนเห็นแล้ว ๕ ครั้นเมื่อแสดงย่อเนื้อความนี้เข้าแล้ว ท่านจึงกล่าวว่า สุตถาร ปิณฑาย ปวิภูฏั เป็นต้น ๕

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหุตรมเร ได้แก่ ในระหว่างแห่งถนน ๕ ข้อว่า อปริปุกุณฺโฬ ปตฺตจิวรี ปริเยสนฺโโต ได้แก่ ได้ยินว่า ชื่อว่าภิกษุรูปนั้นกระทำสมณธรรมอยู่ตลอด ๒๐,๐๐๐ ปีแล้วได้ปัจจัยมาเพื่อตนแล้ว ไม่เหลียวแลคนอื่น ไม่ได้กระทำการสงเคราะห์แก่ภิกษุแม้สักรูปเดียว ด้วยบาตรหรือว่าจีวร ด้วยอันคิดว่า เราจะใช้สอยเสียเองย่อมควร ๕ เพราะเหตุนี้ บาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยอิทธิฤทธิ์ ก็จักไม่เกิดขึ้นแก่ท่าน ครั้นรู้แล้ว ก็ไม่ได้ประทานบรรพชาโดยความเป็นเอหิภิกขุภาวะให้ ๕ ในขณะนั้นนั้นเที่ยว เมื่อทูลขอบรรพชาแล้ว เมื่อพระองค์ตรัสถามว่า บาตรและจีวรของเธอบริบูรณ์แล้วหรือ จึงกราบทูลว่า ยังไม่บริบูรณ์ จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปแสวงหาบาตรและจีวร ดังนี้ แล้วหลีกไปแล้ว ๕ เพราะเหตุนี้ เธอเมื่อแสวงหาบาตรและจีวร ก็เก็บเอาท่อนผ้าเก่าทั้งหลายมาจากกองหยากเหยื่อ ๕ คำว่า สหสฺสสมฺปิ เจ เป็นคำกำหนด ๕ ข้อว่า เอกสหสฺสสิ เทวสหสฺसानิ ความว่า ถ้าหากว่าจะมีคาถาอันถูกกำหนดแล้วด้วยพันพระคาถา และคาถาเหล่านั้นประกอบไปด้วยบทอันไม่มีประโยชน์ พรรณนาเรื่องอากาศที่ประกอบด้วยบทไม่มีประโยชน์ ประกอบด้วยบทประกาศเรื่องมีการพรรณนาเรื่องภูเขาเป็นต้น อันไม่มีประโยชน์ที่แสดงเรื่องที่ไม่ใช่พระนิพพาน ถึงจะมีอยู่มากเพียงใด ก็มีบาทอยู่มากเพียงนั้นเหมือนกัน ๕ ฎีกาอัฐมสูตร ๕

ญาติทั้งหลายที่ถูกความตายอันกระทำที่สุด บังคับและครอบงำเอาแล้ว ย่อมไม่มีเพื่อต้านทานแต่ความตาย ๕ เพราะเหตุไร ๕ เพราะความต้านทานในหมู่ญาติทั้งหลาย ไม่มีการรักษาแต่ความตาย ด้วยอำนาจแห่งญาติทั้งหลาย จะมีได้อย่างไร ๕ อธิบายว่า เพราะเหตุนี้ ท่านอย่าดูความตายอันไร้ประโยชน์ โดยนัยเป็นต้นว่า ปุจฉาจารย์ยังไม่ตาย บุตรทั้ง ๒ กระทำกาลแล้ว แต่จงดูปริเทวธรรมนั้นเที่ยวตามความเป็นจริง ๕ สองบทว่า โสตาปตฺติผล ปตฺติจิตตา ความว่า บรรลุแล้วโดยความเป็นไปแล้วตามอนุโลม กายธรรมตั้งอยู่แล้วในโสตาปัตติผลอันประดับแล้วด้วยนัยพินหนึ่ง ในเวลาเป็นที่จบลงแห่งเทศนา ๕ ถามว่า ก็ท่านรูปนี้ดำรงอยู่แล้วในโสตาปัตติผล ด้วยอำนาจธรรมเพียงสติปัญญาได้อย่างไร เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ยสมมา

ปน เป็นต้น ๕ ก็เว้นจากสัจจกัมมัญฐาน ๔ ประการ ในการถือเอาอริยมรรคของพระสาวกจะมีอยู่ ก็
 หามิได้ ๕ ก็คำว่า อิม คาลิ สุตฺวา นี้ท่านกล่าวไว้แล้ว เพราะท่านกล่าวไว้ก่อนแล้วในคาถาอันให้
 เป็นไปแล้ว ด้วยอำนาจตามความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ ๕ ความจริงคาถาเมื่อนั้นเป็นการผูก
 บริกรรมในนัยสัจจเทศนา ๕ แม้เพราะฟังกถาแห่งนิจจตาแล้วอย่างนี้ ก็ไม่มีจำเป็นต้องมีคำที่ต้อง
 กล่าวด้วยกถานอกนี้ ๕ คำว่า ภาวนา ได้แก่ ปัญญาภาวนา ๕ เพราะวา ปัญญาภาวนานั้นท่าน
 ประสงค์เอาแล้วในที่นี้ ๕ บทว่า ตสฺมา ได้แก่ เพราะการตามดูโดยอาการไม่เที่ยงเป็นต้นแห่งรูป
 เป็นต้น เป็นสติปัญฺญาภาวนา ฉะนั้น ๕ บทว่า เตปิ ได้แก่ สันตติมหาอำมาตย์และนางปฎาจารย์ ๕

ฎีกาอัญมสูตรนั้นว่า ข้อว่า มธฺรูกถาโต วีย ได้แก่ เหมือนภาวะหนักที่รู้กันแล้ว เป็นสิ่ง
 ไม่ควรแก่การงาน ๕ บทว่า ทิสาหิ ความว่า ท่านจึงกล่าวว่า แม้ทิศทั้งหลายก็ย่อมไม่มีคือย่อมไม่
 ปรากฏอย่างนี้ว่า นี้ชื่อว่าปรัตติมทิศ นี้ชื่อว่าทักขินทิศ ๕ บทว่า ธมฺมาปิ มํ น ปฏิภนฺนฺติ ความ
 ว่า ท่านย่อมกล่าวว่า แม้พระปริยัติธรรมก็ย่อมไม่ปรากฏแก่เรา สาธยายแล้วซึ่งสิ่งที่เรียนแล้ว
 สิ่งเหล่านั้นก็ย่อมไม่ปรากฏ ๕ เนื้อความในชั้นธรรม ๕

๑๐. กถาว่าด้วยการนิพพานของพระกุนทลตีสสะและพระพยัคฆเถระ

ขอความนอบน้อมจงมีแด่องค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ๕ ข้อว่า จญฺจลา วต สมฺปตฺติ คือ
 นิทานกถาของพระกุนทลตีสสะและพระพยัคฆเถระ ๕ ก็ท่านเหล่านี้ท่องเที่ยวไปอยู่ในเทวดาผู้มี
 กุศลมูลอันตนสั่งสมไว้แล้ว ในสำนักของพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย และในพวกมนุษย์ ใน
 ที่สุดปี พ.ศ. ๒๒๘ แห่งการปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าของพวกเรา เป็นผู้มิสหายอันตนไม่
 เห็นแล้ว ด้วยสามารถแห่งชื่อที่ตนได้แล้วว่า พระเจ้าธรรมมาโคกและเทวานัมปิยตีสสะ ในชมพูทวีป
 และในลังกาทวีปนี้ เป็นผู้เป็นอยู่ด้วยด้วยบุญ สั่งสมบุญอันยิ่งใหญ่อยู่ ๕ ฝ่ายพระเจ้าธรรมมาโคก
 ปรารถนาทายาททางธรรมในพระพุทธานุชาต ยังบุตรและธิดาให้บวชแล้ว กระทำพระศาสนาให้มี
 มณฑล ประดุจพระจันทร์ในท้องฟ้าให้ปรากฏชัดแล้ว ย่อมกระทำส่วนแห่งบุญ อื่น ๆ อีกเป็น
 อันมาก ๕

ก็ในกาลเป็นส่วนอื่นอีก พระเจ้าธรรมมาโคกเกิดประชวรโรคหนักแล้ว ลุกขึ้นจากที่ไหน
 ไม่ได้ ๕ พระเจ้าธรรมมาโคกนั้น ทรงพระประชวรเป็นนิตย์ กล่าวแล้วกับเจ้าหน้าที่ผู้รักษาเรือน
 คลังว่า พวกคุณจงไปเถิด จงไปสั่งบุคคลให้นำรัตนะมีทองคำเป็นต้น อุปกรณ์แห่งทานอื่น ๆ อันมี
 ประโยชน์อันละเอียดมีที่นอนทองคำเป็นต้นมาแล้วมากกระทำกองไว้ในที่นี้ เราจักให้ทาน ๕
 เจ้าหน้าที่ผู้รักษาเรือนคลัง ครั้นฟังคำนั้นแล้ว ร้องให้อยู่ กล่าวแล้วว่า ข้าแต่องค์พระมหากษัตริย์
 เรือนคลังและผ้าโกสยะ อื่น ๆ ทรัพย์ทั้งปวง อันพระองค์เก็บรักษาไว้ดีแล้ว ข้าแต่องค์ผู้สมมติเทพ
 ขอพระองค์จงรู้อย่างนี้เถิด ๕ พระราชาจึงตรัสว่า เรือนคลังและผ้าโกสยะก็มีอยู่ ทรัพย์ของเราที่
 ใครเก็บรักษาไว้ดีแล้วก็มีอยู่ เธออันเราถามแล้ว จงบอกเรื่องทั้งหมดนั้นแก่เรามาสิ เรือนคลังและ
 ผ้าโกสยะ ก็มีอยู่ ข้าแต่องค์ผู้สมมติเทพ ผู้ไว้สมรรถภาพ ทรัพย์ของพระองค์มีอยู่ เพราะเห็นทรัพย์
 นั้น พวกอำมาตย์เก็บรักษาไว้ดีแล้ว ๕ พระราชาตรัสถามพวกอำมาตย์ว่า นี่เป็นรัชสมบัติ
 ของใคร ๕ อำมาตย์กราบทูลแล้วว่า นี่เป็นสมบัติของพระองค์ ๕ ในกาลนั้นพระราชาจึงตรัสถามว่า

ถ้ารัชสมบัติของเรามีอยู่ เพราะเหตุไร เราจึงไม่ได้ (บำเพ็ญ) ทาน ๙ พวกอำมาตย์ได้เป็นผู้หนึ่งแล้ว ๙ ในกาลนั้น สมบัติเพียงเมล็ดมะขามป้อมเพื่อประโยชน์แก่พระโอสถ ในพระหัตถ์ของพระราชาก็มีอยู่ ๙ ในกาลนั้น พระราชาเป็นผู้ถึงความสลดพระทัยแล้ว มองดูสมบัตินั้นด้วยดำริว่า สมบัติไม่มั่นคงหนอ เปรียบเสมือนสายฟ้าอันแลบ นับว่ามีทรัพย์มากแต่ก็กลับมาเป็นของคนยากจนได้ ๙ ในกาลใด เราประสงค์จะให้ทรัพย์ของเราที่เราพึงให้ ก็ไม่มี ในกาลนั้น เราหมดบุญแล้ว อยู่ใกล้ปากพระยามัจจุเสียแล้ว ๙

ในกาลนั้น หมอยืนอยู่แล้วในที่ใกล้กราบทูลแล้วว่า น่าติเตียน ความเป็นพระราชาที่กำลังครอบครองอยู่ เป็นสภาพไม่เที่ยง มีปกติดำเนินไปเหมือนกับชีวหา น่าติเตียนจริง ชีวิตนั้นก็มียาอยู่น้อย เหมือนกับหยดน้ำที่อยู่บนปลายแห่งยอดหญ้าที่จะปล้นเหือดแห้งไป ฉะนั้น ๙ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ว่า

แม้พระเจ้าอโศกนั้น ผู้ทรงมีความสุขได้ครอบครองแผ่นดินสิ้น (ชมพูทวีป) สิ้นค่าใช้จ่ายพระราชทรัพย์ (วันละ) ๑๐๐ โกฎิ ในบั้นปลาย ได้ทรงครองราชย์ความเป็นใหญ่ ต่อมาขามป้อม ครึ่งผลเท่านั้น ด้วยทั้งเรือนร่างนั้นเทียว ครั้นบุญมาสิ้นไป พระองค์ก็ป่วยพระพักตร์ต่อมรณะ ถึงภาวะอันน่าเศร้าไปจะนี้ พระเจ้าอโศก ผู้เป็นใหญ่กว่านระ ในเพราะความมีทรัพย์มาก เป็นเจ้าแห่งราชาแห่งชมพูทวีปของท่านทั้งหลาย ๙

พระองค์ทรงประชวรเป็นนิตย์ หมดสิ้นความหวัง เสด็จสวรรคตไปด้วยอำนาจความโกรธ เป็นโอปปาติกะ ลอยไปอยู่ด้วยโทษหนึ่ง เป็นอชครเปรต (เปรตมีรูปร่างเหมือนงูใหญ่หรืองูเหลือม) ห้อยอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี กินปลาและเต่าเป็นอาหาร ๙ ในกาลนั้น พระมหามหินทเถระ บริโภคสุขในสมาบัติอยู่ ลุกแล้วจากที่ตรงนั้น ราพึงอยู่ว่า สุขของเราอันเช่นกับด้วยผลอันใครให้แล้วแก่เรา ได้รู้แล้วว่า พระเจ้าอโศกธรรมราชาเป็นผู้ให้ ๙ ท่านพระมหามหินทเถระ ครั้นครวญอยู่ว่า พระบิดาของเราอยู่ที่ไหน จึงได้เห็นประการอันแปลกที่บังเกิดขึ้นแล้วในภาวะคือความหาเหตุไม่ได้ (อเหตุกสัตว์) ๙ พระเถระเป็นผู้ถึงความสังเวชแล้ว เข้าไปหาพระราชพระองค์นั้น ได้สวดว่า ข้าแต่มหาราชา กรรมนี้เป็นกรรมที่ไม่สมควรแก่ท่าน ๙ พระเจ้าอโศกนั้นพอจำพระเถระรูปนั้นได้แล้ว ก็เกิดความเดือดร้อนมาแล้ว วางพระเศียรไว้บนหลังเท้าพระเถระ ร้องให้น้ำตานองแล้ว ๙ พระเถระจึงแสดงธรรมแก่พระบิดานั้น ให้สละและศีล ๕ ไปแล้วสู่อันเป็นของตนนั้นเทียว ๙ พระเจ้าอโศกนั้นเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีอาหารอันกำหนดได้แล้ว เสด็จสวรรคตแล้วในภายในสัปดาห์หนึ่ง บังเกิดเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มากในภพชื่อว่าดาวดึงส์ ๙ ท่านจึงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังสารวัฏฏ์ เป็่อนายอยู่ในชั้นและอายตนะ เทียวไปแล้วจากที่นั่นด้วยอำนาจการน้อมจิตไป ได้เป็นบุตรของเศรษฐีในเกาะสีหพ มีอายุได้ ๗ ขวบ จึงได้บรรพชา เจริญวิปัสสนาอยู่บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย ได้เป็นพระเถระพระนามว่ากุนทลตีสเถระ ๙

ฝ่ายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะกระทำบุญและทานแล้ว มาบังเกิดในภพชื่อว่าดาวดึงส์ ในกาลเป็นที่สิ้นสุดลงแห่งอายุ เคลื่อนจากที่นั้นแล้ว มาบังเกิดเป็นบุตรของเศรษฐี ในเกาะสีหพิอีก ๗ มีอายุได้ ๗ ขวบ มองเห็นโทษในฆราวาส ได้การบวชแล้ว จึงเจริญวิปัสสนา ต่อมาไม่นาน บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ได้เป็นพระเถระพระนามว่าพัยคฆเถระ ๗ แม้พระเถระนั้น ดำรงอยู่จนตราบเท่าอายุ ก็บอกพระไตรปิฎกแก่หมู่ภิกษุในโลหะปราสาทนั้นเทียว ๗ ในสมัยนั้น พระกุนทลติสสะเถระ จึงตระเตรียมสังฆารวไว้ในภูปาราม เข้าไปนิพพานบุรีแล้ว ครั้นเมื่อมหาชนสักการะบูชาอยู่ ยังสาธุการให้เป็นไปอยู่นั้นเทียว ร่างกายเหาะขึ้นไปแล้วสู้อากาศ มุ่งหน้าต่อไปยังโลหะปราสาทพร้อมด้วยโทษหนึ่ง ด้วยกำลังแห่งการอธิษฐานของพระเถระ ๗

ในกาลนั้น พระพัยคฆเถระบอกธรรมแก่พวกภิกษุอยู่ในโลหะปราสาท ฟังเสียงนั้นแล้ว จึงถามว่า นั่นเสียงอะไร ฟังแล้วว่า เป็นเสียงการปรินิพพานของพระกุนทลติสสะเถระ คิดแล้วว่า ในภพอดีตของเรา ท่านเป็นมิตรที่มั่นคงในกัลยาณกรรม ครั้นกระทำกาลแล้ว บัดนี้จึงมาทางอากาศ ใคร่ครวญอยู่ว่า ก็อายุสังขารของเราจักดำรงอยู่ได้นานเท่าไร รู้แล้วว่า ในวันนี้ที่นี้เทียว จะถึงความสิ้นไป จึงรีบด่วนลุกขึ้นจากอาสนะ กระทำผ้าอุตราสงค์ไว้บนไหล่ นั่งกระโหยง ประคองอัญชลี ยังภิกษุสงฆ์ให้รู้แล้ว จึงโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่า อปฺปมาโท อมตํ ปทํ เป็นต้น แล้วจึงโอวาทด้วยอำนาจกฎแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้นว่า อนิจฺจา วต สํขารา เป็นต้น เมื่อมหาชน พากันร้องให้ คร่ำครวญ ถึงความสังเวชอยู่ จึงเข้าไปในรางทองค่านั้น ตระเตรียมสังฆารแล้วจึงปรินิพพานแล้ว ๗ ท่านลงแล้วจากอากาศ ตั้งอยู่แล้วบนพื้นดินในรางทองคำของมหาชนนั้น ๗ พวกมหาชนครั้นบูชาพระสรีระของท่านนั้นแล้ว จึงให้ไหม้ไปด้วยสักการะอันใหญ่ ถือเอาพระธาตุแล้ว กระทำธาตุนิทาน (การบรรจุพระธาตุ) ไว้ในลังกาทวีป

เมื่อกองแห่งทรัพย์ในชีวิต ไม่มีสาระมุ่งไป บุคคลเมื่อมองเห็น อยู่โดยความเป็นอนิจจทุกข์ ฟังกระทำบุญ เมื่อมองเห็นโดย ความเป็นภัยในสังสารวัฏฏ์ และกระทำพระนิพพาน ให้มีพระ นิพพานเป็นอารมณ์ โดยเป็นที่รัก ย่อมกระทำกรรมที่เป็นบุญ เป็นต้นได้ ๗

ก็ในกาลใด พระเจ้าอโศกและพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ กระทำกรรมอันงามร่วมกันแล้ว นิพพาน บุคคลผู้เป็นบัณฑิต เมื่อพิจารณาเห็นเหตุเพียงสักว่าประโยชน์ ในกาลนั้น จึงไม่เว้นสหาย กระทำบุญกรรมอยู่ทุกเมื่อก็เหมือนกันนั้นเทียว ๗ นิทานกถาของพระราชามีผู้เป็นที่รักของพระเจ้าอโศกในสีหพิวัตถุ ๗

ฝ่ายสักทติสสะมหาราชาถามแล้วว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงบอกพระผู้เป็นเจ้าของที่โยมพึงไหว้ว ๗ ภิกษุจึงกล่าวว่า พระมังคลราสิกฎติสสะเถระ ๗ พระราชาได้เสด็จไปแล้วสิ้นระยะทางประมาณ ๕ โยชน์ ด้วยบริวารใหญ่ ๗ พระเถระจึงถามภิกษุว่า ตูก่อนท่านผู้มีอายุผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้มีศรัทธา เพราะเหตุอะไร ๗ พระราชาตรัสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านเป็นผู้มาแล้ว เพื่อเห็นพวกท่าน ๗ พระเถระคิดแล้วว่า ในเวลาที่เราเป็นคนแก่ การงานอะไรไม่มีในเมืองราชคฤห์ ๗ ท่านนอนแล้วบนเตียงในที่พักกลางวัน ก็ได้ขีดเขียนลงบนแผ่นดิน ๗ พระราชาจึงถามว่า พระเถระ

ไปแล้ว ณ ที่ไหน ฟังแล้วว่า ในที่פקกลางวัน ไปอยู่ในที่นั้น จึงเห็นพระเถระที่ชืดอยู่บนพื้นแผ่นดิน ๕ พระราชาจึงไหว้ด้วยอังก์กล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าการคะนองมือและเท้าของพระชินาสพ ย่อมไม่มี พระเถระนี้ จึงไม่ใช่พระชินาสพ ดังนี้แล้ว จึงกลับไป ๕ ภิกษุสงฆ์จึงกล่าวแก่พระเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่อพระราชาเห็นผู้มีประการอย่างนี้ เพราะเหตุไร จึงกระทำความเดือดร้อนได้ จึงกล่าวว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ การดูแลปราสาทของพระราชาไม่ใช่ภาระของพวกท่าน แต่เป็นภาระของพระเถระแก่ ในเวลาอันเป็นส่วนอื่นอีก ปรีนิพพานอยู่ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ จึงกล่าวกับหมู่แห่งภิกษุว่า พวกท่านจงลาดบัลลังก์แม้อื่นอีกอันหนึ่งแก่เราบนเรือนยอดเถิด ๕ ครั้นเมื่อบัลลังก์นั้นถูกลาดแล้ว พระเถระจึงอธิษฐานว่า ขอเรือนยอดนี้ จงอย่าตั้งในระหว่าง ขอให้ตั้งไว้บนพื้นดินในกาลที่ พระราชาเห็นแล้วนั้นเทียว ๕ เรือนยอดประมาณ ๕ โยชน์ ได้ไปแล้วทางอากาศ ๕ เหล่าต้นไม้ที่สามารถทรงธงไว้ในที่ประมาณ ๕ โยชน์ อันช่วยยกธงไว้ ได้มีแล้ว ๕ กอไม้แม้ทั้งปวงที่ว่างเปล่า ที่มุ่งหน้าต่อเรือนยอดได้ตั้งอยู่แล้ว ๕ พวกชนก็ส่งหนังสือไปถวายพระราชาว่า พระเถระปรีนิพพานแล้ว เรือนยอดย่อมมาทางอากาศ ๕ พระราชาก็ทรงเชื่อเรือนยอด ไปแล้วทางอากาศ กระทำอุปรากรมให้เป็นที่ประทักษิณแล้ว ได้ไปแล้วศิลาเจดีย์สถาน ๕ เจดีย์ก็เหาะขึ้นไปแล้วพร้อมกับด้วยวัตถุได้มาตั้งอยู่แล้วที่ยอดแห่งเรือนยอด ๕ สาธุการพันหนึ่งก็เป็นไปทั่วแล้ว ๕

ในขณะนั้น พระมหาพัยคฆเถระนั่งแล้วบนเรือนยอดอันถึงแล้วในโลหะปราสาท ฟังเสียงนั้นแล้ว จึงฟังตอบว่า นั้นมีเสียงเพราะเหตุอะไร กล่าวแล้วว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระมังคลราสีกฤษณทิสสเถระปรีนิพพานแล้ว เรือนยอดประมาณ ๕ โยชน์ มาแล้วทางอากาศ นั้นเป็นเสียงอันดีเทียว ณ ที่ตรงนั้น ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เพราะอาศัยผู้มีบุญ พวกเราจักได้สักการะ เพราะเหตุนั้นจึงมาแล้วทางอากาศ เข้าไปแล้วสู่เรือนยอดนั้น นั่งแล้วบนเตียงที่ ๒ ปรีนิพพานแล้ว ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ๕ พระราชาถือเอาของหอม ดอกไม้ เครื่องจรรย์แล้ว ไปแล้ว จึงยังเรือนยอดอันตั้งอยู่แล้วทางอากาศให้เต็มแล้ว ๕ ในขณะนั้น เรือนยอดตั้งลงแล้วตั้งอยู่แล้วบนแผ่นดิน ๕ พระราชายังบุคคลให้กระทำให้เสร็จกิจด้วยเครื่องบูชาและสักการะแล้ว จึงถือเอาธาตุแล้วได้ก้อพระเจดีย์แล้ว ๕

ข้อว่า ภูมิย์ เลขิ ลิกขนุโต อจฺฉิ ได้แก่ ชนจรรู้เราว่า บุคคลผู้นอนแล้วบนเตียง ลุกขึ้นแล้ว ชืดเส้นไว้บนแผ่นดินอยู่ เป็นผู้ไม่ใช่พระชินาสพ ดังนี้ ๕

บทว่า ธชปคฺคหิตา วา ได้แก่ มีธงอันยกขึ้นแล้ว ๕ บทว่า สีลาเจดีย์ภูฏานํ ได้แก่ ที่อันเป็นที่ตั้งแห่งพระเจดีย์อันกระทำแล้วด้วยศิลาในระหว่างอุปรากรมและมหาเจดีย์ ๕ เพราะอธิบายว่า พระเจดีย์ ฯลฯ ก็ได้ตั้งอยู่แล้ว เรือนยอดนั้นเป็นของพระสาวก ๕ ฎีกาดิกนิบาตอังคตฺตฺรณิกาย ๕

๑๑. กล่าวว่าการนิพพานของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ทรงยังธัมมจักรให้เป็นไปแล้วในอิสิปตนมิกทายวัน โดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง ยังพรหม ๑๘ โภกฺก ให้เต็มอมตธรรมแล้ว จึงเสด็จเข้าไปอาศัยอยู่ในเมืองพาราณสีนั้นเทียวตลอดพรรษา ๕ แต่ว่าตลอดพรรษาที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยในเมืองราชคฤห์ประทับอยู่แล้วในพระเวฬุวนมหาวิหาร แม้ตลอดพรรษาที่ ๓ ที่ ๔ ก็จำพรรษา ณ ที่

นั้นนั่นเอง ๗ พรรษาที่ ๕ ไม่เสด็จเข้าไปจำพรรษาเมืองเวสาลี แต่เสด็จจำพรรษาอยู่ในภูฏาคาร ศาลาป่ามทวัน ณ ที่นั้นนั้นเทียว เพื่ออนุเคราะห์แก่เวเนยชน ๗ ในปีนั้นนั้นเทียว พระเจ้าสุทโธทนมหาราชพระพุทธรูปบิดา ก็เกิดพระประชวรโรคอย่างรุนแรง ๗ ในคราวนั้นพระเจ้าศากยะทั้งหลาย เหล่านั้น และคณะค้ำหนักนางสนมมีพระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นหัวหน้า ก็ไม่อาจจะรับโรคนั้น ให้สงบลงได้ ๗ พระราชาผู้ทรงพระประชวรหนัก ถูกพยาธินักครอบงำแล้ว เป็นผู้มิพระสรีระผอมมาก นอนแล้วบนเตียงที่สวรรคต กลิ้งไปมาอยู่ทั้งตรัสว่า เป็นทุกข์หนอ เป็นทุกข์หนอ แล้วทรงระลึกว่า คงดีหนอ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุตรชายของเรามาแล้ว ณ ที่นี้ ลูบเวทนาอันหนัก ณ ที่นี้ได้ ทั้งนันทะและพระอานนท์ก็ลูบที่ข้างทั้ง ๒ ราหุลก็ลูบที่ปฤษฎางค์ของโยม เพราะเหตุนี้ พระราชาเมื่อระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่อย่างนี้ นอนแล้วบนเตียงเป็นที่สวรรคต ๗

ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกแล้วจากมหากรุณาสมาบัติ ในสมัยเป็นที่ขจัดความมืดอันมีกำลังแล้ว ทรงข้ามมหากรุณาสมาบัติญาณ ออกจากนั้นแล้วจึงแลดูเวเนยบุคคล ๗ ในกาลเป็นที่แลดูนั้นเทียว จึงเห็นการบ่นพร่ำด้วยพระกรุณาอย่างเหลือเกินของพระราชาผู้ทรงพระประชวรหนัก ที่นอนแล้วบนเตียงเป็นที่สวรรคต จึงทรงดำริแล้วว่า โอ้ พระบิดาของเรา ผู้เป็นมหาราช ทรงมีโรคร้ายแรง ย่อมปรารถนาการเสด็จมาของเรา บัดนี้ เป็นเวลาเสด็จไปของเรา ๗ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงดำริแล้ว เสด็จลุกออกจากสีหไสยาสน์ ทรงประคองพระสรีระอยู่ เทียวไปแล้วสู่เมืองเวสาลีเพื่อบิณฑะ พอกลับจากบิณฑะมาแล้ว จึงตรัสกับท่านพระอานนท์เถระว่า ดูก่อนอานนท์ มหาราชผู้ทรงเป็นพระบิดาของเรา ในวันนี้นั้นเทียวทรงมีโรคร้ายแรงย่อมปรารถนาการมาของเรา อานนท์ พวกเรามาไปกันเถอะ ในเวลานี้ พวกเราจักพบพระราชาพระองค์นั้น ขอให้เขจงช่วยบอกแก่หมู่พระภิกษุเถิด ๗ พระเถระรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงบอกแก่หมู่ภิกษุ ๗ ครั้งนั้น พระเถระมีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นต้น ถือเอาบาตรและจีวร ออกไปแล้วจากที่ของตน ๆ ๗ พระเถระบอกแล้วแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ๗ ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาอยู่ จึงตรัสอย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในวันนี้นั้นเทียว พระเจ้าสุทโธทนมหาราช เป็นผู้มิโรคอย่างร้ายแรง ย่อมปรารถนาการมาของเรา พวกเราจักไปเยี่ยมพระบิดานั้น นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ๗ ก็แล ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศให้ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นให้ทราบแล้วอย่างนี้ ก็เหาะขึ้นไปแล้วสู่อากาศพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เสด็จไปทางเมืองกบิลพัสดุ์ ขึ้นไปสู่ปราสาทแล้วจึงนั่งบนบัลลังก์อันยกขึ้นไว้แล้วสำหรับเตียงอันเป็นที่บรรทมของพระราชาผู้ทรงพระประชวรหนัก เห็นพระราชาผู้ทรงผอมยี่ง ทรงยังขมมสังเวชให้เกิดขึ้นแล้วจึงตรัสคำนั้นกับพระราชาว่า ยนต์อันมีจักร ๔ ทวาร ๘ พอเป็นไปได้ละหรือ ทุกขเวทนา ย่อมก้าวล่วง หรือว่าไม่ก้าวล่วงละหรือ ๗ พระราชา ครั้นทรงสดับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงมีพระเนตรทั้ง ๒ เต็มไปด้วยพระอัสสุชล มีพระกัณฐาเหือดแห้ง จึงตรัสคำนี้กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระลูกเจ้าผู้เจริญ ยนต์อันมีจักร ๔ ทวาร ๘ อันข้าพระองค์ไม่พอด ไม่พอนทนได้ ทุกขเวทนาอันแรงกล้าย่อมก้าวล่วงข้าพระองค์ ไม่มีที่จะก้าวกลับ ๗

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์อย่าทรงหนักพระทัยไป ดังนี้แล้ว จึงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาอันชนกับด้วยวงช้างชื่อว่าเอราวัณ อันอาศัยอยู่แล้วในภายในผ้าจีวร ออกมาอธิษฐานอยู่ว่า ถ้าว่า ใน ๔ อสังเขยยังด้วยกำไรแสนกับปี เราบ่าเพ็ญบารมี ๓๐ ถ้วนให้

บริบูรณ์แล้ว คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปารมัตถบารมี ๑๐ บำเพ็ญจริยา ๓ ให้บริบูรณ์แล้ว คือ โลกัตถจริยา ๑ ญัตตัตถจริยา ๑ พุทธจริยา ๑ สละแล้วซึ่งการสละครั้งยิ่งใหญ่ ๕ อย่างคือ การสละ ทรัพย์ ๑ การสละบุตร ๑ (การสละชีวิต ๑) การสละภริยา ๑ การสละอวัยวะ ๑ ด้วยสัจจะนี้ว่า พระพุทธเจ้า ทรงอุบัติแล้ว ขอให้สัญญาและเวทนาในพระเศียรจงสงบไป ด้วยเหตุเพียงสักว่าเอา พระหัตถ์เบื้องขวานี้ถูกต้อง ณ ที่สุดของพระบิดาของเราเกิด ดังนี้แล้ว จึงลูบพระเศียรของ พระราชา ๫ เวทนามนพระเศียรทั้งหมดของพระราชา ในที่สักว่าอันพระผู้มีพระภาคเจ้าวางไว้ แล้วที่พระหัตถ์เบื้องขวา ก็สงบระงับไป ๫ ต่อจากนั้น พระอานนท์ เป็นผู้ประสงคเพื่ออันกระทำสัจ จาธิฐานของตน จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วจึงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ เจริญ ถ้าว่าข้าพระองค์ ผู้อันพระองค์ให้ติดตามอยู่ เหมือนดังเงาของพระองค์ พระอานนท์อยู่ ณ ที่ใด พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระอานนท์ ก็อยู่ ณ ที่นั้น ด้วยสัจจะนี้ ขอเวทนาที่ พระพาหาเบื้องขวาจงสงบไป ด้วยเหตุเพียงสักว่ามือเบื้องขวาถูกต้องพระพาหาเบื้องขวาของ พระราชาเกิด ๫ พระเถระครั้นกระทำสัจจาธิฐานแล้ว จึงลูบพระพาหาเบื้องขวาของพระราชา อย่างนี้ ๫ เวทนาที่พระพาหาเบื้องขวาของพระราชา ก็สงบระงับไป ในขณะที่สักว่าอันพระเถระลูบ แล้วนั้นเทียว ๫ ต่อจากนั้น พระนันทะเป็นผู้ประสงค์ที่จะกระทำสัจจาธิฐาน ถวายบังคมพระผู้มี พระภาคเจ้าแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าว่าข้าพระองค์ ได้กระทำแล้วตามคำ ของพระองค์ ในพระชาติมิใช่บ่อยไซ้ ขอเวทนาที่พระพาหาเบื้องซ้ายจงสงบไป ด้วยเหตุเพียงสัก ว่ามือเบื้องขวาของเราถูกต้องพระพาหาเบื้องซ้ายของพระราชาเกิด พระเถระครั้นกระทำ สัจจาธิฐานแล้วอย่างนี้ จึงลูบที่พระพาหาเบื้องซ้ายของพระราชา ในขณะที่นั้นนั้นเทียว เวทนาที่ พระพาหาเบื้องซ้ายของพระราชา ก็สงบระงับไปแล้ว ๫ ต่อจากนั้น พระราหุลเป็นผู้ประสงค์เพื่ออัน กระทำ สัจจาธิฐาน ลุกแล้วจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลใด พระผู้มีพระภาคเจ้า ดำรงอยู่แล้วในความเป็นพระเวสสันดร ในกาลนั้น ข้าพระองค์เป็นบุตร ท่านทั้งหลายชื่อว่าเป็นทาสี ข้าพระองค์เป็นทานบารมีของพวก ท่าน เพื่อประโยชน์อันยิ่ง จึงให้ข้าพระองค์เป็นการบูชาเพื่อใคร ถ้าว่าเราได้โกธแล้วต่อพระองค์ แม้เหตุเพียงสักว่าไม่กำเร็บแล้ว ด้วยสัจจะนี้ขอโรคที่ข้างหลัง ในที่ที่ข้าพระองค์เอามือเบื้องขวาของ ข้าพระองค์ถูกต้องแล้วที่หลังของมหाराชเจ้า พระผู้เป็นเจ้าของเรา จงสงบไปเกิด ๫ ท่านครั้น อธิฐานแล้วอย่างนี้ จึงลูบที่หลังของพระราชา ๫ ในขณะที่นั้นนั้นเทียว เวทนาที่หลัง เวทนาที่พระ อูรุ เวทนาที่พระชานุ เวทนาที่พระบาท ของพระราชา ก็ย่อมสงบระงับไป ๫

ในกาลนั้น พระราชาเป็นผู้มีโรคไปปราศจากแล้ว ก็เกิดมีปีติและโสมนัส จึงเสด็จลุกออก แล้วจากที่เป็นที่บรรทม ถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว ๫ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เจ้าทรงเห็นพระราชาผู้มีเวทนาไปปราศแล้ว และรู้แล้วว่ามิใช่เวทนาอันเล็กน้อยเต็มที พิจารณาแล้วว่า น้าธรรมสังเวชนัก พระบิดาของเราเองพึงเสด็จสวรรคาลัยภายในสัปดาห์ อุปนิสัยเพียงสักว่าพระ อรหัต มีอยู่หรือหนอแล รู้แล้วว่ามิใช่อยู่ ดังนี้แล้ว จึงทรงแสดงธรรมตลอดราตรีทั้งปวงเทียว ๫ โดยอันล่วงไปแห่งวัน ๗ พระราชาตรัสกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ของค์ พระสุคตเจ้าโปรดโอวาทพร้าสอนโยมกับสิ่งที่จะพึงเป็นเพื่อประโยชน์สุข เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ ข้าพระองค์ด้วยเกิด ๫ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระดำรัสนั้นกับพระราชาว่า ชีวิตของ

มนุษย์น้อยนัก ดำรงอยู่พลันมีข้าก็เปลี่ยนไปเร็วเหมือนกับอาการคือสายฟ้าแลบ ภัยที่เจริญทั้งหมด ก็มีความแก่เป็นที่สุด สภาวะที่หาโรคมิได้ก็มีพยาธิเป็นที่สุด ชีวิตมีความเป็นความตายเป็นที่สุด สมบัติทั้งปวงมีความวิบัติเป็นที่สุด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงธรรมแก่พระราชาแล้ว อย่างนี้ ก็ทรงแสดงอริยสัจจ์ที่มีสัจจะ ๔ ประการเป็นยอด ด้วยประการดังกล่าว ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงธรรมแก่พระราชาแล้วอย่างนี้ เมื่อทรงเริ่มตั้งกถาอันแสดงเรื่องอนิจจาในวันที่ ๗ อีก จึงตรัสพระดำรัสนั้นกับพระราชาว่า

สังขารไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา
ครั้น เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น
เป็นสุข ฯ เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่าสังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง
เมื่อนั้น เขาย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นคือทางแห่งวิสุทธิ ฯ เมื่อใด
บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ เมื่อนั้น
เขาย่อมหน่ายในทุกข์ นั่นคือทางแห่งวิสุทธิ ฯ เมื่อใดบุคคลเห็น
ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้น เขาย่อมหน่าย
ในทุกข์ นั่นคือทางแห่งวิสุทธิ ฯ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่โดยมีเป็นต้นดังกล่าวมานี้ พระเจ้าสุทโธทนมหาราชจึงเจริญวิปัสสนาตามทำนองแห่งพระเทศนาเรื่องสัจจะ ๔ ประการ ได้เข้าไปเพ่งรูปราคะ อรูปราคะ มานะ และอุทฺธัจจะ แล้วจึงบรรลุความเป็นพระอรหันต์พร้อมกับด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย อันเป็นเครื่องกระทำการละอย่างไม่มีส่วนเหลือ ฯ ต่อจากนั้น พระราชา เกิดมีความโสมนัส ในอหัตตมรรคและอหัตตผล จึงตรัสพระดำรัสกับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์หลุดพ้นแล้วจากเครื่องผูกคือสงสารวัฏฏ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เห็นคุณวิเศษเพียงสักว่าพระนิพพานแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกอย่างหนึ่ง ชีวิตของข้าพระองค์เป็นอมตะกว่าในวันนี้นั้นทีเดียว ข้าพระองค์จักปรินิพพาน ฯ ครั้งนั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า พระองค์ย่อมสำคัญกาลเวลาหรือ ฯ พระราชาตรัสว่า ใช่แล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฯ พระเจ้าศากยทั้งหลายและกลุ่มดำหนิงนางสนมกำนัล มีพระนางมหาปชาบดีเป็นประมุขสหายผมแล้ว ดีที่ อกรองให้อยู่แล้ว ฯ ครั้งนั้น พระราชา จึงปลอบใจบุคคลเหล่านั้นทั้งปวงอยู่ จึงตรัสอย่างนี้ว่า พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญ นี่คือที่พึงแห่งพระธรรมของพระองค์คือ ความเป็นอนิจจา ความเป็นต่าง ๆ จากสิ่งที่น่าชอบใจทั้งปวง มีเกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว ก็ถึงความทำลายไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น ข้อนั้นจะหาได้แต่ที่ไหนกัน ฯ พระราชาครั้นปลอบใจบุคคลเหล่านั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ทรงเป็นองค์พระโลกนายกเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงอดโทษทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นเถิด ฯ พระราชาพระองค์นั้นครั้นทูลขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าอดโทษอย่างนี้แล้ว จึงประทับแล้วบนเตียงเป็นที่บรรทมแล้ว ปรินิพพาน ณ ที่นั้นนั้นทีเดียว ฯ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบที่พระราชาเสด็จปรินิพพานแล้ว จึงยังธัมมสังเวชให้เกิดขึ้นแล้ว ตรัสแล้วกับภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดู พระพุทธบิดผู้เป็นมหาราช

พระองค์ได้มรณธรรมนั้นนั่นเทียว พระองค์นั้นถึงความเป็นอนิจจาแล้ว จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวงเป็นผู้มีความตายเป็นที่สุดด้วยมรณธรรม ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เพราะเหตุนั้น พวกเธอจงอย่าพากันประมาทเถิด ฯ ในกาลนั้น พระนางมหาปชาบดี พระนางยโสธรา เจ้าศากยะ ทั้งหลาย กลุ่มนางตำหนักสนมกำนัลก็ต้อกร่ำครวญแล้วด้วยเสียงอันดัง ฯ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปลอบโยนชนเหล่านั้นด้วยธรรมกถา อันประกอบด้วยความเป็นใหญ่แห่งอนิจจลักษณะ จึงตรัสคำนี้กับพระมหากัสสปะว่า ดูก่อนกัสสปะ เราจะถวายพระเพลิงพระบิดาของเราผู้ที่กำลัง เสด็จไปอยู่ เธอจงรู้ภูมิประเทศเถิด ฯ พระเถระฟังตอบแล้วว่า ดิละ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อันหมู่ ภิกษุผู้ทรงองค์แห่งชุตงค์แวดล้อมแล้ว ไปแล้วผู้ที่ถวายพระเพลิงพระบรมราชสรีระ พร้อมกับด้วย พระเจ้าศากยะทั้งหลาย จึงแผ่นดินนั้นไว้เทียว และรับสั่งให้เชิงตะกอน ฯ

ในกาลนั้น เทวดาที่อยู่ในหมีนจักรวาล มหาพรหมมีพรหมชั้นสักกยามะ ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีเป็นประมุข ถือเอาเรือนยอด ๕๐๐ ยอด และวัตถุต่าง ๆ มีของทิพย์ แก่นจันทน์ และของหอมเป็นต้นมาแล้ว จึงกระทำเชิงตะกอนกับด้วยพระมหากัสสปะเถระ ฯ ครั้นเมื่อเชิงตะกอนสร้างเสร็จแล้ว พระมหากัสสปะมาแล้วอีก กราบทูลแล้วแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ยกพระเศียรขึ้นถวายแต่พระราชานองนั้นเทียว พระสารีบุตรเถระเอาน้ำรดอยู่ พอล้างแล้ว จึงยกขึ้นไปไว้ที่เตียงอันกระทำด้วยแก้วมณีแล้ว ให้ยกขึ้นไปไว้บนเสลี่ยงทองคำ อันขจิตด้วยเพดาน ฯ

ในกาลนั้น เจ้าศากยะทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว จึงสั่งให้ยกธงชัยและธงปฏัก ๗ ชั้น และจามรทั้งหลาย ขึ้นแล้ว จึงตีกลองน้อย ดนตรี อันเป็นทิพย์ เหมือนสังข์และบัณเฑาะว์ ตีกลองอยู่หน้าเตียงอันเป็นที่ประทับของพระราชาก็ไปสู่ป่าช้าด้วยเสลี่ยงทองคำ ฯ เทวดาและคันธรรพินในอากาศ ขับดนตรีทิพย์อยู่ กระทำพื้นอากาศให้ร่วมเป็นอันเดียวกันแล้ว จึงเข้าไปสู่ป่าช้าของพระราชานอง ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้า อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว ไปสู่ป่าช้าของพระราชานองแล้ว จึงยกพระเศียรขึ้นไปสู่เตียงอันเป็นที่ประทับบรมมขของพระราชานอง แล้วจึงยกกลงไปสู่เชิงตะกอน ฯ พระราชา ท้าวสักกเทวราชและเทวดณะทั้ง ๒ ฝ่าย และบุคคลอื่นที่แวดล้อมแล้ว กระทำประทักษิณเชิงตะกอนแล้ว จึงถือน้ำแก้วมณีโชติรส อันมีเดชมาก ได้เป็นผู้ประสงค์เพื่อยังเชิงตะกอนของพระราชานองให้ไหม้แล้ว ฯ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เทวราชา ข อท่านอย่าเพ็งยังเชิงตะกอนของพระบิดาของพระตถาคตเจ้าให้ไหม้ก่อน เราจักถวายพระเพลิงก่อน ดังนี้แล้ว จึงจับแก้วมณีจากมือสุขัมบดียังเชิงตะกอนให้ไหม้แล้ว ฯ ครั้งนั้น เทวดาทั้งหลายมีท้าวสักกเป็นต้น กระทำการถวายพระเพลิงแล้ว ฯ ครั้นเมื่อเชิงตะกอนของพระราชานองนั้น ถูกไฟไหม้อยู่ หมู่เจ้าศากยะทั้งหลายและคณะตำหนักแห่งนางสนมกำนัลทั้งหลาย มีพระนางมหาปชาบดีผู้เป็นหัวหน้า ก็กร่ำครวญแล้วด้วยเสียงอันใหญ่ ฯ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงปลอบโยนท่านเหล่านั้นทั้งหมดด้วย ธรรมีกถาอันประกอบด้วยหัวข้อแห่งอนิจจธรรม ฯ ในสมาคมนั้น จึงมีการรู้เฉพาะซึ่งกรรมแก่สัตว์จำนวน ๘๔,๐๐๐ บริษัท ฯ

ครั้นเมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว ครั้งนั้น พระญาติของพระบรมศาสดาทิ้ง

กรุงกบิลพัสดุ์ เมืองเทวทหนคร เมืองโกลิยนคร เมืองสักกร
นคร เมืองสุปวาसनคร เมืองเวรนคร สะเทือนไหวแล้ว ฯ

หม่อมมหานมีพระมหาษัตริย์เป็นต้น ในเมืองเหล่านั้น ฟังข่าวการสิ้นพระชนม์ของพระราชาก็ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ จึงเริ่มแล้วเพื่อกระทำความหายนุญกรรม เจาะจงแต่มหाराชเจ้า ฯ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าที่หมู่แห่งพระภิกษุนิมนต์แล้ว ก็เสด็จไปแล้ว ณ ที่นั้น ๆ ฉันทมหาหายนุญกรรมของมหานเหล่านั้นแล้ว กระทำอนุโมทนาอยู่ ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

พระราชามหากษัตริย์ มารดาบิดา พี่สาวน้องสาว พี่ชายน้องชาย พี่หญิงน้องหญิงและพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ก็มีความอาลัยในหมู่ท่าน ผู้ล่วงไปแล้วสู่ปรโลก ฯ มีความเศร้าโศกอาลัยด้วยไรที่พึงก็พากันกระทำความบุญบูชาคือทักษิณาทาน โดยสมควรแก่กำลังของตน อุทิศผลไปให้แก่ท่านผู้มีคุณ และหมู่ญาติมิตรทั้งปวง ผลแห่งทานก็จะบังเกิดสมบัติอันบริบูรณ์ แก่ผู้กระทำกาลกิริยาไปสู่ปรโลก เบื้องว่าบุตรและหลานผู้ใดยังมีชีวิตอยู่ มิได้กระทำการอุทิศไปให้แก่ญาติ และท่านผู้มีคุณดับสูญไปนั้น และบุตรหลานผู้นั้น ชื่อว่าเป็นคนนอกตัญญู ตั้งอยู่ในธรรมที่จะนำคดีไปบังเกิดในอบายภูมิ มีอาจจะจะพ้นจากทุกข์ได้สิ้นกาลนาน ฯ บุคคลที่ประกอบด้วยกตัญญู ครั้นทำลายเบญจขันธ์แล้ว ก็ไปสู่สุคติภพด้วยผลที่ตนตั้งอยู่ในกตัญญูธรรมสุจริตนั้น บุคคลที่เป็นบัณฑิต ประกอบด้วยพุทธิปัญญาพึงกระทำทานด้วยจิตอันเลื่อมใสแล้ว อุทิศธรรมบรรณาการสนองคุณไปให้แก่หมู่ญาติ และท่านผู้มีคุณ ก็เป็นบุญโกฏฐาสอันใหญ่ยิ่ง ฯ ก็การร้องไห้หรือว่าความเศร้าโศก และความคร่ำครวญอันใดอื่น สิ่งนั้นก็ไม่มีประโยชน์ เพื่อท่านผู้ละไปแล้ว ญาติทั้งหลายก็ย่อมดำรงอยู่อย่างนี้ ก็ทักษิณานี้แล ที่ท่านให้แล้ว ก็ตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จโดยฐานะ เพื่อประโยชน์ตลอดกาลนาน ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสแล้ว จึงฉันทมหาหายนุญกรรมของชนเหล่านั้น แล้วจึงตรัสอนุโมทนา เมื่อทรงกระทำการสงเคราะห์แก่พระญาติ ก็เสด็จไป ณ พระนิโครธาราม อันพระประยูรญาติทั้ง ๘๐ ทั้ง ๒ ฝ่ายแล้ว สร้างถวายเป็นมณฑปไว้สำหรับพระญาติ ฯ

ครั้งนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมีเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้ว ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับยืนแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ยืนแล้วแล ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้การออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าขอบใจ การออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วของมาตุคาม ฯ แม้ครั้งที่ ๒ พระ

นางมหาปชาบดีโคตมี ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้รับการออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าชอบใจการออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วของมาตุคาม ฯ แม้ครั้งที่ ๓ พระนางมหาปชาบดีโคตมีก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้รับการออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าชอบใจการออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย ที่ตถาคตประกาศแล้วของมาตุคาม ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามแล้ว ถึง ๓ ครั้ง ฯ ลำดับนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงพระดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว จึงเป็นผู้มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองหน้าด้วยน้ำตา ทรงกันแสงอยู่ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงกระทำการประทักษิณแล้วเสด็จหนีไป ฯ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ ตามพระประสงค์แล้ว เสด็จจาริกไปทางพระนครเวสาลี เมื่อเสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จไปถึงพระนครเวสาลี ฯ ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลाप้ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลี ฯ ครั้งนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงปลงพระเกศาแล้ว ทรงครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จไปทางพระนครเวสาลีพร้อมกับเจ้าหญิงศากิยะหลายพระองค์แล้ว เสด็จเข้าไปยังกุฎาคารศาลाप้ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลีโดยลำดับ ฯ ครั้งนั้นแล พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระตา ทรงกันแสงอยู่ได้ ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ฯ ท่านพระอานนท์ได้แลเห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำตา ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ครั้นเห็นแล้ว จึงกล่าวความข้อนี้กับพระนางว่า ดูก่อนพระนางโคตมี เพราะเหตุอะไรหนอ พระนางจึงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำตา ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ฯ พระนางมหาปชาบดีโคตมีตรัสตอบว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ผู้เจริญ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ฯ ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น โคตมี ขอเชิญพระนางรออยู่ที่นี้ก่อน ทราบเท่าที่อาตมภาพทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้าให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้ ฯ

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ ครั้นนั่งแล้วแล ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีนี้ ทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำตา ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนอาานนท์ อย่าเลย เธออย่าชอบใจให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ฯ

แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระอาานนท์ก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอาานนท์ อย่าเลย เธออย่าชอบใจให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ฯ แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอาานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอาานนท์ อย่าเลย เธออย่าชอบใจให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ฯ

ลำดับนั้น ท่านพระอาานนท์ได้มีความคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ฉะนั้น เราพึงทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้าให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วโดยปริยายแม้อื่น ฯ

ลำดับนั้น ท่านพระอาานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ควรจะกระทำให้แจ้งซึ่งโสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระเจ้าข้า ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอาานนท์ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ควรกระทำให้แจ้งแม้โสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผลอรหัตผลได้ ฯ

พระอาานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ามาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว กระทำให้แจ้งแม้โสตาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผลอรหัตผลได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงมีอุปการะมาก เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทะนุถนอมเลี้ยงดูให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดื่มน้ำนม ในเมื่อพระชนนีทิวคงคแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอประทานพระวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด ฯ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอาานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงรับครุธรรม ๘ ประการนั้นเที่ยวเป็นอุปสมบทของพระนาง คือ (๑) ภิกษุณีแม้อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี พึงกระทำการกราบไหว้ ลูกรับ กระทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ภิกษุแม้อุปสมบทในวันนั้น แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ฯ (๒) ภิกษุณีไม่พึงเข้าจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ฯ (๓) ภิกษุณีต้องแสวงหาภิกษุผู้ถามถึงการกระทำอุโบสถ และการเข้าไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ฯ (๔) ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ด้วยฐานะ ๓ ประการ คือ ด้วยได้เห็นได้ฟังและรังเกียจ แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชาไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ฯ (๕) ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้ว พึงประพฤตินานัตปักษ์หนึ่ง ในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย

แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ๕ (๖) ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เพื่อนางสิกขมานาผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการครบ ๒ ปี แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ๕ (๗) ภิกษุณีต้องไม่ด่า ไม่บริภาษภิกษุโดยปริยายใดๆ แม้ธรรมข้อนี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ๕ (๘) ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ ไม่ห้ามภิกษุว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณี แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชาไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอนานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม ๘ ประการนี้ได้ นั่นแลเป็นอุปสัมปทาของพระนาง ๕

ลำดับนั้นแล ท่านพระอนานนท์เรียนครุธรรม ๘ ประการนี้ ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเข้าไปหาพระนางมหาปชาบดีโคตมี แล้วกล่าวข้อความนี้กับพระนางว่า ดูก่อนพระนางโคตมี ถ้าแม้พระนางพึงยอมรับครุธรรม ๘ ประการได้นั้นแล เป็นอุปสัมปทาของพระนาง ก็แล พระเถระครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงบอกครุธรรม ๘ ประการตามทำนองที่ตนเรียนแล้วนั้นเที่ยวแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ๕ พระนางมหาปชาบดีโคตมีกล่าวว่า ข้าแต่ท่านพระอนานนท์ หญิงหรือชายแรกรุ่นหนุ่มสาวชอบประดับ ตกแต่ง อาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ได้พวงดอกกุบล พวงมะลิ หรือพวงลำดวนแล้ว เอามือทั้งสองประคองวางไว้บนศีรษะ ฉันทิด ฉันทิฉันทิก็ยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้ ไม่ก้าวล่วงตลอดชีวิต ฉันทันั้นเหมือนกัน ๕ ครั้งนั้นแล ท่านพระอนานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงยอมรับครุธรรม ๘ ประการ ไม่ก้าวล่วงจนตลอดชีวิต ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้พระราชทานการบรรพชาอุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการแล้ว ๕ การบรรพชาและการอุปสมบทของพระนางนั้นได้มีแล้ว ๕ จำเดิมแต่กาลนั้นมา คนที่ประพฤตินไปในตระกูลมีพระนางยโสธราเป็นหัวหน้า บวชแล้วในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๕

กถานี้เป็นพรรษาที่ ๕ จบแล้วด้วยชินนิทาน ๕

๑๒. กถาว่าด้วยการนิพพานของพระสามเณระ

พระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรชื่อว่าสาธุตรัสพระธรรมเทศนาว่า อิทิ ปุเร จิตตมจาริกิ เป็นต้น ๕

ได้ยินว่า สามเณรรูปนั้นได้เป็นบุตรน้อยคนเดียวของอุบาสิกาคณหนึ่ง ๕ ครั้งนั้น นางให้เธอบรรพชาในกาลที่เธอเป็นเด็กที่เดียว ๕ ตั้งแต่กาลที่บรรพชาแล้ว เธอได้เป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ๕ เธอกระทำวัตรแก่พระอาจารย์ พระอุปัชฌาย์ และพระอาคันตุกะทั้งหลายที่เดียว ๕ ตลอด ๘ วันของเดือน เธอลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เข้าไปตักน้ำไว้ในโรงน้ำ ปิดกวาดโรงเป็นที่พึงธรรม จุดประทีปให้สว่างแล้ว จึงประกาศการพึงธรรม ด้วยเสียงอันไพเราะ ๕ ภิกษุทั้งหลายทราบเรี่ยวแรงของเธอแล้ว ย่อมเชื่อเชียวว่า เธอจงกล่าวบทภาวะเกิด พ่อเณร ๕ เธอไม่กระอดเอื้อนไร ๆ ว่า ลมเสียดแทงหทัยของผม หรือโรคไอบีเยดเบียนกระผม ขึ้นสู่ธรรมาสน์ กล่าวบทภาวะเหมือนจะให้น้ำในอากาศตกลง เมื่อจะลง ย่อมกล่าวว่า ข้าพเจ้าให้ส่วนบุญ ในเพราะการกล่าวนี้แก่

มารดาและบิดาของข้าพเจ้า ๕ พวกมนุษย์หาทราบว่าเขาให้ส่วนบุญแก่มารดาและบิดาไม่ ๕ ก็มารดาของเธอบังเกิดเป็นยักษ์ฉินในอัทธภาพเป็นลำดับ ๕ นางมากับเทวดาทิ้งหลาย ฟังธรรมแล้ว จึงกล่าวว่า เราขออนุโมทนาส่วนบุญที่สามเณรให้แล้ว พ่อ ๕ ก็ธรรมดาภิกษุทั้งหลาย ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นที่รักของโลกพร้อมทั้งเทวโลก เพราะฉะนั้น พวกเทวดาที่มีความละเอียด มีความเคารพในสามเณร ย่อมสำคัญเธอเหมือนมหาพรหมและกองเพลิง ๕ และย่อมเห็นนางยักษ์ฉินนั้น เป็นที่น่าเคารพ เพราะการวะในสามเณร ในสมัยทั้งหลายมีสมัยฟังธรรมและสมัยที่ยักษ์ประชุมกัน เป็นต้น อพวกมนุษย์ย่อมให้อาสนะที่ดี น้ำที่ดี อาหารที่ดี แก่ นางยักษ์ฉินด้วยคิดว่า นางยักษ์ฉินตนนี้เป็นมารดาของสาธุสามเณร ๕ พวกยักษ์แม้ที่มีศักดิ์ใหญ่ เห็นนางยักษ์ฉินนั้นแล้ว ย่อมหลีกเลี่ยงให้ ย่อมลุกขึ้นจากอาสนะ ๕

ครั้งนั้น สามเณรนั้นถึงความเจริญ มีอินทรียักษ์แก่กล้า ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้นแล้ว ไม่สามารถจะบรรเทาความไม่ยินดียิ่งลงได้ ปล่อยผมและเล็บไว้ยาว มีฝ้านุ่งและผ้าห่มมอมแมม ไม่แจ้งแก่ใคร ๆ แล้วจึงหยิบบาตรจีวรขึ้น จึงได้ไปเรือนของมารดาลำพังคนเดียว ๕ อุบาสิกาเห็น บุตรแล้วไหว้ กล่าวว่ พ่อ ครั้งก่อน พ่อมาในที่นี้พร้อมกับพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ หรือพร้อมกับภิกษุหนุ่มและสามเณร เพราะเหตุไร ในวันนี้พ่อจึงมาคนเดียว ๕ เธอจึงแจ้งว่าตน กระสันแล้ว ๕ อุบาสิกามีศรัทธา แม้แสดงโทษในฆราวาสโดยประการต่าง ๆ ดักเตือนอยู่ ก็ไม่อาจ ให้เธอยินยอมได้ ก็ไม่เสือกใสไปเสีย ด้วยคิดว่า ถึงอย่างไร เธอพึงกำหนดได้แม้ตามธรรมดา ของตน กล่าวว่ พ่อ โปรดรออยู่จนกว่าฉันจะจัดยาคุณและภัตรเพื่อพ่อเสร็จ ฉันจักนำผ้าที่ขอบใจมา ถวายแก่พ่อผู้ดีมีคุณ กระทำภัตรกิจแล้ว แล้วได้ตกแต่งอาสนะถวาย ๕ สามเณรนั่งลงแล้ว ๕ อุบาสิกาจัดแจงยาคุณและของเคี้ยวเสร็จโดยครู่เดียวเท่านั้น ได้ถวายแล้ว ๕ ลำดับนั้น อุบาสิกา นั้น คิดว่ เราจักจัดแจงภัตร นั่งลงในที่ไม่ไกลแล้ว ชาวข้าวอยู่ ๕

ในสมัยนั้น นางยักษ์ฉินนั้นใคร่ครวญอยู่ว่ สามเณรอยู่ที่ไหนหนอแล เธอได้ศึกษาอาหาร หรือยังไม่ได้ ทราบว่ เธอ นั่งอยู่แล้วเพราะความเป็นผู้ประสงค์จะสึก จึงคิดว่ ก็เธออย่าฟังยังความ ละเอียดให้เกิดขึ้นแก่เราในระหว่างเทวดาทิ้งหลาย เราจะไป จักกระทำอันตรายในการสิกของ เธอ ดั่งนี้แล้ว จึงมาสิงในสระของสามเณรนั้น บิดคอให้ล้มลงเหนื่อแผ่นดิน ๕ เธอมีตาทั้ง ๒ เหลือก มีน้ำลายไหล ดิ้นรนอยู่แล้ว บนแผ่นดิน ๕ อุบาสิกาเห็นอาการอันแปลกของบุตรนั้น จึงรีบมาช้อน เอาบุตรมาให้นอนบนดัก ๕ ชาวบ้านทั้งหมดจึงมากระทำการเช่นสรวงมีการพลีกรรมเป็นต้น ๕ ส่วนอุบาสิกาคร่ำครวญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่

ชนเหล่าใดย่อมรักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ตลอดดิถีที่
๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักข์ และตลอดปาริหารียปักข์ประพฤติ
พรหมจรรย์อยู่ พวกยักษ์ย่อมไม่เล่นด้วย ชนเหล่านั้น ข้าพเจ้าได้
สดับคำของพระอรหันต์ทั้งหลายในวันนี้บัดนี้เองข้าพเจ้านั้นเห็น
อยู่พวกยักษ์ เล่นกับสาธุสามเณร ๕

นางยักษ์ณีฟังคำของอุบาสิกา จึงกล่าวว่า

พวกยักษ์ไม่เล่นกับพวกชนผู้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘
ตลอดดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักข์ และตลอดปาริหารย
ปักข์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ได้สดับคำของพระอรหันต์
ทั้งหลายดีแล้ว ๕

ดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า

ขอท่านจงบอกคำนี้ของพวกยักษ์ กับสามนุสามเณร ผู้รู้สึกตัวขึ้น
แล้วว่า ท่านอย่าได้กระทำบาปกรรม ในที่แจ้งหรือในที่ลับ หาก
ว่าท่านจักกระทำบาปกรรมก็ตาม กำลังกระทำอยู่ก็ตาม ท่าน
ถึงจะเหาะหนีไป ก็หามีการหลุดพ้นจากทุกข์ไม่ ๕

นางยักษ์ณีตนนั้นกล่าวว่า ความพินยอมไม่มีแก่ท่านผู้แม้กระทำบาปกรรมอย่างนี้แล้ว
เหาะหนีไปอยู่เหมือนนก ดังนี้แล้ว ก็ปล่อยสามเณรไป ๕ สามเณรนั้น ลืมตาขึ้นแล้ว จึงเห็นมารดา
กำลังสยายผม ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ และชาวบ้านทั้งสิ้นที่กำลังประชุมกันอยู่แล้ว จึงไม่ทราบว่าคุณ
ถูกยักษ์สิงแล้ว จึงนึกสงสัยขึ้นว่า เมื่อก่อนเรานั่งบนตั่ง มารดาของเราจึงนั่งซาวข้าว ณ ที่ไม่ไกล
แต่บัดนี้ เรานอนเหนือแผ่นดิน นี้อะไรกันหนอ นอนอยู่เที่ยว จึงกล่าวกับมารดาว่า

โยม ชนทั้งหลายย่อมร้องให้ถึงคนที่ตายไปแล้ว หรือยังเป็นอยู่
แต่ไม่ปรากฏ โยม โยม เห็นฉันซึ่งเป็นอยู่ ไฉน จึงร้องให้ถึงฉัน
เล่า โยม ๕

ครั้งนั้น มารดาเมื่อจะแสดงโทษในการมาเพื่อจะสักอีกของบุคคล ผู้ละวัดฤกามและกิเลส
กามบวชแล้ว แก่เธอ จึงกล่าวว่า

ลูก พ่อถูกชนทั้งหลายย่อมร้องให้ถึงคนที่ตายไปแล้วหรือยัง
เป็นอยู่ แต่ก็ไม่ปรากฏ ก็ผู้ใดละกามทั้งหลายได้แล้ว ยังจะเวียน
มาในกามนี้อีก ลูก ชนทั้งหลายย่อมร้องให้ถึงผู้นั้นบ้าง เพราะเขา
ถึงเป็นอยู่ต่อไป ก็เหมือนตายแล้ว ๕

ก็แลครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงโทษในการอยู่ครองเรือน กระทำให้เป็นเช่นกับ
เถาริ่งเที่ยว และได้เป็นเช่นกับเหว จึงกล่าวอีกว่า

พ่อ พ่อ ถูกยกขึ้นจากเถาริ่งแล้ว ยังปรารถนาจะตกลงสู่เถาริ่งอีก
พ่อ พ่อ ถูกยกขึ้นจากเหวแล้ว ยังปรารถนาจะตกลงไปสู่เหว ๕

ต่อมาเพื่อจะแสดงว่า ลูก ขอลูกจงมีความเจริญเถิด ก็ฉันจะปรับทุกข์แก่ใคร จะให้ใครช่วย
คิดเนื้อความนี้ว่า บุตรน้อยของเรานี้ อันเรานำออกให้บวชในพระพุทธศาสนา ประหนึ่งว่าสิ่งของที่
ถูกนำออกจากเรือนซึ่งกำลังถูกไฟไหม้แล้วยังปรารถนาเพื่อรุ่มร้อนในฆราวาสอีก ขอท่านทั้งหลาย
จงช่วยวิงวอน จงช่วยด้านทานแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด นางจึงกล่าวคาถานี้กับสามนุสามเณรนั้นว่า

ขอท่านทั้งหลายจงช่วยวิงวอน ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน พวก
ข้าพเจ้าจะปรับทุกข์แก่ใครเล่า ท่านเป็นประดุจสิ่งของที่เขานำ

ออกจากเรือนที่ถูกไฟไหม้แล้ว ยังปรารถนาจะถูกไฟไหม้อีกละ หรือ ๕

सानุสามเณรนั้น กำหนดได้ในเมื่อมารดา กล่าวอยู่ จึงกล่าวว่า ฉันไม่มีความต้องการด้วย
ความเป็นภคุหัสดี ๕ ครั้งนั้น มารดาของเธอกล่าวว่า ดีละ ลูกเอ๋ย พอใจแล้ว ให้บริโภคนกขนิษ
ประณีต แล้วจึงถามว่า ลูก ลูก มีกาลฝนเท่าไร พอทราบว่ามีกาลฝนครบแล้ว ก็จัดแจงไตรจีวร
ให้ ๕ เธอมีบาตรและจีวรครบแล้ว ได้อุปสมบทแล้ว ๕

ต่อมา พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงยังความอุทสาหะ ในการข่มจิตให้เกิดขึ้นแก่เธอ
ผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน จึงตรัสว่า ธรรมด่าว่าจิตนี้ เทียวจาริกไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดกาลนาน
ชื่อว่าความสวัสดี ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่ข่มจิตนั้นลงไปได้ เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรกระทำความ
เพียรในการข่มจิต เหมือนนายหัตถาจารย์กระทำความพยายามในการข่มช้างตัวดกมันด้วยขอ
ฉะนั้น แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

เมื่อก่อน จิตนี้ได้เทียวจาริกไปตามอาการที่ปรารถนา ตาม
อารมณ์ที่ใคร่ ตามความสบาย วันนี้เราจักข่มมันด้วย ด้วยโยนิโส
มนสิการ ๕ ประหนึ่งนายความข่มช้างตัวที่ซบมัน ฉะนั้น ๕

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า ก่อนแต่นี้ ชื่อว่าจิตนี้เทียวจาริกไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูป
เป็นต้น ตลอดกาลนาน ชื่อว่าตามอาการที่ปรารถนา ด้วยสามารถแห่งอาการแห่งกิเลสทั้งหลายมี
ราคะเป็นต้น อันเป็นเหตุปรารถนา ชื่อว่าไปตามอารมณ์เป็นที่ใคร่ ด้วยสามารถแห่งอารมณ์เป็นที่
เกิดความใคร่แห่งจิตนั้นนั้นเทียว ชื่อว่าตามความสบาย เพราะเมื่อมันเทียวด้วยอาการใด ความสุข
จึงมี ก็เทียวไปด้วยอาการนั้นนั้นเทียว วันนี้เราจักข่มจิตด้วยโยนิโสมนสิการ คือจักไม่ยอมให้มัน
ก้าวล่วงได้ เหมือนบุรุษผู้กุมขมิ้น (ในมือ) ผู้ฉลาด คือหัตถาจารย์ ข่มช้างดกมันคือข่มมันไว้ด้วย
ขอ ฉะนั้น ๕

ในกาลจบเทศนา การรู้เฉพาะซึ่งธรรมได้มีแล้วแก่พวกเทวดาเป็นอันมาก ที่มานั่งเฝ้าอยู่
เพื่ออันฟังธรรมพร้อมกับด้วยพระสาธุเถระนั้น ๕

แท้จริงพระสาธุเถระนั้น เรียนพระไตรปิฎกอันเป็นพระพุทธรวจนะแล้ว ๕ ก็เป็นพระมหา
ธรรมกถึกดำรงอยู่ ๑๒๐ ปีแล้ว กระทำสกลขมพูทวีปทั้งสิ้นให้กำเรียบแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน ๕
เรื่องสานุสามเณรที่ ๕ มีแล้วโดยเรื่องที่ ๓๒ ในธรรมบท ๕

บรรดาบทเหล่านั้น ฟังเชื่อว่า จาตุททสี ปญจทสี ปกขสุส ๕ ก็คำว่า จตุททสี
ปญจทสี นั้นเป็นทุตติยาวิภัตติ ลงในอัจฉินตสังโยคะ ๕ คำว่า ยาว ปกขสุส อฏฺฐมมี นั้น เป็นคำที่
เหลือ ๕ ข้อว่า ปาฏิหาริกปกฺขา ได้แก่ ตามลำดับแห่งดิถีที่ ๑๔ ๑๕ และ ๘ ตลอดปาฏิหาริย

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาโดยแยบคาย คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหา
เหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
หรือตริตองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งมีให้เกิดอวิชชาและตัณหา, ความรู้จัก
คิด, คิดถูกวิธี.

บักซ์ ๕ ข้อว่า อาทิต โอนุดโต จ ได้แก่ ดิถีที่ ๑๓ ตลอดปาฏิหาริย์บักซ์แห่งอุโบสถศีล ด้วย
 สามารถการเข้าไปและการออกไป และในดิถีที่ ๙ อันเป็นวันที่ ๗ แห่งวันปาฏิหาริย์ ๕ ข้อว่า
 อฏฺฐคฺคฺสฺสมาหิต ได้แก่ อันมาพร้อมแล้ว คือประกอบพร้อมแล้วด้วยดี ด้วยองค์ ๘ มีการงดเว้น
 จากการกระทำสิ่งมีชีวิตให้ตกลงไปเป็นต้น ๕ ข้อว่า จาตุทฺทสี และ ปญฺจาทสี เป็นอุบายควจะ
 ลงในอัจฉนตสังโยคะ ๕ ก็คำว่า น อตฺถนิพฺพิทา คเห ยาว ปกฺขสฺส อฏฺฐมึ นี้ เป็นปฐมมา
 วัฏฺตติ ๕ ฟังนำมาเป็นอุบายควจะในประโยคว่า ยาว ปกฺขสฺส อฏฺฐมึ ตมฺจ ปกฺขสฺส อฏฺฐมึ ๕
 คัมภีร์สัททนีตีว่าเป็นตัทธิต ๕

๑๓. กล่าวว่าการนิพพานของพระนางปชาบดีโคตมีเถรี

ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้แก่กล้า ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวงหม่อม
 ฉันขอนอบน้อมแด่พระองค์ ผู้ทรงช่วยปลดเปลื้องหม่อมฉัน
 และชนอื่นเป็นอันมากให้พ้นจากทุกข์ หม่อมฉันกำหนดรู้ทุกข์
 ทั้งปวงแล้ว เผาตัดเหา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ให้เหือดแห้งแล้ว
 ได้เจริญมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ ได้บรรลุนิโรธแล้ว ๕ ชน
 ทั้งหลายเป็นมารดา เป็นบุตร เป็นธิดา เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นปู่
 ปู่ย่าตายายกันมาแต่ในชาติก่อน ๆ หม่อมฉันไม่รู้ตามความ
 เป็นจริง ไม่พบที่พึ่ง จึงท่องเที่ยวไป ๕ ก็หม่อมฉันได้พบกับพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว อตภาพนี้เป็นอตภาพสุดท้าย
 ชาติสงสารสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มีแล้ว ๕ ขอให้
 ทอดพระเนตรพระสาวกทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร มีใจเด็ด
 เดี่ยว มีความบากบั่น มั่นคงเป็นนิตย์ มีความพร้อมเพรียงกัน
 การกระทำโลกุตระธรรมให้ประจักษ์แก่ตนอย่างนี้ เป็นการ
 ถวายบังคมต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระนางเจ้ามหาเมฆา
 เทวีได้ประสูติพระโคตม เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก
 นนอ ๕ พระองค์ได้ทรงบรรเทาทุกข์ของชนทั้งหลาย
 ผู้ถูกพยาธิและมรณะที่มแทงแล้ว ๕

เพราะเหตุนั้น คาถาที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรีกล่าวไว้ พระธรรมสังคากาจารย์ร้อย
 กรองไว้แล้วในเถรีคาถา ฉกกนิบาต ๕ คาถาว่า พุทฺธวีร โนโม ตยฺยตุ เป็นต้น เป็นคาถาของพระ
 มหาปชาบดีโคตมีเถรี ๕

ได้ยินว่า พระเถรีแม่นี้ ในกาลของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ก็บังเกิดใน
 เรือนผู้มีสกุล กรุงหงสวดี รู้เดียงสาแล้ว กำลังฟังธรรมในสำนักของพระบรมศาสดาแล้ว เห็นพระ

บรมศาสดาทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะของภิกษุณีฝ่ายรัตตัญญู กระทำกุศลกรรมให้ยิ่งยวดขึ้นไป แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น กระทำบุญมีทานเป็นต้นจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ตลอดแสนกัป ได้บังเกิดเป็นหัวหน้าทาสี ๕๐๐ คน ในกรุงพาราณสีในโลกอันว่างจากพระพุทธเจ้าในระหว่างพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะกับพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ๫ ครั้งนั้น นางได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕ องค์ ในวันเข้าพรรษา ลงจากเงื้อมเขานันทมูลกะมาที่อิสิปตนะ แล้วเที่ยวบิณฑบาตในเมือง กลับไปอิสิปตนะอีก แสวงหาหัตถกรรมเพื่อสร้างกุฏิในวันเข้าพรรษา ได้ชักชวนหญิงรับใช้เหล่านั้นและสามีของตน ๑ ให้ช่วยกันสร้างกุฏิ ๕ หลัง พร้อมด้วยบริวารมีที่จงกรมเป็นต้น ตั้งเตียงตั้ง น้ำฉันท้ำใช้ และภาชนะเป็นต้นไว้เสร็จแล้ว จึงอาราธนาอิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า เพื่ออยู่จำพรรษาตลอดไตรมาสในที่นั้นนั่นเอง จึงตั้งภิกษาไว้ถวายตามวาระ ๫ หญิงคนใดไม่สามารถจะถวายภิกษาในวันที่ถึงวาระของตน นางก็นำเอาภิกษาจากเรือนของตนไปถวายแทน ๫ นางปฏิบัติอยู่อย่างนี้ตลอดไตรมาส เมื่อถึงวันปวารณาให้นางทาสีแต่ละคนสละผ้าสาฎกคนละผืน ๫ รวมเป็นผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ๕๐๐ ผืน ๫ ช่วยกันจัดผ้าเหล่านั้นกระทำเป็นไตรจีวรถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕ องค์ ๫ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๕ องค์ ได้เหาะไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ต่อหน้าหญิงเหล่านั้นนั้นเที่ยว ๫

หญิงเหล่านั้นทุกคนได้กระทำกุศลจนตลอดชีวิต แล้วไปบังเกิดในเทวโลก ๫ หัวหน้าหญิงเหล่านั้น จุตติจากเทวโลกนั้นไปบังเกิดในเรือนของหัวหน้าช่างหูก ในหมู่บ้านช่างหูก ไมไกลนักจากกรุงพาราณสี รู้เตียงสาแล้ว ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ซึ่งเป็นพระโอรสของพระนางปทุมวดีรู้สึกนึกรัก ไหว้ท่านทุกองค์แล้วถวายภิกษา ๫ ท่านฉันเสร็จแล้วก็กลับไปยังภูเขาคันธมาทน์ ๫ หญิงหัวหน้าทาสีนั้นกระทำกุศลจนตลอดชีวิต เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ถือปฏิสนธิในพระราชมณเฑียรของพระเจ้ามหาสุป্পพุทธะ กรุงเทวหะ ก่อนแต่พระบรมศาสดาของพวกเราเสด็จอุบัติ ได้มีพระนามตามพระโคตรว่าโคตมี ๫ เป็นกนิษฐภคินีของพระนางมหามายา ๫ แม้พวกหมอดูลักษณะได้พยากรณ์ไว้ว่า ทารกทั้งหลายที่อยู่ในท้องของหญิงทั้ง ๒ คนนี้ จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๫ พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงกระทำมงคลทั้ง ๒ พระองค์แล้ว นำไปยังพระราชมณเฑียรของพระองค์ในเวลาเจริญพระชนม์ ๫

ในกาลต่อมา ครั้นเมื่อองค์พระบรมศาสดาของพวกเราเสด็จอุบัติแล้ว ก็ทรงประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ กระทำการอนุเคราะห์โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ๑ โดยลำดับ ทรงอาศัยกรุงเวสาลี ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงกระทำให้แจ้งพระอรหัต แล้วเสด็จปรินิพพานภายใต้พระมหาเศวตฉัตร ๫ ครั้งนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีมีพระประสงค์จะผนวช เมื่อทูลขอบรรพชากับพระบรมศาสดาครั้งแรกไม่ได้ ครั้งที่ ๒ ให้ตัดพระเกศาแล้วทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ในการจบการแสดงกลหิวาตสูตร ได้เสด็จไปกรุงเวสาลีกับพวกหญิงบาทปริจาริกาของศากยกุมาร ๕๐๐ คน ที่ประสงค์จะบวชด้วยกัน ได้ให้พระอานนท์ทูลอ้อนวอนพระบรมศาสดา จึงได้บรรพชาและอุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการ ๫ ส่วนหญิงนอกนี้ ได้อุปสมบทพร้อมกันทั้งหมด ๫ นี่เป็นความสังเขปในเรื่องนี้ ๫ ส่วนความพิสดารในเรื่องนั้นก็มาในพระบาลีทั้งนั้น ๫

ฝ่ายพระนางมหาปชาบดีโคตมีได้อุปสมบถอย่างนี้ แล้วได้เข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ถวายอภิวาทแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๙ ครั้งนั้น พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนางแล้ว ๙ พระนางทรงเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระบรมศาสดา พากเพียรภาวนาอยู่ ต่อมาไม่นานนัก ก็ได้บรรลุพระอรหัตที่แวดล้อมด้วยอภิญาและปฏิสัมภิตา ๙ ส่วนภิกษุณี ๕๐๐ รูป ที่เหลือได้อภิญา ๖ ในเวลาจบนั้นทโกวาทสูตร ๙ ภายหลังวันหนึ่ง พระบรมศาสดาประทับนั่งท่ามกลางหมู่พระอรหะในพระเชตวันมหาวิหาร กำลังทรงสถาปนาภิกษุณีไว้ในตำแหน่ง จึงทรงสถาปนาพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศของภิกษุณีฝ่ายรัตติกัญญ (ผู้รู้ราตรีนาน) ๙ พระนางทรงยับยั้งอยู่ด้วยผลสุขและด้วยนิพพานสุข ดำรงอยู่ในความกตัญญู ในวันหนึ่ง เมื่อจะทรงพยากรณ์พระอรหัตโดยมุขคือกระทำการสรรเสริญพระคุณ และความที่มีอุปการะก่อนแก่พระบรมศาสดาให้แจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้แก้แล้วกล้า ผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง หม่อมฉันขออนอบน้อมแด่พระองค์ ผู้ทรงช่วยปลดเปลื้องหม่อมฉัน และชนอื่นเป็นอันมากให้พ้นจากทุกข์ หม่อมฉันกำหนดรู้ทุกข์ทั้งปวงแล้ว เผาตัดหนา อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ให้เหือดแห้งแล้ว ได้เจริญมรรค อันประกอบด้วยองค์ ๘ ได้บรรลุนิโรธแล้ว ๙ ชนทั้งหลายเป็นมารดา เป็นบุตร เป็นธิดา เป็นพี่ เป็นน้อง เป็นปู่ ปู่ย่าตายายกันมาแต่ในชาติก่อน ๆ หม่อมฉันไม่รู้ตามความเป็นจริง ไม่พบที่พึ่ง จึงท่องเที่ยวไป ๙ ก็หม่อมฉันได้พบกับพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว อตภาพนี้เป็นอตภาพสุดท้าย ชาติสงสารสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่มิได้มีแล้ว ๙ ขอโปรดทอดพระเนตรพระสาวกทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว มีความบากบั่น มั่นคงเป็นนิตย์ มีความพร้อมเพรียงกัน การกระทำโลกุตระธรรมให้ประจักษ์แก่ตนอย่างนี้ เป็นการถวายบังคมต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระนางเจ้ามหาเมธา เทวีได้ประสูติพระโคตมมาเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากหนอ ๙ พระองค์ได้ทรงบรรเทาทุกข์ของชนทั้งหลาย ผู้ถูกพยาธิและมรณะที่มแทงแล้ว ๙

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พุทฺธวีร ได้แก่ ผู้แก้แล้วกล้าในหมู่ผู้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ประการ ๙ แท้จริงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ชื่อว่าผู้แก้แล้วกล้ากว่าผู้มีความเพียรสูงสุด หรือท่านผู้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ประการเพราะทรงได้ชัยชนะอย่างวิเศษ ด้วยการกระทำกิจให้สำเร็จด้วยความเพียรคือสัมมัปปธาน ๔ ประการ ๙ ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าควรได้รับคำยกย่องว่าเป็นองค์วีรเจ้า เพราะทรงประกอบด้วยความเพียรเป็นพิเศษ เหตุความบริบูรณ์แห่งวิริยบารมีคือการกระทำกิจให้สำเร็จด้วยสัมมัปปธาน ๔ ประการ ด้วยการอธิษฐานความเพียรที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ และทรงยังการกระทำกิจให้สำเร็จนั้น ประดิษฐานอยู่โดยชอบในสันดานของเวไนยสัตว์ ๙ บทว่า นโม ตยตฺถ

ความว่า ขอความนอบน้อมคือการกระทำความนอบน้อมจงมีแต่พระองค์ ฯ บทว่า สัพพสตุตตาม มุตตม ได้แก่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สูงสุด ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ในสัตว์ทั้งหลาย มีสัตว์ชนิด ไม่มีเท่าเป็นต้น ฯ เพื่อแสดงอุปการะคุณของพระบรมศาสดาอันเป็นส่วนหนึ่งแห่งคุณมีศีลเป็นต้น นั้นพระนางกล่าวว่า โย มํ ทุกขาปโมจสิ อญญญจ พหุํ ชนํ เมื่อประกาศว่าตนหลุดพ้นแล้วจาก ทุกข์แล้วกล่าวคาถาว่า สัพพทุกข์ เป็นต้น ฯ

พระนางเมื่อแสดงวิภูฏทุกข์ ที่ทรงช่วยปลดเปลื้องนั้นโดยเอกเทศ จึงตรัสคาถาว่า มาตา ปุตโต เป็นต้น ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มาตา ปุตโต เป็นต้น ความว่า ในเบื้องต้น ในภพใด ได้เป็นมารดาของบุตรคนหนึ่ง ในภพอื่นจากภพนั้นได้เป็นบุตรของคนนั้นเที่ยว ฯ อธิบายว่า ในภพอื่นต่อไปจากนั้น ก็เป็นบิดา เป็นพี่ชายน้องชาย ฯ บทว่า ยถากุจํ อชานนุติ คือ ไม่รู้ถึงประวัติและเหตุเป็นต้นตามเป็นจริง ฯ บทว่า สัสริหิ อนิพุสิสึ พระนางตรัสว่า หม่อมฉันเมื่อไม่ ประสบ หรือไม่ได้ที่พึงในสมุทรรคือสงสารวิภูฏ โดยเวียนว่ายตายเกิดในภพเป็นต้น จึงตรัสคำเป็น ต้นว่า มาตา ปุตโต เป็นต้น ฯ อธิบายว่า ในภพใดเป็นมารดาของเขา ต่อจากภพนั้นเป็นบุตรของ เขานั้นเที่ยว ภพต่อไปอีกก็เป็นบิดา เป็นพี่ชาย น้องชาย ฯ พระเถรีประกาศว่าตนหลุดพ้นแล้ว จากทุกข์ แม้ด้วยคาถาว่า ทิฏฺฐโห หิ เม เป็นต้น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทิฏฺฐโห หิ เม โส ภควา ความว่า หม่อมฉันได้พบพระผู้มีพระ ภาคเจ้าผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง พระองค์นั้น โดยประจักษ์ด้วยจักขุคือญาณ โดยการเห็น โลกุตระธรรมที่พระองค์ทรงเห็นแล้ว ฯ จริงอยู่ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนที่ตรัสไว้ว่า ดูก่อนวัคกลี ผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นตถาคต เป็นต้น ฯ บทว่า อารทฺธวีริเย คือ ประคองความเพียรไว้แล้ว ฯ บทว่า ปหิตตฺเต คือ ผู้มีจิตส่งไปพระนิพพาน ฯ บทว่า นิจจํ ทสฺหปรกฺกเม ได้แก่ ผู้มีความบากบั่นมั่นคงทุกเวลา เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อความไพบูลย์แห่งธรรมที่บรรลุแล้ว และเพื่อผลสมบัติ ฯ บทว่า สมคฺเค ได้แก่ ชื่อว่าเป็นผู้ พร้อมเพียงกัน เพราะถูกรวบรวมไว้ด้วยศีลสามัญญาและทิวีสามัญญา ฯ ชื่อว่าสาวกเพราะเป็นผู้ เกิด ในที่สุดแต่การฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดา พระบรมศาสดาทรงเห็นเหล่าสาวก ตามเป็นจริงว่า บุคคลเหล่านี้ตั้งอยู่ในมรรค บุคคลเหล่านี้ ตั้งอยู่ในผล ฯ บทว่า เอสา พุทฺธาน วนุทฺธา ความว่า การกระทำโลกุตระธรรมให้ประจักษ์แก่ตน อันเป็นสรีระธรรมของพระบรมศาสดา และเป็นอริยภาวะของพระอริยสาวกทั้งหลายอันใดได้ อันนั้นเป็นการถวายเป็นความนอบน้อมไป ในพระคุณตามความเป็นจริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฯ พระเถรีย่อมประกาศว่าพระบรมศาสดาเป็นผู้มีอุปการะมากแก่โลก แม้ด้วยคาถาสุดท้ายว่า พุณฺหว ตฺตถาย เป็นต้น ฯ แต่โดยความหมายคำที่ไม่จำแนกไว้ในที่นี้รู้ได้ง่ายทั้งนั้น ฯ

ครั้งนั้น ในกาลหนึ่ง พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ครั้นเมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหาวัน กรุงเวสาลี พระองค์เองก็ประทับอยู่ ณ สำนักภิกษุณีกรุงเวสาลี ในเวลา เช้าเสด็จเที่ยวบิณฑบาต เสวยภัตตาหารแล้ว ก็ยังยืนอยู่ด้วยสุขในผลสมาบัติตามเวลาที่กำหนดไว้ ในสถานที่พักกลางวันของพระองค์ ออกจากผลสมาบัติ พิจารณาการปฏิบัติของพระองค์ เกิดโสมนัสรำพึงถึงอายุสังขารของพระองค์อยู่ ก็ทรงรู้ว่าอายุสังขารเหล่านั้นสิ้นแล้ว ทรงดำริอย่าง

นี้ว่า ถ้ากระไร จำเราจะไปพระวิหาร ขอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต แล้วอำลาพระเถระทั้งหลายและเพื่อนสหพรหมจารีทุกรูปซึ่งเป็นที่เจริญใจของตน พึงมาปรินิพพานในที่นี้นั้นเทียว ฯ กิกษุณี ๕๐๐ รูป ผู้เป็นบริวารของพระนางก็ได้มีความปรวิตถเหมือนพระเถรี ฯ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานว่า

ในกาลครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นประทีปส่องโลกให้สว่าง ผู้เป็นสารถิของนระ ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหารวัน ใกล้พระนครเวสาลี ฯ ในครั้งนั้นพระมหาโคตมิกิกษุณี พระมาตุจฉาขององค์พระชินเจ้า อยู่ในสำนักนางกิกษุณีในพระนครอันรีนรมย์นั้น พร้อมด้วยพระกิกษุณี ๕๐๐ องค์ ล้วนพ้นจากกิเลสแล้ว เมื่อพระมหาปชาบดีโคตมีนั้นอยู่ในที่สังัด ตรึกนึกคิดอย่างนี้ว่า การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าก็ดี ของคู่พระอัครสาวกก็ดี ของพระราหุล พระอาณนท และพระนันทะก็ดี เราไม่ได้เห็น ฯ แต่การปรินิพพานขององค์พระพุทธเจ้า เราอันองค์พระโลกนาถเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ทรงอนุญาตแล้ว พึงปลงอายุสังขารต่อหน้าของคู่พระอัครสาวกก็ดี ของพระมหากัสสปะก็ดี พระนันทะก็ดี พระอาณนท และพระราหุลก็ดีแล้ว นิพพานก่อนเกิด ฯ พระกิกษุณีทั้ง ๕๐๐ องค์ ก็ได้ตรึกอย่างนั้นเหมือนกัน แม้พระเขมาภิกษุณีเป็นต้น ก็ได้ตรึกเช่นนี้เหมือนกัน ฯ ในครั้งนั้น ได้เกิดมีแผ่นดินไหว กลองทิพย์ดังขึ้นเอง ทวยเทพที่สิงอยู่ในสำนักของนางกิกษุณี ที่ถูกความโศกบีบคั้นเอา ก็บ่นเพ้ออยู่อย่างน่าสงสาร หลังน้ำตาแล้วในที่นั้น พระกิกษุณีทุก ๆ องค์พร้อมด้วยทวยเทพเหล่านั้น เข้าไปหาพระมหาโคตมิกิกษุณี ชบสรีระไว้แทบเท้าแล้ว กล่าววว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า เพราะเรามีปกติอยู่ด้วยการเทียบเคียงในกรรมเหล่านั้น เราได้อยู่ในที่สังัดแล้ว ฯ พื้นแผ่นดินก็หวั่นไหวจลาจล กลองทิพย์ก็ดังขึ้นเอง และเราได้ยินเสียงคร่ำครวญอยู่ ข้าแต่พระโคตมี น่าจะต้องมีเหตุอะไรเกิดขึ้นแน่ ฯ ในครั้งนั้น พระมหาโคตมิกิกษุณีได้บอกถึงเหตุ ตามที่ตนได้ตรึกแล้วทุกประการ ฯ ต่อจากนั้น พระกิกษุณีทุก ๆ องค์ ก็ได้บอกถึงเหตุที่ตนตรึกตรงแล้วว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ถ้าพระแม่เจ้าชอบใจ การปรินิพพานอันเกษมอย่างยิ่งไซ้ร้ ถึงดิฉันทั้งหลายก็จักนิพพานทั้งหมด ในกาลก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงพระอนุญาต ฯ ดิฉันทั้งหลายได้ออกจากเรือนพร้อมด้วยพระแม่เจ้า เมื่อดิฉันทั้งหลายออกจากภพนี้ ไปสู่บุรีคือพระนิพพานอันอุดม ดิฉันทั้งหลายก็จักไปพร้อมกับพระแม่เจ้าเหมือนกัน ฯ พระมหาปชาบดีโคตมิกกล่าวอยู่ว่า เมื่อพวกท่านจะไปนคร คือนิพพาน ดิฉันจักทำอะไร

ได้เล่าแล้ว ได้ออกจากสำนักนางภิกษุณีไปพร้อมกับพระภิกษุณีทั้งหมด ในครั้งนั้น ๗ พระปชาบดีโคตมีภิกษุณีได้กล่าวกับทวยเทพทั้งหลายที่สิง อยู่ ณ สำนักนางภิกษุณีว่า ขอทวยเทวดาทั้งหลาย จงอดโทษแก่ดิฉัน เกิด การเห็นสำนักนางภิกษุณีของดิฉันนี้ เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ๗ ในที่ใดไม่มีความแก่หรือความตาย ไม่มีการสมาคมด้วยสัตว์และ สังฆารอันไม่เป็นที่รัก ไม่มีการพลัดพรากจากสัตว์และสังฆารอันไม่เป็นที่รัก ที่นั่น นักปราชญ์ควรกล่าวว่าเป็นอสังขตสถาน ๗ พระโอรสของ องค์พระสุคตเจ้าทั้งหลาย ที่ยังไม่ปราศจากราคะ สดับคำของพระนาง นั้น แล้วก็เป็นผู้โศกเศร้าคร่ำครวญแล้วว่า น่าสังเวชหนอ พวกเราเป็น คนมีบุญน้อย ๗ สำนักพระภิกษุณีนี้เป็นอันว่างเปล่าแล้ว เพราะเว้นจาก พระภิกษุณีเหล่านั้น พระภิกษุณีผู้เป็นโอรสขององค์พระชินเจ้า จะไม่ ปรากฏ เปรียบเหมือนเหล่าดวงดาวทั้งหลายไม่ปรากฏในเวลาที่สวยงาม ฉะนั้น ๗ พระนางโคตมีภิกษุณีจะไปสู่นิพพาน พร้อมกับพระภิกษุณีอีก ๕๐๐ องค์ เหมือนกับแม่น้ำคงคาไหลไปสู่สาครพร้อมกับแม่น้ำ ๕๐๐ สาย ฉะนั้น ๗ อุบาสิกาทั้งหลายผู้มีศรัทธา เห็นพระโคตมีภิกษุณีนั้น กำลังเดินไปตามถนน ได้พากันออกจากเรือน ไปหมอบลงแทบเท้าแล้ว กล่าวว่ ดิฉันทั้งหลายเลื่อมใสในพระแม่เจ้า พระแม่เจ้าจะละทิ้งดิฉัน ทั้งหมด ไว้ให้เป็นคนอนาถาเสียแล้ว พระแม่เจ้ายังไม่สมควรที่จะ ปรินิพพานก่อน ควรที่จะสงสาร ด้วยอุบาสิกาเหล่านั้นพากันคร่ำครวญ เพื่อจะให้อุบาสิกาเหล่านั้นละความโศก พระนางจึงได้กล่าวคำอย่าง ไพเราะว่า ออย่าร้องไห้ไปลูก ๆ วันนี้เป็นเวลารื่นเริงของพวกท่าน ๗ ความทุกข์ ดิฉันกำหนดรู้แล้ว ตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ดิฉันก็เว้น ขาดเสียแล้ว ความดับทุกข์ ดิฉันได้กระทำให้งั่งแล้ว อหนึ่งแม้มรรค ดิฉันก็ได้อบรมดีแล้ว ๗ พระศาสดาดิฉันได้บารุงแล้ว คำสอนของ พระพุทธเจ้าดิฉันได้กระทำเสร็จแล้ว ภาระอันหนักดิฉันได้ปลงลงแล้ว ตัณหาอันนำไปสู่ภพดิฉันได้ถอนเสียแล้ว ๗ ดิฉันออกบวชเป็นบรรพชิต เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นดิฉันบรรลุแล้วโดยลำดับ สิ่งโยชน์ทุกอย่างสิ้นไปแล้ว ๗ พระพุทธเจ้าและพระสังฆกรรมของ พระองค์มิได้มีข้อบกพร่อง ก็ยังดำรงอยู่ตราบใด ตราบนั้นเป็นกาลที่ ดิฉันจะนิพพาน ลูก ๆ อย่ได้เศร้าโศกถึงดิฉัน ๗ พระโกณฑัญญะ พระ อานนท์ และพระนันทะเป็นต้นกับทั้งพระราหุล พระชินเจ้า ก็ยังมีพระ ชนชีพออยู่ ขอพระสงฆ์จงเป็นผู้มีความสุขสำราญ ขอให้เดิยรสิทธิ์จงเป็นผู้ มีความโง่เขลาอันกำจัดเสียได้ ๗ ยศคือการย้ายิมาร อันวงศ์แห่งพระ

เจ้าโองการราชก็ถูกยกขึ้นแล้ว ลูกทั้งหลาย บัดนี้ถึงเวลาที่ดิฉันจะนิพพานมิใช่หรือ ๗ ความปรารถนาที่ดิฉันได้ตั้งไว้แต่ต้นมานานมาก จะสำเร็จแก่ดิฉันในวันนี้ เวลานี้เป็นเวลาที่จะลั่นกลองนันทเพรี ลูกทั้งหลาย น้ำตาจะมีประโยชน์อะไรแก่พวกท่านเล่า ๗ ถ้าพวกท่านยังมีความเอ็นดูหรือมีความกตัญญูในตัวดิฉัน ขอให้พวกท่านจงกระทำความเพียรอย่างมั่นคง เพื่อความดำรงอยู่แห่งพระสัทธรรมเกิด ๗ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันดิฉันทูลอ้อนวอน จึงได้ประทานบรรพชาแก่สตรีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ดิฉันจักยินดีดิฉันใด ขอให้พวกท่านทำกิจจงเจริญรอยตามความยินดีนั้น ฉะนั้นเกิด ๗ ครั้นพระนางพริ้งสอนเหล่าอุบาสิกานั่นอย่างนี้แล้ว ก็ถูกห้อมล้อมด้วยภิกษุณีทั้งหลาย เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว จึงถวายบังคมแล้ว ได้กราบทูลตั้งนี้ว่า ข้าแต่องค์พระสุคตเจ้า หม่อมฉันเป็นมารดาของพระองค์ ข้าแต่องค์พระวีรเจ้า พระองค์เป็นพระบิดาของหม่อมฉัน ข้าแต่องค์พระนาถเจ้า ผู้ประทานความสุขอันเกิดแต่พระสัทธรรมให้หม่อมฉัน ข้าแต่พระโคตม หม่อมฉันเป็นผู้อันพระองค์ให้เกิดแล้ว ๗ ข้าแต่องค์พระสุคตเจ้า รูปร่างของพระองค์นี้ อันหม่อมฉันกระทำให้เจริญเติบโตแล้ว ธรรมกายอันหน้าเพลิงเพลิงของหม่อมฉัน อันพระองค์กระทำให้เจริญเติบโตแล้ว ๗ หม่อมฉันให้พระองค์ดูดีมีน้ำนมอันระงับความอยากได้ชั่วคราว แม้หน้านมคือพระสัทธรรมอันสงบระงับโดยส่วนเดียว พระองค์ก็ให้หม่อมฉันดีแล้ว ๗ ข้าแต่องค์พระมหามุนีเจ้า ในการผูกมัดและรักษาพระองค์ชื่อว่ามีได้เป็นหนี้หม่อมฉัน หม่อมฉันได้ฟังมาว่า เหล่าสตรีผู้ปรารถนาบุตร บวงสรวงอยู่ ก็ย่อมจะได้บุตรเช่นนั้น ๗ สตรีที่เป็นพระมารดาของพระนราธิปตีมีพระเจ้าตมธัตูเป็นต้น ชื่อว่าเป็นมารดาผู้ยังบุตรให้จมอยู่ในห้วงมหรณพคืออกพ ข้าแต่พระโอรส หม่อมฉันผู้จมดิ่งอยู่ในห้วงมหรณพคืออกพ อันพระองค์ให้ข้ามไปจากสาครคืออกพแล้ว ๗ พระนามว่าพระมารดา ผู้เป็นองค์แม่ของพระราชชาติ สตรีทั้งหลายได้ง่าย พระนามว่าพระพุทธรมารดาได้นั้น สตรีทั้งหลายได้ยากอย่างยิ่ง ๗ ข้าแต่องค์พระมหาวีรเจ้า ก็พระนามว่าพระพุทธรมารดานั้น หม่อมฉันได้แล้ว ความปรารถนาอันใหญ่ของหม่อมฉันทั้งปวงนั้น หม่อมฉันได้บำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วกับพระองค์ ๗ หม่อมฉันปรารถนาเพื่อจะทิ้งร่างกายนี้ นิพพาน ข้าแต่องค์พระวีรเจ้า ผู้เป็นพระนายกเจ้าองค์กระทำที่สุดแห่งทุกข์ ขอพระองค์จงทรงอนุญาติให้หม่อมฉันเกิด ๗ ขอได้ทรงโปรดเหยียบพระยุคลบาท อันเคลื่อนกล่นไปด้วยลายจักร

และธงอันละเอียดอ่อน เหมือนกับดอกบัวออกมาเกิด หม่อมฉันจักถวายบังคมพระยุคลบาทนั้น จักขอกระทำความรักในบุตร ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้หายกเจ้า หม่อมฉันกระทำสรีระอันเปรียบด้วยลองกองให้ปรากฏเป็นข้าวสุก พอเห็นพระสรีระของพระองค์แล้ว จึงจะขอไปนิพพาน ฯ องค์พระชินเจ้าจึงได้ทรงแสดงพระกาย อันประกอบด้วยมหาปฐิสลักษณ์ ๓๒ ประการ อันประดับไปด้วยพระรัศมีอันงามอันเป็นเหมือนดวงตาของคนพาล เพราะมีค่ามากกับพระมาตุจฉา ฯ ต่อจากนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีเถรีได้ขอบพระเศียรลงแทบพื้นพระบาท อันเป็นลายจักรคล้ายกับดอกบัวบาน มีพระรัศมีปานดังพระอาทิตย์แรกทอแสงแล้ว พระนางได้กราบทูลว่า หม่อมฉันขอน้อมถวายมณีสการองค์พระนราธิปเจ้า ผู้เป็นธงของพระอาทิตย์ขอพระองค์ทรงโปรดเป็นที่พึ่ง ของหม่อมฉันในกาลมรณะครั้งสุดท้ายเกิด หม่อมฉันจะไม่ได้เห็นพระองค์อีก ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เลิศของโลกธรรมดาสตรีทั้งหลายรู้จักว่า มีแต่จะก่อโทษทุกประการ ถ้าโทษอย่างใดอย่างหนึ่งของหม่อมฉันมีอยู่ ก็ขอพระองค์ได้โปรดกรุณาอดโทษแก่หม่อมฉันเกิด ฯ อหนึ่งหม่อมฉันได้ทูลขอบ่อย ๆ ให้ สตรีทั้งหลายได้บวช ข้าแต่องค์พระนราสิกเจ้า ถ้าโทษในข้อนั้นจะมีแก่หม่อมฉันขอได้ทรงโปรดอดโทษนั้นเกิด ฯ ข้าแต่องค์พระวีรเจ้าทรงการอดโทษภิกษุทั้งหลายไว้ อันหม่อมฉันสั่งสอนแล้ว ตามที่พระองค์ทรงอนุญาต ถ้าในข้อนั้นจะมีการแนะนำได้ยาก ขอได้โปรดทรงอดโทษข้อนั้นเกิด ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนนางโคตมีผู้ประดับไปด้วยคุณโทษที่ท่านจะให้อดโทษพึงมีอะไร เมื่อท่านบอกว่าจะลาหนีพพาน ตถาคตจักไปว่ากระไรให้มากไปเล่า ฯ เมื่อภิกษุสงฆ์ของตถาคตบริสุทธิ์ไม่บกพร่อง ท่านจะออกไปเสียจากโลกนี้ได้ก็ควร เพราะเมื่อหมดแสงดาวในเวลารุ่งแล้ว รอยขีดเขียนในพระจันทร์ ย่อมจะมองไม่เห็น ฉะนั้น ฯ พระภิกษุทั้งหลาย นอกจากพระมหาปชาบดีโคตมีเถรีพากันกระทำประทักษิณองค์พระชินเจ้าผู้เลิศ เหมือนหมู่ดาวที่คอยติดตามพระจันทร์ไป กระทำประทักษิณภูเขาสิเนรุ ฉะนั้น หมอบลงแทบพระบาทแล้ว ยืนจ้องดูพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ฯ กราบทูลว่า จักษุของพวกหม่อมฉัน ไม่เคยอ้อมด้วยการเห็นพระองค์ โสตะของพวกหม่อมฉัน ไม่เคยอ้อมด้วยพระภาสิตของพระองค์ จิตของพวกหม่อมฉันดวงเดียวแท้ ๆ ก็ไม่อ้อมด้วยรสแห่งธรรมของพระองค์ ฯ ผู้บันลืออยู่ในบริษัท กำจัดทิฏฐิและมานะชนเหล่าใดเสีย ก็ย่อมเห็นพระพักตร์ของ

พระองค์ ชนเหล่าใดประณตห้อมพระยุคลบาทของพระองค์ ข้าแต่
 พระองค์ผู้ประเสริฐยอดนระผู้โชคดี ฯ ชนเหล่าใดนอบน้อมพระยุคล
 บาทของพระองค์ซึ่งมีพระองค์ผู้ยาว มีพระนขาแดงงาม มีสันพระบาท
 ยาว ถึงชนเหล่านั้น ก็ชื่อว่าเป็นผู้โชคดี ฯ ข้าแต่องค์พระนโรดมเจ้า
 ชนเหล่าใดได้สดับพระดำรัสของพระองค์อันไพเราะน่าปลื้มใจ เมาโทษ
 เสียได้ เป็นประโยชน์เกื้อกูล ชนเหล่านี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้โชคดี ฯ ข้าแต่
 องค์พระมหาวีรเจ้า พวกหม่อมฉันอ้อมไปด้วยการบูชาพระบาทของ
 พระองค์ ข้ามพันทางกันดารคือสงสารได้ ด้วยพระสุนทรภทของ
 พระองค์ผู้ทรงสิริฉะนั้น พวกหม่อมฉันจึง ชื่อว่าเป็นผู้โชคดี ฯ ลำดับ
 นั้น พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี ผู้มีวัตรอันงาม ประกาศในหมู่พระภิกษุ
 สงฆ์แล้วให้พระราหุล พระอานนท์ และพระนันทะแล้วได้ตรัสตั้งนี้ว่า
 ดิฉันเบื่อหน่ายในร่างกายอันเสมอด้วยที่อยู่ของอสรพิษ เป็นที่พักของ
 โรค เป็นสถานที่เกิดทุกข์ มีชราและมรณะเป็นโคจร เต็มไปด้วยมลทิน
 คือชากศพต่าง ๆ ต้องพึ่งพาผู้อื่น ปราศจากเรี่ยวแรงฉะนั้น ดิฉันจึง
 ประารถนาจะนิพพานเสีย ขอลูกทั้งหลายจงยอมอนุญาตให้เกิด ฯ
 พระนันทเถระเจ้าและพระราหุลผู้เจริญ เป็นผู้ปราศจากความเศร้าโศก
 ไม่มีอาสวะ ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว มีปัญญา มีความเพียรกล้า ได้คิดตาม
 ธรรมดาว่า น่าดีเดียนโลกที่ปัจจัยปรุงแต่ง ปราศจากแก่นสาร เปรียบ
 ด้วยต้นกล้วย เช่นเดียวกับกลลวงและพยับแดด ต่ำช้า ไม่มั่นคง ฯ
 พระโคตมีเถรี พระมาตุจฉาขององค์พระชินเจ้า ซึ่งได้เลี้ยงดู
 พระพุทธเจ้า ก็ยังต้องถึงแก่กรรมไป สังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง ฯ ใน
 ครั้งนั้น พระอานนท์ พระพุทธอนุชา คนใกล้ชิดขององค์พระชินเจ้า
 ยังเป็นพระเสขบุคคลอยู่ ท่านหลังน้ำตาร้องไห้คร่ำครวญอย่างน่า
 สงสาร ณ ที่นั้นว่า พระโคตมีเถรีเจ้า ตรัสอยู่หัลด์ ๆ ก็จะไปเสด็จไป
 นิพพาน ต่อมาไม่นาน แม้พระพุทธเจ้าก็คงจะเสด็จไปนิพพานแน่นอน
 เปรียบเหมือนไฟที่หมดเชื้อแล้ว ฉะนั้น ฯ พระโคตมีเถรีเจ้า ได้ตรัสกับ
 ท่านพระอานนท์ผู้ชำนาญพระปริยัติ ปานดังสาครอันลึกล้ำ เอาใจใส่ใน
 การอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ซึ่งพร่ำรำพันอยู่ดังกล่าวมาแล้ว ลูกเอ๋ย ครั้น
 เมื่อกาลเป็นที่รำเริง ปรากฏขึ้นแล้ว พ่อไม่ควรที่จะเศร้าโศกถึงการ
 ตายของดิฉัน ที่สุดแห่งการนิพพานของดิฉันใกล้เข้ามาแล้ว พ่อเอ๋ย ฯ
 พระศาสดา พ่อได้ทูลให้ทรงยินยอม จึงได้ทรงอนุญาตให้เราบวช
 ลูกเอ๋ย พ่ออย่าเสียใจไป ความพยายามของพ่อมีผล ฯ กับทใดที่
 ตติถิกอาจารย์ทั้งหลาย ผู้เก่าแก่ ไม่เห็นแล้ว บทนั้นอันเด็กหญิงมีอายุ

๗ ขวบ รู้แจ้งประจักษ์แล้ว ฯ พ้องจงช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาไว้ การที่ดิฉันได้เห็นพ่อครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย บุคคลไปในทิศใดแล้วไม่ปรากฏ ดิฉันก็จะขอลาไปในทิศนั้นแหละลูก ฯ ในกาลบางคราว องค์พระมหากษัตริย์ ผู้เลิศโลกกำลังทรงแสดงธรรมอยู่ พระองค์ทรงถามแล้ว ครั้งนั้น ดิฉันเกิดความสงสารกล่าววาจาถวายพระพรว่า ข้าแต่องค์พระมหากษัตริย์เจ้า ขอพระองค์จงมีพระชนชีพอยู่นาน ๆ ข้าแต่องค์พระมหากษัตริย์เจ้า ขอพระองค์ จงดำรงพระชนม์อยู่ตลอดกัปปี เพื่อความเกื้อกูลและประโยชน์แก่โลกทั้งปวงเถิด ขออย่าให้พระองค์ทรงพระชราและปรีณิพพานเสีย ฯ พระพุทธเจ้า พระองค์ได้ตรัสกับดิฉันกราบทูลเช่นนั้นว่า ดูก่อนพระนางโคตมี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้อันบุคคลชมเชยเหมือนอย่างที่ท่านชมเชยอยู่มิได้ ดิฉันได้ทูลถามว่า ก็แลด้วยประการเป็นดังหรือ ฯ พระตถาคตผู้สัพพัญญู จึงชื่อว่าอันบุคคลพึงชมเชยด้วยประการอย่างไร พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่าอันบุคคลไม่ชมเชย พระองค์อันหม่อมฉันถามถึงเหตุนั้นแล้ว ขอได้ตรัสบอกเหตุนั้นแก่หม่อมฉันเถิด ฯ พระองค์จึงตรัสตอบว่า ท่านจงดูพระสาวกทั้งหลาย ผู้ปรารถนาความเพียรตั้งใจแน่วแน่ มีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย เป็นคนพร้อมเพรียงกัน นี่เป็นการชมเชยพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฯ ต่อแต่นั้น ดิฉันไปสู่สำนักนางภิกษุอยู่ผู้เดียว คิดเห็นแจ้งชัดว่า องค์พระนาถเจ้า ผู้ถึงที่สุดแห่งไตรภพ ทรงพอพระทัยบริษัทที่สามัคคิกัน ฯ เมื่อกระนั้น ดิฉันจะนิพพานเสีย ดิฉันอย่าได้พบกับความวิบัตินั้น ครั้นดิฉันคิดดังนี้แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้อุดมกว่าฤาษีทั้งปวง แล้วได้กราบทูลกาลเป็นที่นิพพานกับผู้นำชั้นพิเศษ ลำดับนั้น พระองค์ได้ทรงอนุญาตให้ดิฉันว่า จงรู้กาลเอาเถิดพระนางโคตมี ฯ ดิฉันเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถอนภพทั้งปวงขึ้นได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูก เหมือนช้างพังตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ฯ การที่พวกหม่อมฉันมาในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด เป็นการมาดีแล้วหนอ วิชชา ๓ พวกหม่อมฉันบรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้า พวกหม่อมฉันได้กระทำเสร็จแล้ว ฯ คุณวิเศษเหล่านี้คือปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ พวกหม่อมฉันกระทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า ดิฉันได้กระทำเสร็จแล้ว ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนโคตมี คนพาลเหล่าใด มีความสงสัยในการตรัสรู้ธรรมของสตรีทั้งหลาย ท่านจงแสดงอิทธิฤทธิ์ เพื่อละทิฏฐิของคนพาลเหล่านั้น ฯ ครั้งนั้น พระโคตมีเถรีเจ้า ถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เหาะขึ้นสู่ท้องฟ้า

แสดงฤทธิ์เป็นอันมาก ตามพระพุทธานุญาตคือองค์เดียว เป็นหลายองค์ก็ได้ หลายองค์เป็นองค์เดียวก็ได้ กระทำให้ปรากฏก็ได้ กระทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพงภูเขาไปได้ ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นต่ำลงแม้ในแผ่นดิน เหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตก เหมือนกับเดินบนแผ่นดินก็ได้ ฯ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหม ก็ได้กระทำภูเขาสิเนรุให้เป็นท่อน ๆ พลิกมหาปฐพีขึ้นพร้อมทั้งรากกระทำเป็นตัวร่วมกันต่างร่มเดินจงกรมในอากาศกระทำโลกให้รุ่งโรจน์ ประหนึ่งว่าเวลาพระอาทิตย์ขึ้นเหนือภูเขาสุคันธร และกระทำโลกนั้นให้เป็นเหมือนพวงดอกไม้ ตาข่ายเอาพระหัตถ์ข้างหนึ่งกำภูเขามุจลินท์ ภูเขาสิเนรุ ภูเขาภัทธาระ และภูเขาทัทธระไว้ทั้งหมด เหมือนดั่งกำเมล็ดพันธุ์ผักกาด ฯ เอาปลายนิ้วมือบังพระอาทิตย์พร้อมทั้งพระจันทร์ไว้ ทัดทรงพระจันทร์พระอาทิตย์ไว้ตั้งพันดวง เหมือนทัดทรงพวงมาลัย ฉะนั้น ฯ ทรงน้ำในสาครทั้ง ๔ ไว้ได้ด้วยฝ่าพระหัตถ์ข้างหนึ่ง ยังฝนใหญ่ อันมีอาการปานดั่งเมฆบนภูเขาสุคันธรให้ตกลง ฯ พระนางเจ้านั้นได้นิรมิตให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พร้อมด้วยบริษัทในพื้นที่อากาศ แสดงให้เป็นครุฑ คชสารราชสีห์ ฯ ต่างบันลือสีหนาทอยู่องค์เดียว นิรมิตให้เป็นคณะพระภิกษุณีนับไม่ถ้วนแล้ว ก็อันตรธานกลับเป็นองค์เดียว กราบทูลพระมหารุณีเจ้าว่า ข้าแต่องค์พระมหาวีรเจ้า ผู้มีพระจักขุ หม่อมฉันผู้เป็นพระมาตุจฉาของพระองค์ เป็นผู้กระทำตามคำสอนของพระองค์ บรรลุประโยชน์ของตนโดยลำดับแล้ว ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ ฯ พระนางเจ้านั้นครั้งแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ แล้ว ลงจากพื้นอากาศ ถวายบังคมพระผู้ส่งโลกแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ฯ พระนางเจ้าได้กราบทูลว่า ข้าแต่องค์พระมหารุณี ผู้เป็นนายกเจ้าของโลก หม่อมฉันมีอายุได้ ๑๒๐ ปี แต่กำเนิดแล้วเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว หม่อมฉันจักขอทูลลาหนีพพาน ฯ ครั้งนั้น บริษัททั้งหมดนั้นถึงความพิศวงยิ่งนัก จึงได้พากันประนมอัญชลีถามว่าข้าแต่พระแม่เจ้า พระแม่เจ้าได้กระทำอะไรไว้ จึงมีฤทธิ์อำนาจเช่นนี้ ฯ พระมหาปชาบดีโคตมีเถรีเจ้า ได้กล่าวบุรพจริยาของท่านดังต่อไปนี้ ในกัปปีที่แสนแต่กัปนี้ไป องค์พระชินเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ผู้มีจักขุในธรรมทั้งปวงเป็นผู้นำได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ฯ ในครั้งนั้น ดิฉันทเกิดในสกุลอำมาตย์ ซึ่งสมบุรณ์ด้วยเครื่องอุปการะทุกสิ่ง เจริญ รุ่งเรือง ร่ำรวยในพระนครหังสวดี ฯ บางครั้ง ดิฉันทพร้อมด้วยบิดา อันหมู้ทาสีห้อม

ล้อม เข้าไปเฝ้าพระนราสภเจ้าพระองค์นั้น พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก ได้เห็นองค์พระชินเจ้า ผู้ปานดังท้าววาสวะ ยังฝนคือธรรมให้ตกอยู่ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ เคลื่อนไปด้วยระเบียบแห่งรัศมี เป็นเช่นกับพระอาทิตย์ในสภทกาลแล้ว ยังจิตให้เลื่อมใส และสดับสุภาภิตของพระองค์ ได้สดับพระผู้นำนระ ทรงตั้งพระภิกษุณีผู้เป็นพระมาตุจฉาไว้ในตำแหน่งอันเลิศ จึงถวายมหาทานและปัจจัยเป็นอันมาก แต่พระผู้เลิศกว่านระ ผู้คงที่พระองค์นั้น พร้อมทั้งพระสงฆ์ ๗ วัน แล้วได้ทมอบลงแทบพระบาท มุ่งปรารถนาตำแหน่งนั้น ๆ ต่อจากนั้น องค์พระชินเจ้า ผู้อุดมกว่าฤาษีได้ตรัสในบริษัทใหญ่ว่า สตรีใดได้นิมนต์พระผู้นำโลก พร้อมด้วยสงฆ์ให้ฉันตลอด ๗ วัน เราจักพยากรณ์สตรีนั้น ขอให้พวกท่านจงฟังเรากล่าวในกัปที่แสนแต่กัปนี้ พระศาสดาพระนามว่าโคดม ซึ่งทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักมีขึ้นในโลก ๆ สตรีผู้มีจิตได้เป็นทายาทในธรรม ของพระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นโอรสอันธรรมนิรมิต จักได้เป็นพระสาวิกาของพระศาสดามีนามว่าโคดม จักได้เป็นพระมาตุจฉา บำรุงเลี้ยงชีวิตของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น จักได้ความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ฝ่ายผู้รู้ราตรีนาน ๆ ครั้งนั้น ดิฉันได้สดับพระพุทธพยากรณ์นั้นแล้ว มีใจปราโมทย์ บำรุงองค์พระชินเจ้า ด้วยปัจจัยทั้งหลายตราบต่อเท่าสิ้นชีวิต ต่อจากนั้นดิฉันได้กระทำกาลกิริยา ๆ ดิฉันเกิดในพวกเทพเหล่าดาวดึงส์ ผู้ให้สำเร็จกามอารมณ์ได้ทุกประการ ครอบงำทวยเทพอื่น ๆ เสียด้วยองค์ ๑๐ ประการ คือ ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ อายุ วรรณะ สุข ยศ และรุ่งเรืองครอบงำทวยเทพอื่น ๆ ด้วยความเป็นใหญ่ ดิฉันได้เป็นพระมเหสี ผู้นำรักของท้าวอมรินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น ๆ เมื่อดิฉันยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสาร เป็นวันไหนเพราะพายุคือกรรม จึงเกิดในบ้านของทาสในอาณาเขตของพระเจ้ากาสิ ๆ ครั้งนั้น ทาส ๕๐๐ คน อาศัยอยู่ในบ้านนั้น ดิฉันได้เป็นภรรยาของหัวหน้าทาสในบ้านนั้น ๆ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ได้เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต ดิฉันกับญาติทุกคน เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น มีความยินดี ๆ เราพร้อมด้วยสามีมีจิตเลื่อมใส จึงช่วยกันสร้างกุฎี ๕๐๐ หลัง อุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นตลอด ๔ เดือนแล้วถวายไตรจีวร ๆ ต่อจากนั้น เราพร้อมกับสามีก็ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็ในภพสุดท้าย ในบัดนี้ ดิฉันเกิดในพระนครเทวทหะ ๆ พระชนกของดิฉันพระนามว่าอัญชนศากยะ พระชนนีของดิฉันพระนามว่าสุลักษณา ต่อมาดิฉันได้ไปสู่พระราชวังของพระ

เจ้าสุทโธทนะ ในพระนครกบิลพัสดุ์ ๗ สตรีที่เหลือเกิดในสกุลศากยะ แล้ว ไปสู่เรือนของพวกเจ้าศากยะ ก็ดิฉันประเสริฐกว่าสตรีทุกคน ได้เป็นคนบำรุงเลี้ยงองค์พระชินเจ้าฯ พระโอรสของดิฉัน พระองค์นั้น เสด็จออกมหาภิเนษกรรมแล้วได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้นำชั้นพิเศษ ภายหลังดิฉันพร้อมด้วยนางศากิยานี ๕๐๐ จึงได้บวช แล้วก็ได้สัมผัสสันติสุขพร้อมด้วยนางศากิยานี ผู้เป็นปราชญ์ สามีมองเร่าที่ได้กระทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติก่อน ในครั้งนั้น เป็นผู้กระทำมหาสมัย อันพระสुकตเจ้าทรงอนุเคราะห์แล้ว ได้บรรลุประอรหัต ๗ พระภิกษุณีทั้งหลาย นอกจากพระมหาปชาบดีเถรีเจ้านั้น ได้พากันเหาะขึ้นสู่พื้นอากาศ เป็นผู้ประกอบด้วยมหิทธานุภาพที่รุ่งโรจน์ เหมือนหมู่ดวงดาว อันโคจรเป็นกลุ่มกันไป ฉะนั้น ๗ พระภิกษุณีเหล่านั้น เป็นผู้ศึกษาแล้วในบุญกรรม จึงได้แสดงฤทธิ์มิใช่น้อย เหมือนนายช่างทองที่ได้รับการศึกษาแล้ว แสดงเครื่องประดับที่กระทำด้วยทองชนิดต่าง ๆ ฉะนั้น ๗ ในครั้งนั้น พระภิกษุณีเหล่านั้น แสดงปาฏิหาริย์ อันวิจิตรหลายอย่าง ยังพระมุนีผู้ประเสริฐกว่าพระอาทิตย์พร้อมทั้งบริษัทให้ชอบใจแล้ว ได้พากันลงจากพื้นอากาศ ถวายบังคมพระศาสดา ผู้สูงสุดกว่าฤาษี พระศาสดาผู้เป็นยอดของนระทรงอนุญาติแล้ว จึงได้นั่ง ณ สถานที่อันสมควร ๗ แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่องค์พระวีรเจ้า โอหนอ พระโคตมเถรีเจ้า เป็นผู้อนุเคราะห์หม่อมฉันทุก ๆ คน หม่อมฉันทุกคน พระนางได้อบรมด้วยบุญ จึงได้บรรลุธรรมเป็นสิ้นอาสวะ ๗ พวกหม่อมฉันเผากิเลสสิ้นแล้ว ถอนภพทั้งปวงขึ้นได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูก เหมือนช่างพังตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ ๗ การที่พวกหม่อมฉันมาในสำนักของพระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐสุด เป็นการมาดีแล้วหนอวิชชา ๓ พวกหม่อมฉันบรรลุแล้วโดยลำดับ คำสอนของพระพุทธรูปเจ้าพวกหม่อมฉันได้กระทำเสร็จแล้ว ๗ คุณวิเศษเหล่านี้คือ ปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ และ อภิญญา ๖ พวกหม่อมฉันกระทำให้แจ้งแล้ว คำสอนของพระพุทธรูปเจ้า พวกหม่อมฉันได้กระทำเสร็จแล้ว ๗ ข้าแต่องค์พระมหา牟尼เจ้า พวกหม่อมฉันมีความชำนาญในฤทธิ์และทิพยโสตธาตุ พวกหม่อมฉันมีความชำนาญในเจโตปริยญาณ ๗ ฐูปุพเพนิวาสญาณ ชำระทิพยจักขุได้แล้ว มีอาสวะทั้งหลายสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก ๗ ข้าแต่องค์พระมหาวีรเจ้า หม่อมฉันทั้งหลายมีญาณในอรรถ ในธรรม ในนิรุตติ และในปฏิภาณ ญาณนั้นเกิดสำนักของพระองค์ ๗ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพระนายกเจ้า องค์มหา牟尼เจ้า พระองค์เป็นผู้อันพวกหม่อมฉันได้สั่งสม

แล้ว ได้ทรงโปรดมีจิตเมตตา อนุญาตให้หม่อมฉันทั้งปวงนิพพานเกิด
 พระเจ้าข้า ฯ องค์พระชินเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อพวกท่านพูดอย่างนี้ว่า
 จักนิพพาน ฉันจักกล่าวอะไร ก็บัดนี้พวกท่านจงสำคัญกาลเวลาเกิด ฯ
 ครั้งนั้น พระภิกษุณีเหล่านั้น มีพระโคตมเถรีเจ้าเป็นต้น ถวายบังคม
 องค์พระชินเจ้าแล้ว จึงได้พากันลุกจากที่นั่งนั้นไป ฯ องค์พระวีรเจ้า
 ผู้นำชั้นเลิศของโลก พร้อมด้วยหมู่ชนเป็นอันมาก จึงเสด็จไปส่งพระ
 มาตุจฉาจนถึงซุ้มประตู ฯ ครั้งนั้น พระโคตมเถรีเจ้าพร้อมด้วยพระ
 ภิกษุณีทั้งหลายทุก ๆ องค์ นอกจากนี้ก็หมอบลงแทบพระยุคลบาทของ
 พระศาสดา ผู้เป็นพงศ์พันธุ์ของโลกกราบทูลว่านี่เป็นการถวายบังคม
 พระบาทครั้งสุดท้ายของหม่อมฉัน ฯ การได้เห็นพระองค์ ผู้เป็นนาถ
 เจ้าของโลกครั้งนี้ ก็เป็นครั้งสุดท้ายของหม่อมฉัน หม่อมฉันจักเห็น
 พระพักตร์ของพระองค์ ซึ่งมีอาการปานน้ำอมฤต ฯ ข้าแต่องค์พระ
 วีรเจ้า ผู้เลิศของโลก หม่อมฉันจักไม่ได้ถวายบังคมพระยุคลบาทของ
 พระองค์ ซึ่งอ่อนละเอียดยิ่ง วันนีหม่อมฉันจะเข้านิพพาน ฯ พระ
 ศาสดาตรัสว่า จะมีประโยชน์อะไร ด้วยรูปนี้แก่ท่านในปัจจุบัน รูปนี้
 ล้วนปัจจัยปรุงแต่ง ไม่น่ายินดี เป็นของเลวทราม ฯ พระมหาปชาบดี
 เถรีเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุณีเหล่านั้น ไปสู่สำนักนางภิกษุณีของตน
 แล้ว นั่งพับเพียบบนอาสนะอันประเสริฐ ฯ ครั้งนั้น พวกอุบาสิกานใน
 พระนครนั้น เป็นผู้มีความเคารพรักในพระพุทธศาสนา สดับประพฤติ
 เหตุของพระนางเจ้า ต่างก็เข้าไปหานมัสการแทบบาทมูล ฯ เอมือ
 ค่อนอก ร้องให้พี่ไรรำคร่ำครวญควรจะกรุณา เต็มไปด้วยความ
 โศกเศร้า ล้มลงที่พื้นพสุธา ดุจเถาวัลย์รากขาดแล้วตกลง ฉะนั้น ฯ
 พากันร้องไห้รำพันด้วยวาจาว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าผู้เป็นนาถะให้ที่พึ่ง
 ของดิฉันทั้งหลายพระแม่เจ้า อย่าได้ละทิ้งดิฉันทั้งหลายไปเข้านิพพาน
 เสีย ดิฉันทุกคนขอชบเศียรอ่อนวอน ฯ พระมหาปชาบดีเถรีเจ้าลูบ
 ศีรษะของอุบาสิกาผู้มีศรัทธา ผู้มีปัญญา ผู้เป็นหัวหน้าของอุบาสิกา
 เหล่านั้นอยู่ ได้กล่าวว่าลูกทั้งหลายเอ๋ย การพร่ำเพ้อซึ่งเป็นไปในบ่วง
 แห่งมารไม่ควร สังขตธรรมทั้งปวงล้วนไม่เที่ยง มีแต่จะพลัดพรากจาก
 กัน หวันไหว ฯ ต่อแต่นั้น พระนางก็สละอุบาสิกาเหล่านั้นเสีย
 เข้าปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานแล้ว ฯ เข้า
 อากาสาณัญจายตนฌาน วิญญาณัญจายตนฌาน อากิญจัญจายตน
 ฌาน และเนวสัญญานาสัญญายตนฌานตามลำดับแล้ว ฯ พระโคตม
 เถรีเจ้าก็เข้าฌานทั้งหลายโดยปฏิโลมแล้วก็เข้าปฐมฌานไป トラบเท่า

ถึงจุดตกมาน ครั้นออกจากจุดตกมานนั้นแล้วก็ดับไป เหมือนเปลว
 ประทีปที่หมดเชื้อดับไป ฉะนั้น ๗ ได้เกิดแผ่นดินไหวใหญ่ สายฟ้าก็ตกลง
 จากอากาศ กลองทิพย์ก็บันลือลั่นขึ้นเอง ทวยเทพพากันคร่ำครวญ
 และฝนดอกไม้ก็ตกจากอากาศลงมายังพื้นแผ่นดิน ๗ แม้ขุนเขาสุเมรุ
 ราชก็กัมปนาทหวั่นไหว เหมือนคนเดินรำในท่ามกลางที่เดินรำ ฉะนั้น
 โทษหนัก เพราะความโศก เปรียบเหมือนกับสาครก็ปั่นป่วนตีฟอง ๗
 ทวยเทพ นาค อสูร และพรหมต่างก็สลดใจกล่าวขึ้นในทันใดนั้นเองว่า
 สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เหมือนอย่างพระมหาปชาบดีเถรีเจ้านี้ถึง
 ความย่อยยับไปแล้วฉะนั้น ๗ ถ้าว่าพระเถรีทั้งหลายเหล่าใด เป็น
 ผู้กระทำตามคำสอนของพระศาสดา แวดล้อมพระมหาปชาบดีเถรีเจ้า
 นี้พากันดับไปแล้ว เหมือนเปลวประทีปหมดเชื้อดับไป ฉะนั้น ๗ โอ
 ความประจวบกัน มีความพลัดพรากเป็นที่สุด โอ สิ่งที่ยังจัญปปรุงแต่ง
 ล้วนแต่ไม่เที่ยง โอ ชีวิตมีความหายสูญเป็นที่สุด ความปริเวทนาได้มี
 แล้ว ด้วยประการฉะนี้ ๗ ในลำดับนั้น เทวดาและพรหมต่างก็กระทำ
 ความประพฤติตามโลกธรรม ตามสมควรแก่กาลแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้
 มีพระภาคเจ้าผู้สูงสุดกว่าฤาษี ๗ ครั้งนั้น พระศาสดาได้ตรัสเรียกท่าน
 พระอานนท์ ผู้พหูสูตเพียงตั้งสาครมาว่า อานนท์ ท่านจงไปประกาศให้
 พวกภิกษุทราบถึงการนิพพานของพระมารดา ๗ เวลานั้น ท่านพระ
 อานนท์เป็นผู้หมดความแค้นขื่น มีหน้ามองไปด้วยหน้าตา ได้กล่าวด้วย
 เสียงอันน่าสงสารว่า ขอพวกพระภิกษุผู้เป็นโอรสของพระสุคตเจ้า ที่อยู่
 ในทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตกและทิศเหนือ จงมาประชุมกัน
 ฟังคำที่เรากล่าวเถิด ๗ พระภิกษุผู้ผู้ยังพระสรีระสุดท้ายของพระมุนีให้
 เจริญด้วยน้ำนม พระมารดาของกระผมพระโคตมิกษุณีนั้นถึงความ
 สงบ เหมือนดวงดาวในเมื่อพระอาทิตย์อุทัย ฉะนั้น ๗ พระนางผู้เป็นที่
 รู้ทั่วกันว่า เป็นพระพุทธรมารดา ครั้นดำรงอยู่แล้วไปสู่ความเสมอกัน
 แล้ว คือในทีใด ถึงคนมี ๕ ตาเห็นให้ได้ ในที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่ง
 เป็นผู้นำทรงเห็นได้ ๗ ขอพระโอรสขององค์พระสุคตเจ้า ผู้มีความเชื่อ
 ในพระสุคตหรือเป็นศิษย์ของพระมหามุนีเจ้า จงกระทำสักการะแด่พระ
 พุทธรมารดาเถิด ๗ ภิกษุทั้งหลายถึงอยู่ไกล ได้ฟังคำประกาศนั้นแล้ว
 ก็มาได้เร็ว บางพวกมาด้วยพุทธานุภาพ บางพวกที่ฉลาดในฤทธิ์ก็มา
 ด้วยฤทธิ์ ๗ ต่างช่วยกันยกเอาเตียงนอนที่พระโคตมิกษุณีเจ้าหลับขึ้นไว้
 ในเรือนยอดอันประเสริฐ น่ายินดี สำเร็จด้วยทองคำล้วน ๆ งดงาม ๗
 ท้าวโลกบาลทั้ง ๔ เอาบาเข้ารองรับเรือนยอด ทวยเทพที่เหลือมีท้าว

ลักกะเป็นต้น เข้าช่วยรับเรือนยอดเรือนยอดทั้งหมดมี ๕๐๐ หลัง ฯ
 แท้จริงเรือนยอดเหล่านั้น วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิต มีสีเหมือนพระ
 อาทิตย์ในสรวงกาล ฯ ทวยเทพทั้งหลายได้แบกพระภิกษุณีทุก ๆ องค์
 ที่นอนอยู่บนเตียงแล้ว นำเอาออกไปตามลำดับ พื้นอากาศถูกเอา
 เพดานบังไว้ทั่ว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์พร้อมทั้งดวงดาวซึ่งสำเร็จด้วย
 ทอง ได้ถูกติดเป็นตราไว้ที่เพดานนั้น ฯ ธงปักได้ถูกยกขึ้นไว้เป็นอัน
 มาก จิตกาธารทั้งหลายมีดอกไม้เป็นเครื่องปกคลุม ดอกไม้ที่เกิดใน
 อากาศเอาปลายลง ดอกไม้ผุดขึ้นจากแผ่นดิน ฯ พระจันทร์และพระ
 อาทิตย์ คนมองดูเห็นได้ และดาวทั้งหลายส่องแสงระยิบระยับ อนึ่ง
 พระอาทิตย์ถึงจะโคจรไปในเวลาเที่ยงก็เป็นเหมือนพระจันทร์
 ไม่กระทำใคร ๆ ให้เร่าร้อน ฯ ทวยเทพทั้งหลายพากันบูชาด้วยของ
 หอมและดอกไม้ทิพย์ อันนำยินดี และด้วยการขับร้องฟ้อนรำดีดสี
 ดีเป่า อันเป็นทิพย์ ฯ พวกนาค อสุรและพรหม ต่างก็พากันบูชาพระ
 พุทธมารดาผู้นิพพานแล้ว กำลังถูกเขานำเอาออกไปตามสติกำลัง
 พระภิกษุ ผู้เป็นโอรสของพระสุคตเจ้า นิพพานแล้วทั้งหมดเชิญไป
 ข้างหน้าพระโคตมิเถรีพุทธมารดา ผู้อันเทวดาและมนุษย์สักการะเชิญ
 ไปข้างหลัง ฯ เทวดา มนุษย์ พร้อมด้วยนาค อสุรและพรหม
 ไปข้างหน้า ข้างหลังพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวก เสด็จไปเพื่อจะ
 บูชาพระมารดา ฯ การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าหาได้เป็นเช่นนี้ไม่
 การปรินิพพานของพระโคตมิเถรีเจ้า นำอัศจรรย์ยิ่งนัก ฯ ในเวลา
 พระพุทธเจ้าเสด็จนิพพาน ไม่มีพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลาย มีพระสา
 รีบุตรเป็นต้น เหมือนในเวลาพระโคตมิเถรีเจ้านิพพาน มีพระพุทธเจ้า
 และภิกษุทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น ฯ ชนทั้งหลายช่วยกันกระทำ
 จิตกาธาร สำเร็จด้วยของหอมล้วนและเคลื่อนไปด้วยจรรณแห่งเครื่อง
 หอมแล้ว เฝ้าพระภิกษุณีเหล่านั้นบนจิตกาธารนั้น ฯ ส่วนที่เหลือ
 นอกจากอัฐิถูกไฟไหม้สิ้น ก็ในเวลานั้น ท่านพระอาณนทได้กล่าววาทา
 อันให้เกิดความสังเวชว่า พระโคตมิเถรีเจ้าเข้านิพพานแล้ว พระสรีระ
 ของพระนางก็ถูกเผาแล้ว การนิพพานของพระพุทธเจ้าน่าสังเกต อีกไม่
 นานก็คงจักมี ฯ ต่อจากนั้น พระอาณนทอันพระพุทธเจ้าทรงดักเตือน
 แล้ว ท่านได้น้อมพระธาตุของพระโคตมิเถรีเจ้า ซึ่งอยู่ในบาตรของพระ
 นางเข้ามาถวายแด่องค์พระโลกนาถเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้สูงสุด
 กว่าฤาษี ได้ทรงประคองพระธาตุเหล่านั้นด้วยฝ่าพระหัตถ์แล้วตรัสว่า
 เพราะสังขารเป็นสภาพไม่เที่ยง พระโคตมิผู้เป็นใหญ่กว่าหมู่พระภิกษุณี

จึงต้องนิพพาน เช่นเดียวกับลำต้นของต้นไม้ใหญ่ ที่มีแก่นตั้งอยู่ ถึงจะใหญ่ก็ต้องพินาศฉะนั้น ๆ ดูก่อนอาณนท เมื่อพระพุทธมารดาแม้นิพพานแล้ว เพียงแต่สร้อยก็ยังไม่เหลือ ไม่น่าเศร้าโศกปริเทวนาการไป ๆ คนอื่น ๆ ไม่ควรเศร้าโศกถึงพระนาง ผู้ข้ามสาครคือสังขารไปแล้ว ละเว้นเหตุอันกระทำให้เดือดร้อนเสียได้ เป็นผู้เยือกเย็นดับสนิทดีแล้ว ๆ พระนางเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก และมีปัญญากว้างขวาง ทั้งเป็นผู้รู้ราตรีนานกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จงรู้ไว้ อย่างนี้เถิด ๆ พระโคตมเถรีเจ้า เป็นผู้ชำนาญในทศพิธสัตตคุณและมีความชำนาญในเจโตปริยญาณ รู้ทั่วถึงบุพเพนิวาสญาณ ชำระทิพยจักขุให้หมดจด อาสวะทั้งสิ้นของพระนางหมดสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก ๆ พระนางมีญาณอันบริสุทธิ์ ในอรรถะ ในธรรมะ ในนิรุตติ และในปฏิภาณ เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะเศร้าโศกถึงพระนาง ๆ คติของไฟที่ลุกโพลง ถูกแผ่นเหล็กทับแล้วดับไปโดยลำดับ ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ ฉันทใด บุคคลผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสด้วยดีแล้ว ข้ามพ้นโอฆะคือกามพันธฺ์ บรรลุจลบทแล้ว ก็ฉันทนั้น ย่อมไม่มีคติที่ใคร ๆ จะรู้ได้ ๆ เพราะฉะนั้น พวกท่านจงมีตนเป็นที่พึ่ง มีสติปัญญานเป็นโคจรเถิด พวกท่าน อบรมโพชฌงค์ ๗ ประการแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ๆ

ฟังมาว่าพระนางมหาปชาบดีโคตมีได้กล่าวคาถาเหล่านี้ดังว่ามานี้ ๆ การพรรณนาด้วยคาถาแห่งพระนางมหาปชาบดีโคตมี จบแล้ว ๆ

๑๔. กล่าวว่าการนิพพานของพระทัฬหฬลบุตรเถระ

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ๆ ครั้งนั้นแล ท่านพระทัฬหฬลบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ๆ ครั้นนั่งแล้วแล ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่องค์พระสุคตเจ้า บัดนี้เป็นกาลปรินิพพานแห่งข้าพระองค์ พระเจ้าข้า ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ดูก่อนทัฬหฬะ เธอจงสำคัญเวลาอันควร ณ บัดนี้เถิด ๆ

ลำดับนั้น ท่านพระทัฬหฬลบุตรลุกจากอาสนะ แล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้ากระทำประทักษิณแล้วเหาะขึ้นไปสู่เวหาส นั่งขัดสมาธิเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์อยู่ในอากาศกลางหาว ออกแล้วจึงปรินิพพาน ๆ ครั้งนั้นแล เมื่อท่านพระทัฬหฬลบุตรเหาะขึ้นสู่เวหาส นั่งขัดสมาธิเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์อยู่ในอากาศกลางหาว ออกแล้วจึงปรินิพพาน เมื่อสร้อยถูกไฟเผาไหม้อยู่ ถ้าไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ เหมือนถ้าแห่งเนยใสหรือน้ำมันที่ถูกไฟเผาไหม้อยู่ ย่อมไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ ฉะนั้น เมื่อท่านพระทัฬหฬลบุตรเหาะขึ้นสู่เวหาส

นั่งขัดสมาธิเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์อยู่ในอากาศกลางหาว ออกแล้วจึงปรินิพพาน เมื่อ
สรีระถูกไฟเผาไหม้อยู่ ถ้าย่อมไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ ฯ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

**รูปกายได้สลายแล้ว สัญญาดับแล้ว เวทนาทั้งปวงเป็นธรรมชาติ
เย็นแล้ว สังขารทั้งหลายสงบแล้ว วิญญาณถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ฯ**

ทัฬหสูตรนี้ ในอัฐมวรรค ในอุทาน ฯ

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ฯ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุโว ฯ ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ภทฺทเหตุ ฯ พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระทัฬหมัลลบุตรเหาะขึ้นไปสู่เวหาส
นั่งขัดสมาธิเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ อยู่ในอากาศกลางหาว ออกแล้วปรินิพพาน เมื่อ
สรีระถูกไฟเผาไหม้อยู่ ถ้าย่อมไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ เหมือนถ้ำแห่งเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟ
เผาไหม้อยู่ ไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านพระทัฬหมัลลบุตร
เหาะขึ้นไปสู่เวหาส นั่งขัดสมาธิเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ อยู่ในอากาศกลางหาว ออกแล้ว
ปรินิพพานแล้ว เมื่อสรีระถูกไฟเผาไหม้อยู่ ถ้าย่อมไม่ปรากฏ เขม่าก็ไม่ปรากฏ ฯ ลำดับนั้นแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ได้ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

**คติของพระชีณาสพทั้งหลาย ผู้หลุดพ้นแล้วโดยชอบ ชำมเครื่อง
ผูกคือกามและโอฆะได้แล้ว ผู้ถึงสุขอันหาความหวั่นไหวมิได้ ไม่มี
เพื่อจะบัญญัติ เหมือนกับคติแห่งไฟลุกโผลงอยู่ที่ภาชนะสัมฤทธิ์
เป็นต้น อันนายช่างเหล็กตีด้วยค้อนเหล็ก ดับสนิท ย่อมรู้ไม่ได้
ฉะนั้น ฯ**

ทัฬหสูตรที่ ๑๐ ในอุทาน ในอัฐมวรรค ฯ ในปฐมทัฬหสูตรที่ ๙ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ฯ
บทว่า อายสฺมา ได้แก่ คำอันเป็นที่รัก ฯ คำว่า ทฬฺโห เป็นชื่อของพระเถระนั้น ฯ บทว่า
มลฺลปฺตุโต คือ โอรสของพระเจ้ามัลละ ฯ

จริงอยู่ ท่านผู้มีอายุนั้น ได้บำเพ็ญอภิหารไว้แทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
พระนามว่าปทุมุตตระ ได้ก่อร่างสร้างบุญไว้ตลอดแสนกัป แล้วบังเกิดในพระครรภ์ของพระราช
เทวีแห่งเจ้ามัลละ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา ในเวลาตนมีอายุได้ ๗ ขวบโดย
กำเนิด จึงเข้าไปหาบิดามารดาขออนุญาตบรรพชา เพราะว่าตนได้สร้างบุญญาธิการไว้แล้ว ฯ
ฝ่ายบิดามารดาทั้ง ๒ นั้นก็ได้อนุญาตว่า ลูกเอ๋ย เจ้าครั้งบวชแล้ว จงศึกษาเรื่องอาจารย์ก่อน
ถ้าลูกไม่ยินดีการศึกษาเรื่องอาจารย์นั้น ลูกก็จงกลับมาในที่นี้อีก ฯ เธอจึงเข้าไปเฝ้าพระบรม
ศาสดาทูลขอบรรพชา ฯ ฝ่ายพระบรมศาสดาทรงตรวจดูความสมบูรณ์แห่งอุปนิสัยของเธอแล้ว
จึงทรงอนุญาตการบรรพชา ฯ ในเวลาเธอบรรพชา ภพ ๓ ปรากฏแก่เธอ เหมือนไฟติดทั่วลูกโผลง
ตามโอวาทที่พระบรมศาสดาทรงประทานแล้ว ฯ เธอจึงเริ่มตั้งวิปัสสนาแล้ว บรรลุพระอรหัต
ในขณะที่จรตปลายมิตโกนลงทีเดียว ฯ เธอบรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่พระสาวกพึงบรรลุ

ทั้งหมด มีอาทิอย่างนี้คือ วิชา ๓ ปฏิสัมภิกา ๔ อภิญญา ๖ และโลกุตระธรรม ๘ เธอจึงได้ถูกจัด
 เข้าในภายในบรรดาพระมหาสาวก ๘๐ ๕ สมจริงดังคำที่ท่านผู้มีอายุนั้นกล่าวไว้ว่า เราได้กระทำ
 ให้แจ้งแล้วซึ่งพระอรหัตโดยอายุ ๗ ขวบแต่กำเนิด เราได้บรรลุธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่พระสาวก
 พึงบรรลุได้ทั้งหมด เป็นต้น ๕

บทว่า เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ ความว่า ได้ยินว่า ในวันหนึ่งท่านผู้มีอายุนั้น เทียว
 บิณฑบาตไปในกรุงราชคฤห์ กลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตร แสดงวัตรแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า
 แล้ว จึงไปสู่ที่พักกลางวันถือเอาน้ำจากหม้อน้ำล้างเท้าทั้ง ๒ ข้างแล้ว จึงกระทำตัวให้เย็น ปลูก
 ท่อนหนึ่งแล้วนั่งกำหนดเวลาแล้วเข้าสมาบัติ ๕ ลำดับนั้น ท่านผู้มีอายุออกจากสมาบัติตามเวลาที่
 กำหนดไว้แล้ว ตรวคฺคูอายุสังขารของตน ๕ อายุสังขารเหล่านั้นของเธอสิ้นไปแล้ว ปรากฏเพียงชั่ว
 ครู่เล็กน้อย ๕ เธอคิดว่าข้อที่เราไม่กราบทูลพระบรมศาสดาเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายก็จะไม่ทราบ
 จักนั่งปรินิพพานในที่นี้ ไม่เป็นการสมควรแก่เรา ไฉนหนอ เราพึงเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา ให้
 พระองค์อนุญาตการปรินิพพานก่อน แล้วแสดงวัตรแก่พระบรมศาสดา เมื่อจะประกาศฤทธาณภาพ
 ของเรา เพื่อจะแสดงว่าพระศาสนาเป็นเหตุเฝ้าสัตว์ออกจากทุกข์ จึงนั่งในอากาศเข้าไตรชาตฺแล้ว
 พึ่งปรินิพพาน เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้เหล่าชนผู้ไม่มีศรัทธาไม่เลื่อมใสในเรา ก็จักเกิดความเลื่อมใส
 ข้อนั้นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เขาเหล่านั้นตลอดกาลนาน ๕ ก็แลท่านผู้มีอายุ
 นั้น ครั้นคิดอย่างนี้แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กระทำข้อนั้นทั้งหมดโดยประการนั้น
 นั้นแล ๕ ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ครั้งนั้นแล ท่านทัพพมัลลบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
 เจ้าถึงที่ประทับ เป็นต้น ๕

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า ปรินิพฺพานกาโล เม ความว่า พระทัพพมัลลบุตรแสดง
 ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กาลเป็นที่ปรินิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานชาตฺ ได้ปรากฏแก่ข้า
 พระองค์แล้ว ข้าพระองค์ประสงค์จะกราบทูลการปรินิพพานแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
 จึงปรินิพพาน ๕ แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระเถระยังไม่แก่และยังไม่ป่วยไข้ก่อน ท่านทูลลา
 พระบรมศาสดาเพื่อปรินิพพาน ในข้อนั้น มีเหตุคือภิกษุพวกเมตติยะและภุมมชกะ เมื่อก่อนได้
 พากันโจทก์เราด้วยอาบัติปาราชิกไม่มีมูล แม้เมื่ออธิกรณ์นั้นสงบไป ก็ยังดำรงอยู่นั้นเทียว ๕
 ฝ่ายปุถุชนพวกอื่นเชื่อพวกภิกษุนั้น จึงกระทำความไม่เคารพและความดูหมิ่นในเรา ๕ และเพราะ
 นำภาระคือทุกข์นี้อันไร้ประโยชน์ไป จะมีประโยชน์อะไร เพราะฉะนั้น เราจักปรินิพพาน ณ
 บัดนี้แล พระเถระกระทำการตกลงดังว่ามานี้ จึงทูลลาพระบรมศาสดา ๕ ข้อนั้นไม่ใช่เหตุ ๕
 จริงอยู่ พระชินาสพทั้งหลาย เมื่ออายุสังขารยังไม่สิ้นไป ย่อมไม่จงใจ ย่อมไม่พยายามเพื่อ
 ปรินิพพาน เพราะกลัวแต่คนอื่นจะว่าร้าย เป็นต้น และไม่ดำรงอยู่ได้นาน เพราะเหตุคนเหล่านี้
 สรรเสริญ เป็นต้น ๕ โดยที่แท้ พระชินาสพเหล่านั้นรอกการสิ้นอายุสังขารของตนพร้อมด้วยกิจของ
 ตนนั้นแล ๕ อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

เราไม่หวังความตาย ไม่หวังความเป็นอยู่ แต่หวังเวลา
 เหมือนกับคนรับจ้างคาดหวังค่าจ้างอยู่ ฉะนั้น ๕

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูอายุสังขารของเธอ รู้ว่าสิ้นไปแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนทัฬหะ เธอจงสำคัญกาลอันสมควร ณ บัดนี้เถิด ฯ บทว่า เวหาส อพุกุคนุตวา ได้แก่ เหาะขึ้นเวหาส อธิบายว่า ไปแล้วสู่เวหาส ฯ จริงอยู่ ข้อว่า เวหาส อพุกุคนุตวา นี้ เป็นเหตุวิภัตติ เพราะประกอบด้วย อภิ ศัพท์ ฯ แต่พึงทราบบรรดด้วยอำนาจสัตตมวิภัตติ ฯ เพื่อจะหลีกเลี่ยงคำถามว่า เหาะไปในอากาศทำไม จึงกล่าวคำมีอาทิว่า นังขตสมาริในอากาศคือในกลางหาว ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เตโชธาตุ สมาเป็นชชิตวา ความว่า เข้าจุดถดถวนสมาบัติอันมีเตโชกลืนเป็นอารมณ์ ฯ

จริงอยู่ ในกาลนั้น พระเถระถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกระทำประทักษิณ ๓ รอบ แล้วจึงยืนอยู่ ณ ที่สุดข้างหนึ่ง กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์อยู่ในที่นั้น ๆ กับพระองค์ บำเพ็ญมาตลอดแสนกัป หมายเอาประโยชน์นี้เท่านั้น จึงได้บำเพ็ญประโยชน์นั้นถึงที่สุดแล้ว ในวันนี้ นี้เป็นการเห็นครั้งสุดท้าย ฯ ในบรรดาภิกษุผู้เป็นพระโสดาบันและพระสกทาคามีเหล่านั้น บางพวกได้มีความกรุณาอย่างใหญ่ ฯ บางพวกถึงกับร้องให้ออกมา ฯ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบวาระจิตของเธอแล้วตรัสว่า ดูก่อนทัฬหะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่เราและแก่ภิกษุสงฆ์ ฯ ในขณะนั้นนั่นเอง ภิกษุสงฆ์ทั้งหมดประชุมกัน ฯ ลำดับนั้น ท่านทัฬหะแสดงปาฏิหาริย์ทั้งหมดอันทั่วไปแก่พระสาวก อันมาโดยนัยมีอาทิว่า แม้นคนคนเดียวก็กลายเป็นหลายคนได้ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า เหาะไปในอากาศอีกนิรมิตแผ่นดินขึ้นในอากาศ นังขตสมาริในอากาศนั้น กระทำปริกรรมด้วยเตโชกลืนสมาบัติ เข้าสมาบัติ ออกแล้วรำพึงถึงร่างกาย เข้าสมาบัติอีก อธิษฐานเตโชธาตุในการยังร่างกายให้ใหม่แล้ว จึงปรินิพพาน ฯ พร้อมด้วยการอธิษฐาน ร่างกายทั้งหมดจึงได้ถูกเพลิงติดทั่ว ฯ ก็ในขณะนั้นนั่นเอง เพลิงนั้นได้เป็นเหมือนเพลิงประจำกัป ใหม่สังขารเพียงอนุหนึ่งก็ดี เพียงเป็นเขม่าก็ดี ไม่เหลืออะไร ๆ ไว้ในสังขารนั้น ด้วยพลังแห่งอธิษฐานแล้วปรินิพพาน ฯ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อถโข อายสุมา ทพโพ มลลปุตโต เป็นต้น ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วุฏฐหิตวา ปรินิพพายิ ความว่า ออกจากจิตที่สำเร็จด้วยฤทธิ์แล้ว ปรินิพพานด้วยภวังคจิต ฯ บทว่า ฌายมานสุส ได้แก่ อันไฟให้โพลงอยู่ ฯ บทว่า ทยหมานสุส นี้ เป็นไฉนแห่งบทว่า ฌายมานสุส นั้นนั่นเอง ฯ อีกอย่างหนึ่ง ฯ บทว่า ฌายมานสุส ท่านกล่าวหมายเอาขณะที่ไฟโพลงขึ้น ฯ บทว่า ทยหมานสุส ท่านกล่าวหมายเอาขณะที่ปราศจากถ่านเพลิง ฯ บทว่า จาริกา ได้แก่ ขี้เถา ฯ บทว่า มสิ ได้แก่ เขม่า ฯ บทว่า น ปญญายิตถ ได้แก่ ไม่เห็น ฯ อธิบายว่า สิ่งทั้งหมดอันตรธานไป โดยขณะนั้นนั่นแลด้วยพลังแห่งการอธิษฐาน ฯ ถ้ามว่า ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงแสดงปาฏิหาริย์ อันเป็นอุตริมนุสธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสห้ามการกระทำอิทธิปาฏิหาริย์ไว้แล้วมิใช่หรือ ฯ ตอบว่า ข้อนี้ไม่พึงทักท้วง เพราะพระองค์ตรัสห้ามการกระทำปาฏิหาริย์ต่อหน้าพวกคฤหัสถ์ทั้งหลาย และข้อนั้นตรัสห้ามโดยอำนาจการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ไม่ตรัสห้ามด้วยอำนาจการอธิษฐาน ก็ท่านผู้มีอายุนี้อันพระธรรมสามีเจ้าตรัสสั่งแล้ว จึงแสดงปาฏิหาริย์ ฯ บทว่า เอตมตถุ วิทิตวา ความว่า พระองค์ทรง

ทราบโดยอาการทั้งปวง ถึงการที่ท่านพระทัฬหฬลบุตรปรินิพพานด้วยอนุปาทิสถนิพพานนี้ จึงทรงเปล่งอุทานนี้ที่แสดงความข้อนั้น ๆ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อเกทิกายิ ความว่า รูปกายอันมีสันตติ ๔ โดยความต่างแห่งภูตรูป และอุปาทายรูปทั้งหมดแตกไปแล้ว พินาศไปแล้ว อันตรธานไปแล้ว โดยไม่มีส่วนเหลือ คือถึงความไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา ๆ บทว่า นิโรธิสถนิพพาน ได้แก่ สัตถุญญาแม้ทั้งหมดต่างด้วยรูปสัตถุญญาเป็นต้น เพราะมีรูปายตนะเป็นต้นเป็นอารมณ์ ดับไปแล้วโดยการดับสนิทหาปฏิสนธิมิได้ ๆ บทว่า เวทนา สัตถุญญา สพุพพา ได้แก่ เวทนาแม้ทั้งหมด คือวิปากเวทนาและกิริยาเวทนา ได้เป็นธรรมชาติเย็น เพราะไม่มีความกระวนกระวายแห่งเวทนาแม้มีประมาณเท่าอณูหนึ่ง เพราะดับสนิทด้วยการดับหาปฏิสนธิมิได้ แต่กกุลเวทนาและอกกุลเวทนา ถึงความดับสนิทในขณะที่แห่งอรหัตผลทีเดียว ๆ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สัตถุญญา ก็มี ๆ อธิบายว่า ได้เป็นธรรมชาติสงบดับไปแล้ว ๆ บทว่า วุปลสมิสสุ สงฺขารรา ความว่า ธรรมคืออสังขารขันธ์ มีผัสสะเป็นต้นแม้ทั้งหมด ต่างโดยวิปากและกิริยา สงบแล้วโดยพิเศษทีเดียว เพราะดับสนิทด้วยการดับสนิทโดยหาปฏิสนธิมิได้นั่นเอง ๆ บทว่า วิญญาณํ อตตมามา ความว่า แม้วิญญาณทั้งหมดต่างโดยวิปากและกิริยา ได้ถึงการตั้งอยู่ไม่ได้คือความพินาศ ได้แก่ ความขาดสูญ เพราะดับสนิทโดยหาปฏิสนธิมิได้นั่นแล ๆ

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งอุทาน อันเปล่งออกด้วยกำลังแห่งปีติ เพราะอาศัยความที่ขันธ์ทั้ง ๕ ของท่านพระทัฬหฬลบุตรดับสนิทด้วยการดับหาปฏิสนธิมิได้ เหมือนไฟที่หมดเชื้อฉะนั้น เพราะดับอุปาทานคือกิเลสและอภิสังขารในกาลก่อนได้ โดยสิ้นเชิงแล ๆ

จบอรรถกถาปฐมทัฬหฬสูตรที่ ๙

ทุกขทัฬหฬสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ บทว่า ตตฺร โข ภควา ภิกขุ อามนฺเตสิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นประทับอยู่ตามพระทัยในกรุงราชคฤห์ เมื่อจะเสด็จจาริกไปในชนบท เสด็จถึงกรุงสาวัตถี โดยลำดับนั้นแล ประทับอยู่ในพระเชตวัน เพื่อจะแสดงการที่พระทัฬหฬลบุตรปรินิพพาน ที่ยังไม่ประจักษ์ให้ประจักษ์แก่พวกภิกษุ และเพื่อให้ปุถุชนผู้เห็นห่างจากความเคารพในพระเถระ เพราะกล่าวด้วยเรื่องไม่เป็นจริง ที่พวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะกระทำไว้ จึงได้ตรัสเรียกมาเพื่อให้เกิดความนับถือมากขึ้นในพระเถระ ๆ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺร นี้ เป็นเพียงนิบาต ใช้ในอรรถว่าให้ยินยอมตามถ้อยคำ ๆ ศัพท์ว่า โข ใช้ในอรรถว่า อวชาระ แปลว่า ห้ามข้อความอื่น ๆ บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า ตตฺร นี้ ส่องอรรถที่กล่าวถึงบทเหล่านี้ว่า ภควา ภิกขุ อามนฺเตสิ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกเฉพาะพระภิกษุ พระองค์ทรงแสดงความนี้ว่า ก็ด้วยบทว่า โข นี้ ๆ ย่อมทรงตรัสเรียกเนื้อความนี้ว่า ในการตรัสเรียกภิกษุไม่ได้มีอันตรายอะไร ๆ อีกอย่างหนึ่ง ๆ บทว่า ตตฺร ได้แก่ ในอารามนั้น ๆ ศัพท์ว่า โข เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่าวจนาลังการ ประดับถ้อยคำให้ไพเราะ ๆ บทว่า อามนฺเตสิ แปลว่า ได้ตรัสเรียกแล้ว ๆ ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสเรียกเฉพาะภิกษุทั้งหลาย ตอบว่า เพราะเป็นผู้เจริญ เพราะเป็นผู้ประเสริฐ เพราะเป็นผู้ใกล้ชิด เพราะเป็นผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยดีตลอดกาล และเพราะเป็นผู้รองรับพระธรรมเทศนาโดย

พิเศษ ๕ บทว่า ภิกขโว เป็นแสดงอาการคือการเรียกภิกษุเหล่านั้นมา ๕ บทว่า ภทฺหเต เป็นบทที่พวกภิกษุผู้ถูกตรัสเรียก ถวายคำตอบแต่พระบรมศาสดาโดยเคารพ ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะตรัสเรียก จึงตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้น ด้วยคำว่า ภิกขโว ในบรรดาคำเหล่านั้น ๕ ภิกษุเหล่านั้นเมื่อจะทูลก็ทูลตอบว่า ภทฺหเต ๕ อีกอย่างหนึ่ง ด้วยคำว่า ภิกขโว นี้เป็นพระดำรัสที่ตรัสอิงอาศัยพระหทัยอันเยือกเย็น ที่บันดาลให้เกิดพระกรุณาเป็นประธาน พระองค์ทรงให้ภิกษุเหล่านั้นกลับจากการมณสิการกรรมฐานและพิจารณาธรรมเป็นต้นแล้ว ให้คืนหน้ามาหาพระองค์ ๕ ด้วยคำว่า ภทฺหเต นี้ เป็นคำแสดงถึงความเอื้อเฟื้อ ความนับถือมาก และความเคารพในพระบรมศาสดา ภิกษุเหล่านั้นจึงประกาศถึงความที่ตนเป็นผู้ฟังด้วยดี และความที่ตนมีความเคารพในการรับพระโอวาท ๕ บทว่า ภควโต ปจฺจสุสฺสึ ความว่า ภิกษุเหล่านั้นฟังตอบ คือให้บังเกิดความต้องการเพื่อจะฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ๕ บทว่า เอตทโวจ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระสูตรทั้งสิ้นนี้ คือที่กำลังกล่าวอยู่ในบัดนี้ ๕ คำมีอาทิว่า ทพฺพสฺส ภิกขเว มลฺลปฺตฺตสฺส มีเนื้อความดังกล่าวในพระสูตรติดกันนั้นแล ๕ แม้ในบทว่า เอตมตฺถํ เป็นต้น ย่อมไม่มีคำที่ไม่เคยกล่าว ฟังทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระสูตรติดกันไป ๕

ส่วนในคาถาทั้งหลาย มีวิเคราะห์ดังต่อไปนี้ บทว่า อโยชนหตฺตสฺส ความว่า วัตถุชื่อว่า อโยชนะ เพราะเป็นเครื่องดีเหล็ก คือค้อนเหล็กและทั่งเหล็กของพวกช่าง ๕ แห่งไฟที่ถูกค้อนเหล็กนั้นดีคือทุบแล้ว ๕ แต่อาจารย์บางพวก กล่าวอธิบายว่า บทว่า อโยชนหตฺตสฺส ได้แก่ ดีค้อนทั่งเหล็ก ๕ ก็ เอว ศัพท์ในคำว่า อโยชนหตฺตสฺส นั้นเป็นเพียงนิบาต ๕ บาทพระคาถาว่า ชลโต ชาตเวทโส ได้แก่ ไฟที่ไหม้อยู่ ๕ บทว่า ชลโต ชาตเวทโส นี้เป็นบัญญัติวิภคิตี ใช้ในอรรถว่า อนาถะ ๕ บทว่า อนุปฺพุพฺพสฺส ความว่า เมื่อไฟสงบคือมอดลง ได้แก่ ดับสนิทโดยลำดับ ๕ บทว่า ยถา น ฃายเต คติ ความว่า เหมือนคติของไฟนั้น รู้ไม่ได้ ๕ ท่านกล่าวอธิบายคำนี้ไว้ว่า เมื่อไฟถูกค้อนเหล็กใหญ่ มีทั่งเหล็กและค้อนเหล็กเป็นต้นกระทบอยู่ คือขจัดอยู่ หรือลูกโปลงติดภาชนะสำริดเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเสียงที่เกิดขึ้นก็อย่างนั้น สงบคือเข้าไปสงบด้วยดีโดยลำดับ คติของไฟหรือเสียง ย่อมไม่ปรากฏในที่ไหน ๆ ในทิศทั้ง ๑๐ เพราะดับสนิทโดยหาปฏิสนธิมิได้ โดยการดับบังจาย ๕ บทว่า เอวํ สมฺมา วิมุตฺตานิ ความว่า คติของพระขีณาสพทั้งหลาย ชื่อว่า ผู้หลุดพ้นโดยชอบ เพราะหลุดพ้นจากอุปาทาน ๔ ประการ และอาสวะ ๔ ประการโดยชอบคือโดยเหตุ คือโดยฉวยธรรม ได้แก่ ด้วยอริยมรรคอันมีตังควิมุตติและวิกขัมภณวิมุตติเป็นประธาน ลำดับนั้นนั้นแลชื่อว่าผู้ข้ามโอชะ อันเป็นเครื่องผูกคือกาม เพราะข้ามกาโมชะ กล่าวคือเครื่องผูกคือกามและโอชะที่เหลือ ต่างด้วยโอชะคือภพเป็นต้น ชื่อว่าผู้ถึงคือบรรลุความสุข อันเข้าไปสงบสังขารทั้งปวง กล่าวคืออนุปาทิสสนิพพาน อันชื่อว่าไม่หวั่นไหว เพราะสงบระงับกิเลส อันเป็นเหตุตั้งรณด้วยดีเสียได้ และเพราะไม่สะเทือนด้วยลมคืออภิสังขารได้แก่กิเลส ย่อมไม่มี คือย่อมไม่ได้เพื่อจะบัญญัติโดยไม่มีข้อที่จะฟังบัญญัติว่า นี้ชื่อว่าคติ ในบรรดาคติต่างโดยเทวดาและมนุษย์เป็นต้น ๕ อธิบายว่า ก็ท่านพระทัพพมัลลบุตรนั้น ไปสู่ภาวะที่หาบัญญัติมิได้นั้นเทียว เหมือนไฟตามทีกล่าวแล้วจะนั้น ๕

พระบาทีสาวกนิพพาน ๑๔ เรื่อง จบแล้ว ๕